

Yazar

Hrt. Müh.Tümğ. Cevat ÜLKEKUL (E)

Kapak ve İç Tasarım

Kemal ÖZDEMİR

Basım Yeri

Harita Genel Komutanlığı
Matbaasında basılmıştır.

Tıp Fakültesi Caddesi
Dikimevi 06590 / ANKARA
Belge Geçer : 0 312 320 14 95

www.hgk.msb.gov.tr

Basım Tarihi

Nisan, 2015

Yayımlanan çalışmanın, yayın ve telif hakkı
Harita Genel Komutanlığına aittir, yazara
ayrıca telif ücreti ödenmez.

Bu çalışmanın bilimsel içerik, dil ve
sorumluluğu yazara aittir.

ALTIN KAPI
ÇANAKKALE BOĞAZI
VE ÇANAKKALE (GELİBOLU)
SAVAŞ ALANININ
HARİTALARI

Hrt. Müh. Tümg.(E)
Cevat ÜLKEKUL

ÖNSÖZ

Tarihin tanıklık ettiği çok önemli savaşlar vardır. Bu savaşlardan bazıları çağ kapatıp çağ açmış, bazıları milletlerin varoluş destanını yaratmıştır. İşte Çanakkale Harbi de bunlardan biridir ve bir ulusun yeniden dirilişinin destanıdır.

Çanakkale nasıl geçilemedi, kimler neler yaptı? Çanakkale Boğazı ve Çanakkale (Gelibolu) savaş alanının geçmişte ve Çanakkale Savaşı döneminde üretilen haritalarını konu alan bu çalışma, Türk Tarihinde önemli bir yer tutan Çanakkale Savaşının gölgede kalmış, farklı bir kesitini ortaya koymaktadır.

Bölgeye ilişkin haritalar, bu savaşın kazanılmasında, zafere ulaşılmasında kullanılan unsurlardan sadece biri. Konusunda ilk olan bu çalışma, hem bu bölgeye ilişkin olarak üretilen haritaları 100 yıl sonra gün ışığına çıkarması, hem de bu konuda bundan sonra yapılacak ayrıntılı çalışmalar için itici güç olması nedeniyle ayrı bir değer taşımaktadır.

Çanakkale Savaşı'nın 100'üncü Yılı anısına Harita Genel Komutanlığı tarafından basılan "Altın Kapı Çanakkale Boğazı ve Çanakkale (Gelibolu) Savaş Alanının Haritaları" adlı çalışma, bölgeye ilişkin çok sayıda haritayı ve bu haritalara ilişkin açıklamaları içermektedir.

Bu değerli ve örnek eseri uzun süren özverili bir çalışmayla ortaya çıkaran Harita Genel Komutanlığı görevini uzun yıllar yapmış (E)Tümgeneral Cevat ÜLKEKUL'a saygı ve şükranlarımızı sunarız.

Son olarak, bu cennet vatanı büyük fedakârlıklarla bizlere armağan eden başta Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK ve silah arkadaşları olmak üzere, kutsal vatan toprağı için canlarını feda eden aziz şehitlerimizi rahmet, minnet ve saygıyla anıyoruz.

Burhanettin AKTI
Tümgeneral
Harita Genel Komutanı

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Anafartalar Kahramanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu büyük devlet adamı ve asker Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarih yazılması konusundaki görüşlerini şöyle ifade buyurmuştur:

“Tarih yazmak tarih yapmak kadar önemlidir, yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”

Bu bağlamda, eldeki çalışma Çanakkale Savaşları'nın ele alınmamış konularından biri olan Harita konusunu incelemek üzere yapılmış bir ön çalışma olarak görülebilir. Çünkü gücümüz ve bilgimiz bu kadarına yetti.

Bu çalışma ile savaşın muharip birlikleri kadar harita, levazım, nakliye, ikmal ve dağıtım, sağlık gibi birliklerinin de zaferinin adsız kahramanları arasında yer aldıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle öteki konuların da araştırılıp, aydınlatılması gerekir.

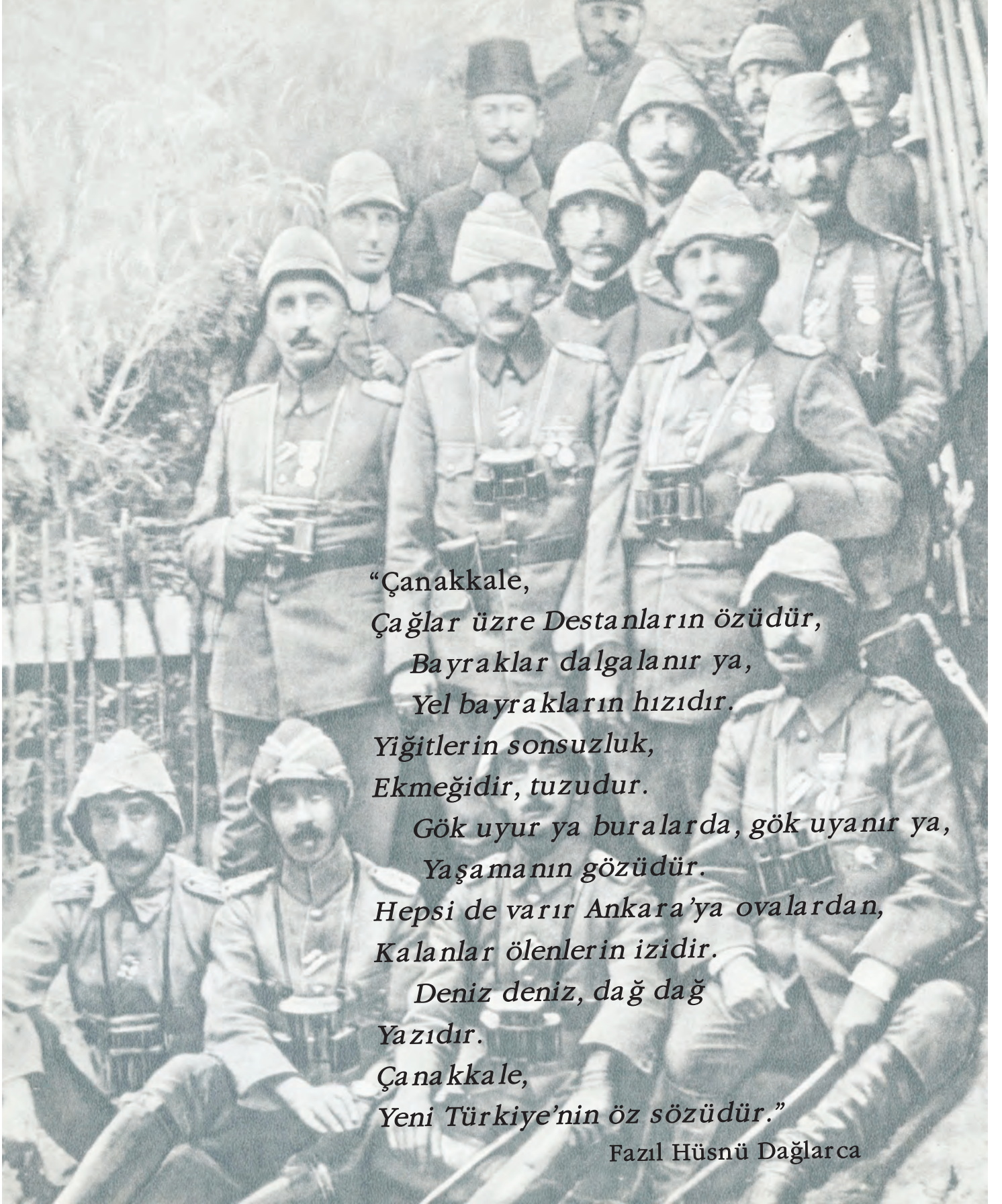
Elden geldiğince Büyük Atatürk'ün tarih yazılması konusundaki görüşlerine uyulmak, sadık kalınmak istenilmesine karşın elde çok az kaynak belgesi bulunduğundan istenilen amaca ulaşıldığı söylenemez. Ancak bu öncü çalışmayı izleyecek yeni yeni araştırmaların ve daha ayrıntılı ve doyurucu kitapların eserlerin konuyu daha iyi aydınlatacağına inanılmaktadır.

Başta Anafartalar Kahramanı, Kurtuluş Savaşı Başkomutanı, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, büyük devlet adamı aziz Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Çanakkale Savaşlarının bütün kahraman Şehit ve Gazileri ile zaferin kazanılmasında emeği geçen herkesi saygı ve şükranla anıyor, onlara gönülden rahmet diliyorum.

Cevat ÜLKEKUL

İÇİNDEKİLER

Harita Genel Komutanı'nın Önsözü.....	5
Yazarın Önsözü	7
Giriş: Altın Kapı Çanakkale Boğazı	11
Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Boğazı	23
İngiltere ve Fransa'nın Çıkarmadan Önce Çanakkale Savaş Alanına İlişkin Harita Üretimi	26
Mustafa Kemal İmzalı 1/40.000 ölçekli iki Harita	32
Çanakkale (Gelibolu) Savaş Alanına İlişkin Türk Haritaları	35
Türk Haritacılık Teşkilatının ve Çalışmalarının Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki Durumu	35
Paftaların Boyutu ve Adlandırılmalar	41
Üretim esasları ve öncelikleri:	41
Çanakkale Savaşları Öncesinde Yapılmış Haritalar	45
Çanakkale ve Yöresinin 1914 Yılından Önce Yapılmış Kabartma Haritaları	48
Çanakkale Boğazı'na ilişkin kabartma harita görünümünde özel çalışmalar	50
Çanakkale Savaşlarından önce ve Savaş Sırasında Harita Üretim Durumu ve Yapılan Haritalar (1913-1915 Yılları)	57
İngiltere ve Fransa'nın Savaş Sırasındaki Harita Üretimi	61
Çanakkale (Gelibolu) Savaşları Sonrasında Yapılmış Haritalar	66
Çanakkale (Gelibolu) Savaşlarının Hemen ardından Savaş Durumunu Saptamak için yapılmış 1/5.000 ölçekli Özel haritalar	66
Çanakkale Boğazı ve Savaşları'nın 1/25.000 Ölçekli Kabartma Haritası	72
Çanakkale Savaşları Sonrasında Yapılmış İpek, El Dokuması Halı Harita	78
Çanakkale Savaşlarında Kullanılan Deniz Haritaları	81
Son Birkaç Söz ve Üç Konuda Vefa Borcunun ödenmesi	85
Çanakkale Şehitlerine	92
Kaynakça	94

“Çanakkale,
Çağlar üzre Destanların özüdür,
Bayraklar dalgalanır ya,
Yel bayrakların hızıdır.

Yiğitlerin sonsuzluk,
Ekmeğidir, tuzudur.

Gök uyur ya buralarda, gök uyanır ya,
Yaşamının gözüdür.

Hepsi de varır Ankara'ya ovalardan,
Kalanlar ölenlerin izidir.

Deniz deniz, dağ dağ
Yazıdır.

Çanakkale,
Yeni Türkiye'nin öz sözüdür.”

Fazıl Hüsnü Dağlarca

Fransa Kraliyet Haritacısı Gulielmi Nicolai Sanson'un oğlu Gulielmi Sanson tarafından 1665'de bastırılan Cartes Generales De Toutes Les Parties du Monde adlı yapıttaki Troianum Regnum (Truva Krallığı) başlıklı haritası, boyutu 420x500 mm.

Giriş: Altın Kapı Çanakkale Boğazı

Çanakkale Boğazı Akdeniz'i Adalar Denizi¹ üzerinden Marmara Denizi'ne, İstanbul'a, İstanbul Boğazı üzerinden Karadeniz'e bağlar. Ayrıca Avrupa'nın Anadolu üzerinden Asya'ya, Asya'dan Avrupa'ya giden önemli yolların başlıca geçiş yerlerinden biridir. Bu coğrafi konumu ve stratejik önemi göz önüne alındığında Çanakkale Boğazı'nın Eski Dünyanın üç kıtası (Avrupa, Asya ve Afrika) ile iki önemli iç denizi (Akdeniz ve Karadeniz) arasında Altın Kapı olduğu kolaylıkla söylenebilir. Çanakkale Boğazının, bu önemli özelliği tarih boyunca sürmüş ve günümüzde de durum değişmemiştir.

Örneğin; Pers Kralı Keyhüsrev M.Ö. 480 yılında Asya'dan Avrupa'ya ve Büyük İskender de ordusunu M.Ö. 334 yılında, Avrupa'dan Asya'ya Çanakkale Boğazı'na kayıklardan yaptırdıkları köprüler üzerinden geçirmişlerdir. Türkler de 1356'da Anadolu'dan Avrupa'ya Gelibolu üzerinden geçmiştir. Bu geçiş olayı, halk ve bazı tarih yazarları tarafından sallarla Boğaz'ın geçilmesi biçiminde bir öyküyle efsaneleştirilmiştir. Bu bağlamda bölgenin Anadolu yakasındaki en önemli kenti "Çanakkale", Avrupa yakasındaki en önemli kenti de "Gelibolu"dur.

Türkler daha Orta Asya'daki yaşamlarında hep doğayla iç içe olmuş, bu nedenle coğrafi ayrıntıların adlandırılmalarında bun-

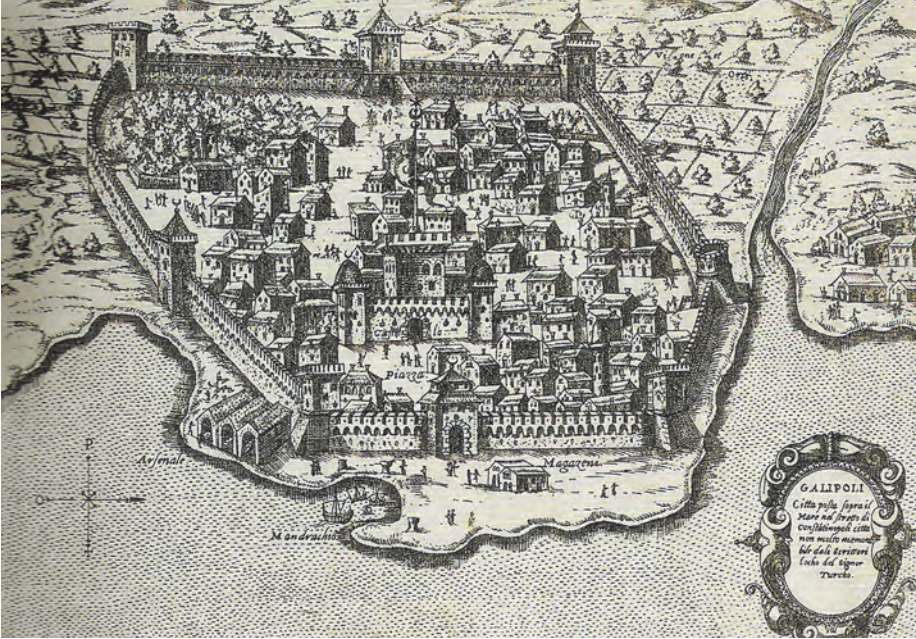
¹Anadolu ile Yunanistan arasındaki denize Türkler 1930'lu yılların sonuna kadar "Akdeniz" ve ayrıca "Adalar Denizi" adlarını vermiştir. Bu nedenle Çanakkale Boğazı'nın Türk Kartografya Tarihindeki bir adı da Akdeniz Boğazı'dır 1930'dan sonra bir aymazlığa düşülerek, "Ege Denizi" adı kullanılmaya başlanmış ve asıl adlar unutulup gitmiştir. Hem doğru hem de o yıllarda kullanılan adlardan biri olduğu için, burada "Adalar Denizi" adı kullanılmıştır. Ayrıntılar ileride verilecektir.

Günümüz
haritalarından
Çanakkale Boğazı ve
Marmara Denizi'ni
gösteren Coğrafya
Haritası

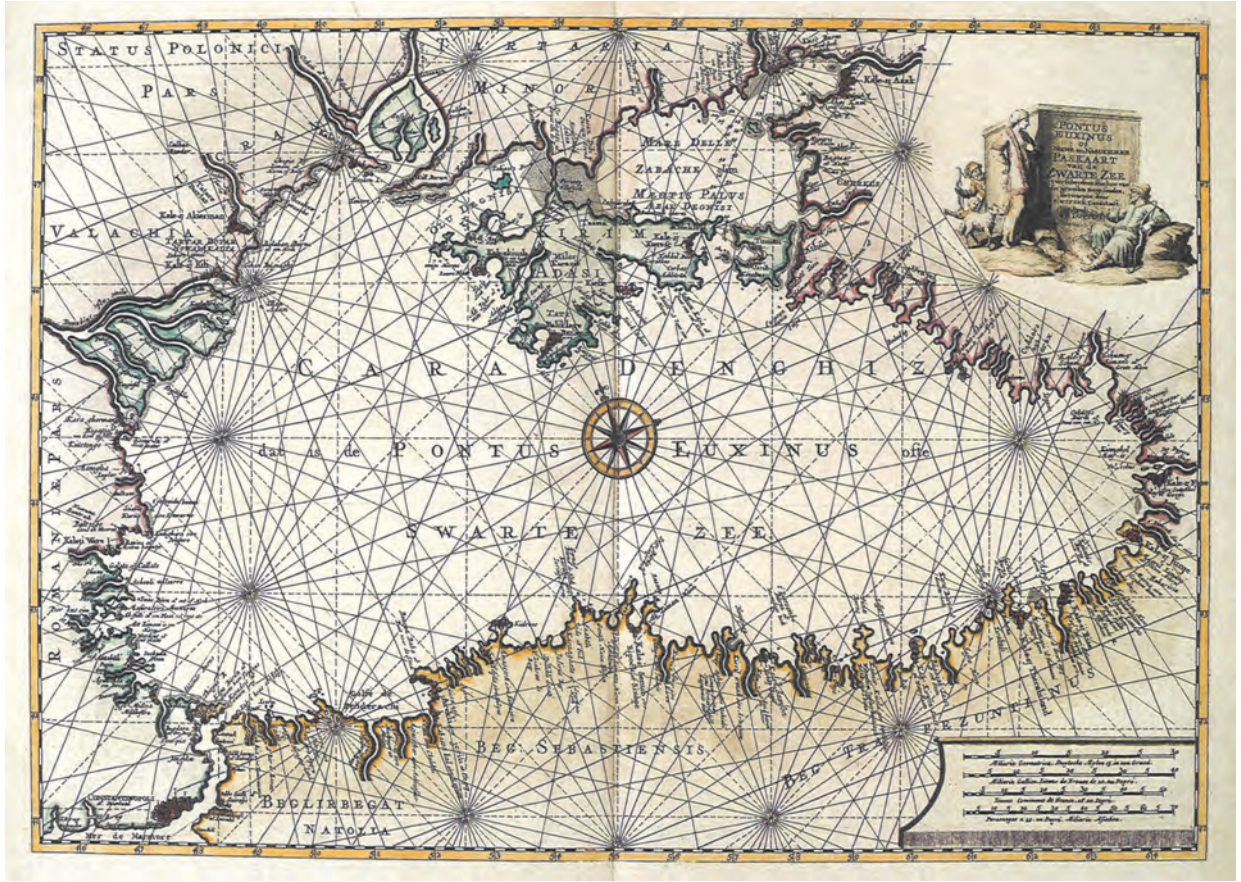

Türklerin Avrupa yakasına
sallarla geçtiğine ilişkin
efsaneyle ilgili resmi, solda
ve eski bir
Gelibolu gravürü, altta

ların doğal görünümlelerinden ve özelliklerinden çok etkilenmişlerdir. Bu durum Anadolu'yu vatan tuttuklarında da sürdürülmüştür. Örneğin Anadolu'nun kuzeyindeki denize eriştiklerinde burayı “Karadeniz” olarak adlandırmışlardır. Çünkü “kara” sözcüğü Türkçede hem “en koyu rengi” gösteren bir ad, hem de bu renkte olanı anlatan bir sıfattır. “Karadeniz” adındaki kara sözcüğü, burada, sıfat olarak kullanılmıştır. Bazı araştırmacılar da “kara” sözcüğünün eski Türk dillerinde “kuzey” anlamına geldiği için, bazı araştırmacılar da “kuvvetli, korkunç” anlamına geldiği için kullanıldığını buraya “Karadeniz” adının verildiğini ileri sürmektedir. Karadeniz adındaki ‘kara’ sözcüğü ister bir yönü gösterebilir, ister bir renk ya da dehşeti anlatsın hangi

1730 yılında basılmış bir Karadeniz Haritası. Denizin adı “Kara Denghiz” biçimindeki transkripsiyonu ile en üste yazılmıştır. (Haritacı Nicholas Witsen’in atlasında yer alan bu harita ilk olarak 1715 yılında Amsterdam’da Louis Renard tarafından tek parça olarak yayınlanmıştır. Boyutu: 404x584 mm.)

anlamda kullanılmış olursa olsun Türklerin bu denizin fiziki görünümünü ve coğrafi konumunu göz önünde tutarak böyle bir adlandırma yaptıklarında kuşku bulunmamaktadır.

Zamanla, bu ad “Bahr-i Siyah”² biçiminde Osmanlıca sıfat tamlaması olarak kullanılmışsa da özünde bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Ancak Osmanlıcanın egemen olduğu yıllarda bile halk arasında “Karadeniz” adının kullanılmasına devam edilmiştir. Hatta o yıllarda yapılmış yabancı haritalarda “Bahr-i Siyah” adı yerine, Karadeniz adının kullanıldığına da rastlanmaktadır.

1730 yılında basılmış bir Karadeniz Haritası. Denizin adı “Kara Denghiz” biçimindeki transkripsiyonu ile en üste yazılmıştır. (Haritacı Nicholas Witsen’in atlasında yer alan bu harita ilk olarak 1715 yılında Amsterdam’da Louis Renard tarafından tek parça olarak yayınlanmıştır. Boyutu: 404x584 mm.)

Bu biçimdeki adlandırma Anadolu’nun batısındaki deniz ile bu denizi Marmara iç denizine bağlayan boğazın adlandırılmasında da görülür. Çünkü burada deniz, derinliklerine ve içindeki minerallere bağlı olarak, mavinin çeşitli tonlarında değişik renklere bürünmektedir. Bunun nedeni yalnız deniz suyunun

² Arapça çoğul bir ad olan (biebhar, ebhur, buhür) deniz anlamındaki “bahr” sözcüğü ile Farsça bir sıfat olan “kara” anlamındaki “siyah” sözcüğünden oluşmuştur.

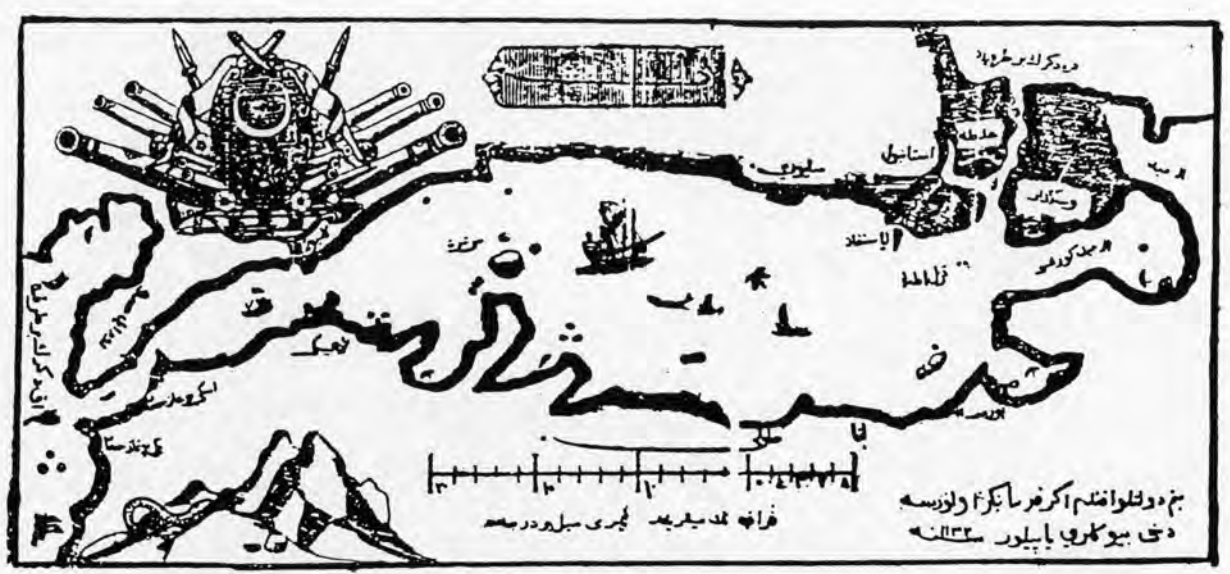
kimyasal yapısı değil aynı zamanda denizdeki akıntılardır. Bunun sonucu olarak Çanakkale Boğazı'ndan uzaklaştıkça, denizin koyu rengi, beyaz görünümünü veren açık maviye dönüşmektedir. İşte bu görünümünden ötürü, Türkler Anadolu'nun batısındaki deniz kıyılarına eriştiklerinde, denizin, dış görünüşünün yani renginin etkisi altında kalarak denizi Akdeniz ve Boğazı da Akdeniz Boğazı olarak adlandırmış, yıllarca bu adı kullanmışlardır. Örneğin, Kâtip Çelebi (Mustafa b.Abdüllâh, 1609 İstanbul – 1657 İstanbul) *Tuhfet'ül-Kibar fî Esfari'l Bihar (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan)* adlı eserinde kitabının konusunu açıkladıktan sonra bunu dünya küresi, ana karalara dünya denizlerine ilişkin haritalarla pekiştirilmiş bilgiler verirken Çanakkale Boğazı'ndan “Akdeniz Boğazı” olarak söz eder ve şöyle der:

“...Sonra, bu fennin bilirkişileri bu dünya haritasını dört bölük ederler. Akdeniz Boğazı ve Karadeniz Boğazı, Azak Denizi Boğazı ve Ten Suyu'ndan kuzey semtinde Bahr-i Muhit'e varıncaya değin bir farazi çizgiyle batı yanında kalan yere Avrupa.”³

Cihannüma'daki Akdeniz haritası. Haritada “Akdeniz'de bulunan Osmanlı'ya tabi olan adalar resm olunup deryada seyir ve sefer edenlere ilim ve marifeti lazım harita ve pusula sureti dahi tasvir olunup, kitaba eklendi” yazılıdır.

³ Kâtip Çelebi, *Tuhfet'ül-Kibar fî Esfari'l Bihar*, s 7

İbrahim
Müteferrika'nın
1132(M.1719-20)
yılında bastığı Marmara
Haritasının tahta kalıbı⁴
Haritada Çanakkale
Boğazı'nın hemen
yanında "Akdeniz'in
Kuzeyi" yazılıdır

İbrahim Müteferrika'nın bastırdığı, Marmara Denizi haritası konuya ilişkin bir başka örnektir.

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti, Osmanlı İmparatorluğuna dönüşmüş ve Fatih Sultan Mehmet de "*Hakanü'l-berreyn ve'l-bahreyn*" unvanını kullanmaya başlamıştır. Buradaki Berreyn iki kara demek olup Anadolu ve Rumeli'yi, Bahreyn ise iki deniz demek olup, Karadeniz ve Akdeniz'i (yani bugün Ege Denizi denilen coğrafi alanı) anlatmaktadır. Hatta bu nedenle Fatih Camii külliyesinin, cami girişinin sol tarafındaki yapılar Akdeniz Medresesi, sağ tarafındaki yapılar da Karadeniz Medresesi olarak adlandırılmıştır.

Fatih'in bu unvanı sonraları öteki padişahlar tarafından da benimsenip kullanılmaya devam edilmiştir. Örneğin; Sinan Çavuş Süleymanname'de Kanuni Sultan Süleyman'dan "*Sultanü'l-berreyn ve'l-bahreyn hadimü'l-haremeyni's-şerifeyn hazretlerinin...*" (Asya ve Avrupa'nın, Karadeniz ve Akdeniz'in Sultanı, Mekke ile Medine'nin hizmetkârı olan...) biçiminde söz etmektedir.⁵

İstanbul'un fethiyle birlikte, buranın Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olması, Çanakkale Boğazı'nın stratejik önemini büsbütün arttırmıştır. Bu nedenle Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra, ülke topraklarının savunulmasında önceliği başkentini güven altına alınmasına vermiştir. Bu nedenle Çanakkale Boğazı üzerinden İstanbul'a yapılacak harekâtın önceden önlenebilmesi için Çanakkale Boğazı'ndaki Sultaniye (Çanakkale) ve Kilitbahir Kalelerini onartıp, berkitmiş ve daha sonra Karadeniz'e yönelmiştir. Büyük Türk bilim adamı ve de-

⁴ Kemal Özdemir, *Osmanlı Haritaları*, s.144-145

⁵ Sinan Çavuş, *Süleymanname*, s. 7a ve 14b

nizcisi Piri Reis, 1526 yılında yazmış olduğu, bir denizcilik kitabı olduğu kadar Akdeniz'in ilk sosyal ve ekonomik coğrafya kitabı olan Bahriye'sinde⁶, Çanakkale Boğazı'ndaki kalelerin Fatih Sultan Mehmet tarafından yapıp onartıldığını şöyle anlatmaktadır:

Fatih Sultan Mehmet
Camii, girişteki
Akdeniz ve
Karadeniz
Medreseleri

“BU BÖLÜMDE SULTANİYE (Çanakkale)VE KİLİD
EL-BAHİR(Kilitbahir) DİYE BİLİNER KALELER ANLATILIR

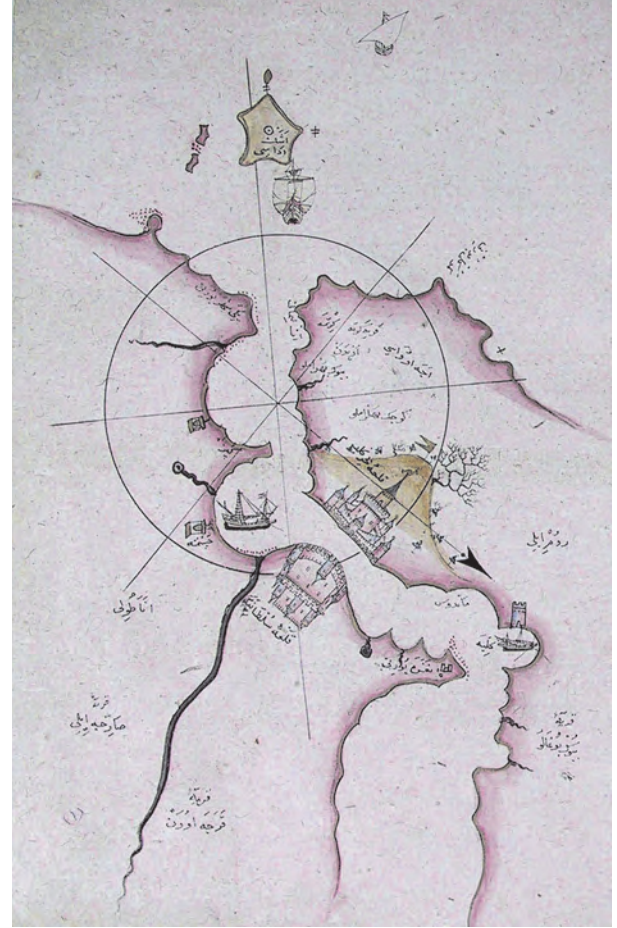
Merhum Sultan Mehmet Gazi (Fatih Sultan Mehmet) Tanrı'nın rahmeti, en geniş ve Esirgeyici olarak onun üzerinde ol- su, yukarıda adları verilen kalelerden Anadolu yakasındaki Kaleye Sultaniye denmesinin nedeni şu olmuş: Sultan Mehmet Han'ın oğlu merhum Sultan Mustafa, söz konusu kalenin üzere giderek ekler yaptırmışlardı. Ancak Rumeli tarafında bulunan kaleye Kilitbahir demelerinin nedeni, bu kalenin yapıldığı tarihlerde, yukarıdan gelen gemilerin Boğaz'dan geçiş iznini Rumeli tarafından almakta oluşlarıdır. Rumeli kalesine onun için Kilitbahir demişler. Bununla birlikte, Rumeli yakasındaki kalenin önünde büyükbarçaların yatıp izin almaları olanağı yoktur. Çünkü orası akıntılı yerdir ve derindir; ancak küçük gemiler, kenara çok fazla yanaşırlarsa gidip yatabilirler. Anadolu yakasında olan kalenin iki yanı da çok elverişli geniş liman oluşuna dayanarak başvuruda bulunulunca geçiş izninin Anadolu yakasından alınması buyruğu verilmiştir, vesse-lâm. Yüce Tanrı'nın lûtfuyla devam üzre ola...”⁷.

⁶ Eser genellikle *Kitab-ı Bahriye* olarak bilinmekte ise de Piri Reis'in eserine vermiş olduğu ad, *Bahriye*'dir.

⁷ İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, 6605 numaralı yazma, s...

Ayasofya 2612 numaralı Bahriye yazmasındaki Çanakkale Boğazı haritası (sağda) ile Deniz Müzesi Kütüphanesi'ndeki 990 numaralı yazmadaki Çanakkale Boğazı haritası

Nitekim zamanla İstanbul'u ele geçirmeye yönelik yüzyıllar boyunca yapılan harekât Çanakkale Boğazı'nın denizden geçilerek Marmara Deniz'i üzerinden İstanbul'a erişme planlarına dayandırılmış ve yapılan girişimlerde Çanakkale Boğazı daima birinci planda rol oynamıştır. Örneğin; Türk Ordusu 1656'da Çanakkale'de başka bir destan yazmış ve Çanakkale Boğazı'nı ele geçirip, İstanbul'a girmeyi amaçlayan Venediklileri büyük hezime uğratmıştır. 1656 yılındaki bu savaşta Kara Mehmet ve Küçük Mehmet gibi kahramanlar isimlerini altın harflerle yazdırmışlardır. İşte, bugün artık pek hatırlanmayan "ilk Çanakkale destanımız" budur.⁸

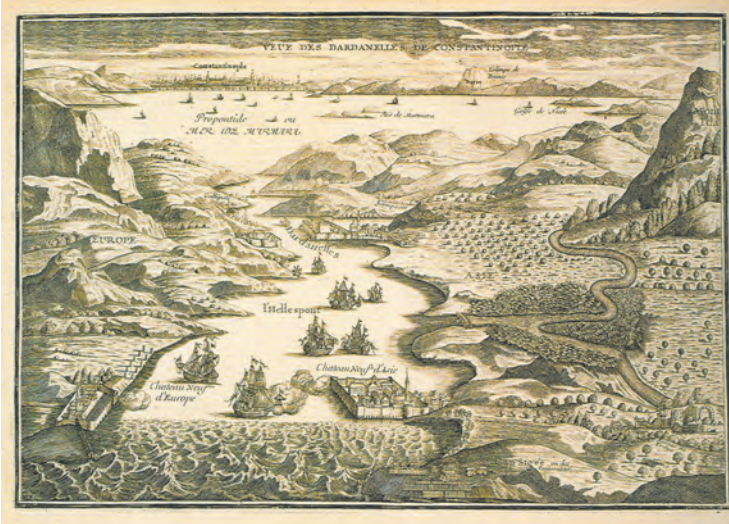
Çanakkale Boğazı ve yöresi askeri bakımdan olduğu kadar doğal güzellikleri ve tarihi zenginlikleri bakımından da seyyahların, diplomatların ve sanatkârların da ilgisini çekmiştir. Bu nedenle yöreye gelip, gezen seyyahlar, askerler, diplomatlar, sanatkârlar yıllar boyu Çanakkale Boğazı, Çanakkale ve Gelibolu kentleri ile buralardaki kaleler hakkında yazılar yazmış, haritalar ile manzara krokisi niteliğindeki, bazı örnekleri aşağıda bulunan gravürleri çizip, bastırmıştır.

Çanakkale Boğazı'na verilen önem halk arasında da ilgi gör-

⁸ Uğur Demir, Avrupa Çanakkale'ye ilk defa..*Hürriyet Tarih eki*, 18 Mart 2005, s.10

Haritacı Coenraet Decker'in, 1680'de Amsterdam'da basılmış Sestos in Auropa başlıklı gravürünün, Nakeurige Beschryving Van Asie adlı atlastaki baskısı, boyutu: 285x354 mm. (üstte), Haritacı Vincenzo Maria Coronelli'nin 1688'de Venedik'te basılmış II Mediterraneo adlı atlasındaki Dardanellodi Constantinopoli başlıklı, Çanakkale ve Seddülbahir Kalelerinin Planları. Boyut: 378x256 mm.(sağda)

Haritacı Allain Manneson Mallet'in 1683'te Paris'te basılmış Description de l' Univers adlı atlasındaki Detroit de Gallipoli Çanakkale Boğazının kuşbakışı görünümü, sağda.

Haritacı Nicholas de Fer'in 1700-1705 tarihinde Paris'te basılmış Atlas Curieux ou le Monde Représente dans les Cartes Générales adlı atlasındaki Veue des Dardanelles de Constantinople başlıklı Çanakkale Boğazı haritası. Boyut: 232x340 mm. üstte.

Baskı tarihi yaklaşık 1710 olan ve yapımcısı bilinmeyen, Fransa'da basılmış Vue de Détroit des Dardanelles başlıklı Çanakkale ve Seddülbahir kalelerini de gösteren Çanakkale Boğazı haritası, boyutu 287x418 mm.¹¹

gemisiyle, sahildeki bataryaları bombardıman ve bir Türk filosunu imha ederek, İstanbul'a doğru yol aldı. Bombardıman etmesi emrini aldığı İstanbul'a 8 mil kadar kaldığında ters bir rüzgâra yakalandı. Türk makamları amiralin tehditlerine kulak asmadı. Amiral bir hafta kadar uygun rüzgâr bekledi ve bir şey yapamadan geri döndü. Dönüş yolunda, Çanakkale istihkâmları önünden geçerken, yapılan atışla 150 zayıat vererek, İngiliz ün ve saygınlığına darbe yemiş olarak, sonuçsuz bir harekâtta bulunmuş oldu.”¹²

Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Çanakkale Boğazı'nı donanma ile geçmeyi amaçlayan bir harekâtın; kara birliklerinin yardımı ve desteği olmadan başarılamayacağı anlaşılmıştır:

Mehmet Hulusi'nin Çanakkale Boğazı ve Gemiler minyatürü

¹¹ Çanakkale Boğazı ve kalelere ilişkin yukarıda verilen çizimler ile daha sonra verilecekler *Yeryüzü Suretleri* kitabından alınmıştır.

¹² General C.F.Aspinall-Oglander, a.g.e., s. 85-86

Çanakkale’de iki hisar
arasından geçen
gemi minyatürü ¹³

“... Bu savaşta Türklerden yana tutum takınan İngiltere, Akdeniz donanmasına İstanbul’ hareket için emir vermiş ve donanma Beşik limanında toplanmıştı. Donanma komutanının, Rusların Gelibolu Yarımadasını ele geçirmelerine engel olmasına ilişkin önlemleri almak ve bu maksatla Türklere yardım etmek üzere bir İngiliz birliğinin karaya çıkarılması önerisinin kabul görmemesi üzerine, 13 Şubat 1878 günü, donanmaya Marmara Denizi’ne girmesi emri verilmişti. Donanma Türk-Rus barış müzakereleri sonuçlanana kadar İstanbul civarında kaldı. Bu süre içinde Gelibolu Yarımadası Türk birliklerinin elinde bulunmasına rağmen, Rusların Gelibolu Yarımadası’nı ele geçirerek, ulaşım ve ikmalinin engellenebileceği endişesini hep taşıyan Donanma Komutanı Sir Geoffrey Phipps Hornby, İngiltere Birinci Deniz Lordluğu’na 19 Şubatta aşağıdaki yazıyı göndermiştir. “Donanmanın Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarını açık tutabileceği hakkında bir fikir mevcut olduğu anlaşıyor. Bundan daha garip bir fikir olamaz. Dünyanın bütün donanmaları, Boğazları, zırhsız gemilere açık tutamaz...”¹⁴

“...1885 yılından sonra Çanakkale Boğazı kıyı koruma bataryaları ile pekiştirilmişti. Bu arada, 1904 yılında, Deniz Birinci Lordluğu’na (Deniz Kurmay Başkanlığı’na), 1878 yılında donanmanın komutanı olan Sir Geoffrey Phipps Hornby’nin emrinde bulunan Sir John Fisher getirilmişti. Adı geçen Çanakkale’nin donanma ve kara birliklerinin ortak harekâtı ile geçilebileceği fikrini incelemiş, ancak tam bir görüş ortaya koyamamıştı. 1906 yılında Türk-Mısır anlaşmazlığı çıktığında, konu bir konferansta incelenmiş ve 19 Aralık 1906 tarihli İngiliz Genelkurmay Başkanlığı’nın muhtırası ile “...Çanakkale Boğazı’nın yalnız gemilerle forsalanmasının yeterli olmayacağı ve maksadı sağlayamayacağı ve böyle bir hareketten (tek başına donanma ile boğazın forsalanması) sakınılması gerektiği”¹⁵, bildirilmişti.

1908 yılında da konu etraflıca mütalaa edilmiş ve şu harekât biçimi uygun olduğuna karar verilmişti:

“Askerin sureta Mısır’ın savunulması için götürülüyormuş gibi gönderilmesi, Malta geçildikten sonra istikametini değiştirmesi, gizli tutulabildiği, donanma ile seferi kuvvet de Yarımada’ya birdenbire ve birlikte olarak varabildikleri takdirde, Çanakkale Boğazı’nın forsalanması mümkündür. İstihkâmlara denizden topçu ateşi açılması, henüz savunmasız olduğu söy-

¹³ A. Ülker Erkeve H.A.Gürsoy, *Minyatürlerde Gemiler*, s.47 ve 37

¹⁴ General C.F.Aspinall-Oglander, *a.g.e.* s.36-37 alınmıştır.

¹⁵ Çeşitli olanaklar göz önüne alınarak, çok ayrıntılı biçimde incelenen donanmanın tek başına veya Çanakkale Boğazı’na asker çıkararak müşterek bir harekât yapılması konusuna ilişkin ayrıntılı inceleme için bakınız: A.g.e. s.38-39

lenen Kilitbahir platosunun barı yamaçlarına taarruz etmek üzere, Kabatepe'nin güneyine 20.000 asker çıkarılması plana sokulmuştur.”¹⁶

Bu plan incelenirken bölgeye ilişkin haritaların da hazırlanması göz önüne alınmış ve aynı yıl 1854 yılında Kırım Savaşı sırasında yapılmış Fransız haritalarından yararlanılarak Çanakkale ve Gelibolu yöresinin 1/250.000 ölçekli “Turkey-Gallipoly” haritası hazırlanıp basılmıştı. Bu harita sonraları çıkarma sırasında revizyon edilerek kullanılacaktır.

İngiliz Genelkurmayı, Çanakkale Boğazı'na asker çıkarıp, donanmayla İstanbul'un ele geçirilmesi fikrini 1911 yılında da ele alıp gözden geçirmiştir. Bu incelemede ise baskın yapabilmenin olanaksızlığı nedeniyle, Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmak tehlikeli görülerek, önerilmemiş, 1906 yılındaki görüş yeniden benimsenmiştir.¹⁷

İngiliz Genelkurmayı Avrupa'da bir genel savaş çıktığında Türklerin Merkezi Devletlere katılacağı görüşünde olmasına karşın Çanakkale konusu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar ele alınmamıştır.¹⁸

¹⁶ A.g.e. s.39

¹⁷ A.g.e. s.39

¹⁸ Daha fazla ayrıntı için bak. A.g.e. s 40-41

Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Boğazı

27 Ağustos 1914 günü İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na Atina'daki İngiltere Büyükelçiliğinden önemli bir telgraf gelmişti. Telgrafta "Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Kral ve Bakanlar Kurulu'nun onayını alarak, Çanakkale'ye karşı bir harekât yapılması halinde, Yunanistan'ın kara ve deniz kuvvetleri dahil, tüm askeri kaynaklarını İngiltere ve müttefikleri emrine vereceği bildiriliyordu.¹⁹ Yani Çanakkale'nin geçilerek İstanbul'un alınması fikrini ilk ortaya atan Yunanistan Başbakanı Venizelos'tur. Yunanistan'ın önerisi, İstanbul Boğazı ve Anadolu gibi çok kıymetli Osmanlı coğrafyasında rekabete tahammülü olmayan Rusya tarafından veto edildiği için hayata geçirilememiştir.²⁰

Ancak savaş başlayıp, koşullar değiştikçe Yunanistan'ın önerdiği Çanakkale Boğazı geçilerek İstanbul'un alınması fikri yeniden gündeme gelecek ve harekât planlanıp, uygulamaya konulacaktı. Hareket aslında, stratejik olmaktan ziyade politik ağırlıklı bir acelelikle kararlaştırılmıştı. General C. F. Aspinall-Oglander. Büyük Harbin Tarihi-Çanakkale adlı kitapta karada acele edilmesini şöyle açıklamaktadır:

" Bu dönemde Müttefikler harekâtının ne surette cereyan etmiş olduğunu hatırlarsak, o zaman İngilizlerin İstanbul'u ele geçirmek için neden bu derece acele etmiş olduklarını daha açık surette anlarız. 1915 yılının ilkbaharının ilk günlerinde Rusya, ne kadar da geçici olsa, geniş ölçüde başarılar elde etmişti. Rus orduları Karpatları geçerek Macaristan ovalarına inmiş, yüz bin kişilik Pirzemişel Kalesi derhal teslim olmuştu. Varşova önündeki durum da hayli sağlamlaşmıştı. Kafkasya'daki Türk ordusu, Aralık ayında bozguna uğratılarak, faaliyetten yoksun hale getirilmişti. Deniz donanması gayet tedbirli bir düşmanla çarpışmaktaydı. Bütün bunlardan şu izlenim hakim olmuştu ki, Rus ordusu bugün değilse yarın Budapeşte üzerine yürüyüşe geçecek ve oradan Merkezi hükümetlerle Türkiye arasındaki kara ulaşımını keserek İstanbul'un yakın gelecekteki talihine karar verecekti.

*İşte bu şartlar altında Boğazlara bir çıkarma hareketi yapılması, İngiltere için bir siyasi zorunluluk haline gelmişti..."*²¹

Birinci Dünya Savaşı'nda, İtilaf Devletleri'nin "Çanakkale Bo-

¹⁹General C. F. Aspinall-Oglander. *Büyük Harbin Tarihi- Çanakkale*, CX. I,s.50-51

²⁰ Çanakkale Acı İlaç- 18 Mart 1915- 9 Ocak 1916, s.23

²¹ Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksim Planı, s. 127

ğazı'nı geçerek, Ruslardan önce İstanbul'u ele geçirmek amacıyla başlatmış oldukları harekât'ın ilk aşamasını İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan güçlü donanmanın Çanakkale Boğazı'nı geçme girişim oluşturdu. İtilaf Devletleri donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçme girişimi Türk Deniz ve Kara Kuvvetleri'nin başarılı savunmaları karşısında daha başlangıcında, 18 Mart 1915 günü, bozguna uğramış, boğazı geçmeye çalışan 18 büyük gemiden üçü batırılmış, üçü de uzun süre için safdışı bırakılmıştır.

İngiliz ve Fransız ortak donanmasının Çanakkale Boğazı'nı denizden geçme girişiminin başarısız olması üzerine, İtilaf Devletlerince, kara ve denizden birleşik bir saldırı harekâtı yapılmasına karar verildi. Bunun üzerine 25 Nisan 1915 günü sabahı, Gelibolu Yarımadası'nda Seddülbahir (Zığındere, İkizkoyu, Teke koyu, Ertuğrul Koyu, Morto Koyu) Arıburnu ile Beşige ve Saroz körfezi'ne (gösteri çıkarması) ve Anadolu'daki Kumkale yöresine çıkarma yaptılar. Çıkarma yapılan yerler aşağıdaki haritada görülmektedir.

Türk ulusunun, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, büyük devlet adamı ve asker Mustafa Kemal'in (Atatürk) komutanlığında vatanını büyük özveriyle ve kahramanca savunması kar-

İtilaf Devletlerinin 25 Nisan 1915 günü sabahı, çıkarma yaptıkları yedi bölgeyi gösteren harita

şısında kara harekâtı da başarısızlığa uğramış ve İtilaf Kuvvetleri Türk topraklarından çekilmek zorunda kalmışlardır. Başarısızlığa uğrayan İtilaf Kuvvetleri'nin çekilme harekâtı 6 Aralık 1916 günü Arıburnu ve Anafartalar'ın boşaltılmasıyla başlamış ve 19-20 Ocak 1916 gecesi, Seddülbahir'deki son birliklerin tahliyesi ile son bulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından günümüze değin, Çanakkale Savaşları üzerine pek çok araştırma yapılmış ve kitap yazılmış olmasına karşın, hala yeterince incelenmemiş yönleri bulunmaktadır. Bu bağlamda ilk akla gelen konulardan biri; savaş ve muharebelerde büyük rolü olan haritalar, daha doğrusu tarafların Çanakkale Savaşları sırasında ellerinde bulunan haritalardır.

Sözü edilen konu Türkiye'de, bağımsız başlık altında, ilk olarak 10: 12 Ekim 1999 tarihlerinde İstanbul'da yapılan IMCOS (International Map Collectors' Society - Uluslar arası Harita Koleksiyonerleri Birliği) toplantısında, Bayan Janette Condon tarafından verilen *Comparison of Turkish and allied maps as used in the Gallipoli campaign 1915* (1915 Yılındaki Gelibolu Savaşlarında kullanılan Türk ve Müttefik Kuvvetleri haritalarının karşılaştırılması) başlıklı bildiride ele alınmıştır.

Doğal olarak, Bayan Janette Condon bildirisinde, ağırlıklı olarak İtilaf Devletlerinin 1/40.000 ve 1/20.000 ölçekli haritalarından söz etmiştir. Bunlar daha çok İngilizlerin istihbarat yoluyla elde ettikleri bilgiler ve Türk haritalarından yararlanılarak üretilmiş haritalardır.

İngiltere, aslında 1778'de Kıbrıs Adası'na kiralama oyunuyla el koyar koymaz Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak, Ortadoğu'daki petrol kaynaklarını belirlemek üzere yaptığı çalışmalarını sürdürmek ve gelecekte petrol yataklarına ilişkin çıkarlarını korumak üzere bölgede harita alım faaliyetlerine başlamıştı. Bu faaliyetlerin arasında Ortadoğu petrol kaynaklarının belirlenmesine yönelik Güneydoğu Anadolu'da 1/250.000 ölçekli plançete yöntemiyle harita alma işleri de bulunmaktaydı. Bu amaçla 1882-1901 yılları arasında Londra'daki Intelligence Division of War Office tarafından Güneydoğu Anadolu'da, yerinde başlatılan çalışmalar içinde üretilen ve 1901 yılında basılan 1/250.000 ölçekli, 19 numaralı Van-Bitlis paftası örnek olarak aşağıdadır.

Konuya ilişkin çok önemli bir başka araştırma da Prof.Dr. Haluk Oral'ın *Arıburnu 1915* adlı kitabında bulunmaktadır. Çanakkale Savaşı'ndan Belgesel Öyküler sunmak üzere yapılmış olan bu güzel çalışmada yeri geldikçe savaşta kullanılan haritalara da değinilmiştir. Kolay kolay hiçbir yerde

larının üretiminde temel kaynak belgesi olarak kullanılabilecekti.

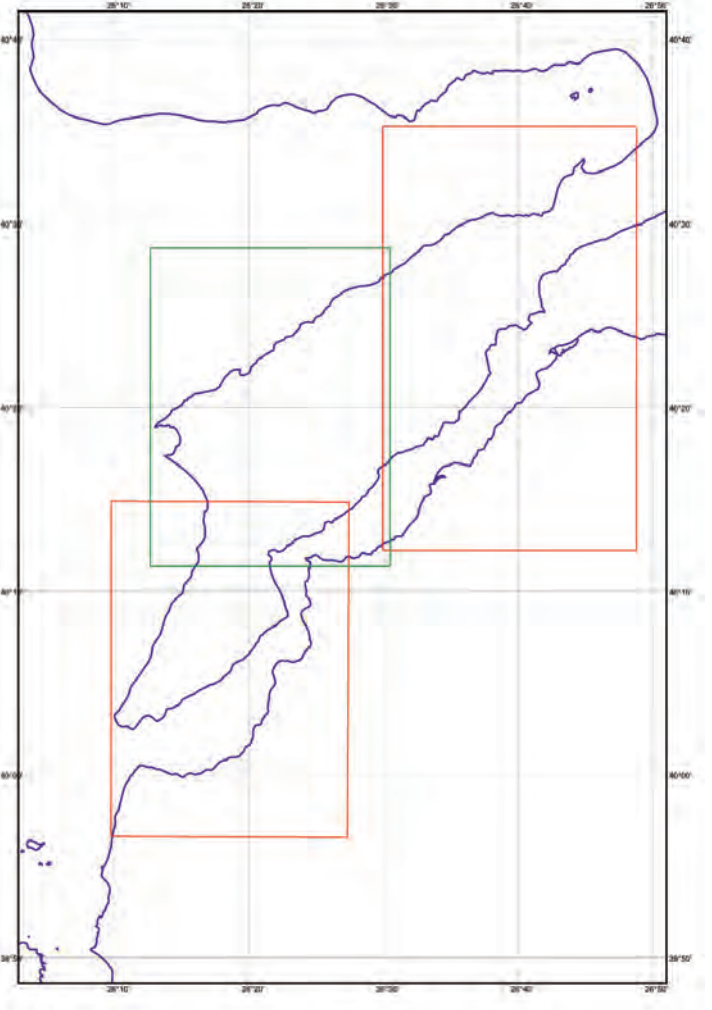
İngiltere'ye gelince; İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal etmesinin ardından bir süre sonra Mısır ve Ortadoğu'da olası bir savaşta birliklerine gerekli coğrafi desteği sağlamak amacıyla Londra'daki Intelligence Division War Office'e bağlı bir teşkilat oluşturmuştu. Survey Departman Egypt adıyla hizmet veren bu kuruluş yıllar sonra adı değiştirilerek Kıbrıs Adası'na taşınacaktır. Survey Departman Egypt adlı kuruluşun coğrafi destek görevleri arasında; yerinde harita alımının yanı sıra kaynak belgeleri toplayıp, gerektiğinde birliklerinin acil harita gereksinimi "Derleme Harita Yapımı"²³ yöntemi ile karşılamak da bulunuyordu. Doğal olarak kuruluşun öncelikli görevi Süveyş Kanalı başta olmak üzere İngiltere ilgi sahasına ilişkin haritaların üretilmesiydi. Sözü edilen kuruluşun önemli personeli arasında 1916-1918 yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürütülen Arap ayaklanmasıdaki görevi nedeniyle kendisinden "Arabistan'ın taşsız kralı" veya "Arabistanlı Lawrence" adıyla çok söz edilecek Arkeolog Teğmen Thomas Edward Lawrence (15 Ağustos 1888 Tremadoc, Galler- 19 Mayıs 1935 Clouds Hill, Dorset) de Çanakkale Savaşları öncesinde, adı geçen kuruluştaki göreviyle görevli bulunmaktaydı.

Çanakkale Boğazı'na bir harekâtın söz konusu olmadığı yıllarda Intelligence Division War Office'in de Survey Departman Egypt'in de Çanakkale ve yöresinin kara haritalarının üretimine yönelik faaliyeti bulunmamaktaydı. Bu yıllarda, anlaşılan, üretimden çok derleme harita yapımına gerekli kaynak belge ve bilgilerin toplanılmasıyla uğraşılıyordu. Çanakkale Boğazı'nı denizden geçme girişiminin başarısından kuşku duyulmadığı için İngiliz ve Fransız Hidrografi Dairelerinin yaptığı deniz haritaları hareket için yeterli görülmüştü.

Ancak Çanakkale Boğazı'nı denizden geçemeyip kara savaşlarına başlamak zorunda kalındığında, ister istemez, çıkarma bölgeleri başta olmak üzere, savaş alanına ilişkin kara haritalarının üretimi gündeme geldi. O sırada Survey Departman Egypt'in elinde bölgeye ait yukarıda sözü edilen 1/250.000 ölçekli Fransız haritasından yararlanılarak 1908 yılında yapılmış "1/250.000 ölçekli Turkey Gelibolu" seri numaralı haritadan başka kara haritası bulunmamaktaydı. Elde yeterli ölçek ve doğrulukta kara haritası bulunmamasından doğan boşluğun doldurması Survey Departman Egypt'de görevli Teğmen T.E.

²³ Derleme Harita: Haritası yapılacak yerin, arazi ölçü ve çalışmalarından ziyade çeşitli açık ve kapalı kaynaklardan elde edilerek toplanan verilerinin kartografik yöntemlerle bir araya getirilip, harita oluşturup, basılmasıdır.

Lawrence²⁴ sorumluluğuna verildi. Lawrence ve ekibi ilk iş olarak ellerindeki 1/250.000 ölçekli haritayı yeniden bastırdı. Bu arada 1/50.000 ölçekli Fransız haritalarının 1/40.000 ölçeğine dönüştürülerek yeniden bastırılmasına da başlandı. Ancak haritalar doğruluk ve sıhhat kriterleri bakımından yeterli değildi. Bu nedenle *“Boğazı geçemeyeceklerini an-layan İtilaf Kuvvetleri, 28 Mart’tan kara hareketinin başladığı 28 Nisan’a kadar yapılan uçuşlarla yarımada-nın fotoğraflarını çektiler. Edinilen bilgileri haritanın yanlışlarını düzeltmek amacıyla kullandılar”*²⁵. Böylelikle az da olsa hataları düzeltilen yeni harita; Map of Gallipoll Sheet 1, Map of Gallipoll Sheet 2 ve Map of Gallipoll Sheet 3 seri numarasıyla, üç pafta olarak, Fransızca ve İngilizce olarak bastırıldı ve hemen Akdeniz Seferi Kuvvetlerinin subaylarına dağıtıldı.²⁶ Güneyden kuzeye doğru numaralanmış olan paftaların konumlarını gösteren endeks ile her bir paftanın bir kopyası aşağıdadır.

Haritaların başlıca öteki özellikleri aşağıdadır:

Paftalar değişik boyuttadır: 1 numaralı pafta 60 x 94 cm., 2 numaralı pafta 24 x 63 cm. ve 3 numaralı pafta 60 x 100 cm. boyutundadır. Pafta boyutlarının, dolayısıyla kapsanılan coğrafi alanların paftadan paftaya değişmesinin nedeni, bunların çıkarma birliklerine verilen görev yerlerine göre hazırlanmış olmalarından ileri gelmiş olabilir. Paftaların doğu kitabe çizgilerinin üst tarafında, kitabeye paralel olarak yarda ve kilometre esaslı birer çizgisel ölçek vardır.

Pafta üzerinde, günümüzde kullanılan UTM kareleri benzeri çizilmiş kırmızı karelerle oluşturulmuş, bir konum belirtmede sistemi mevcuttur ve bu anahtar sistemi, bunun kullanımına ilişkin

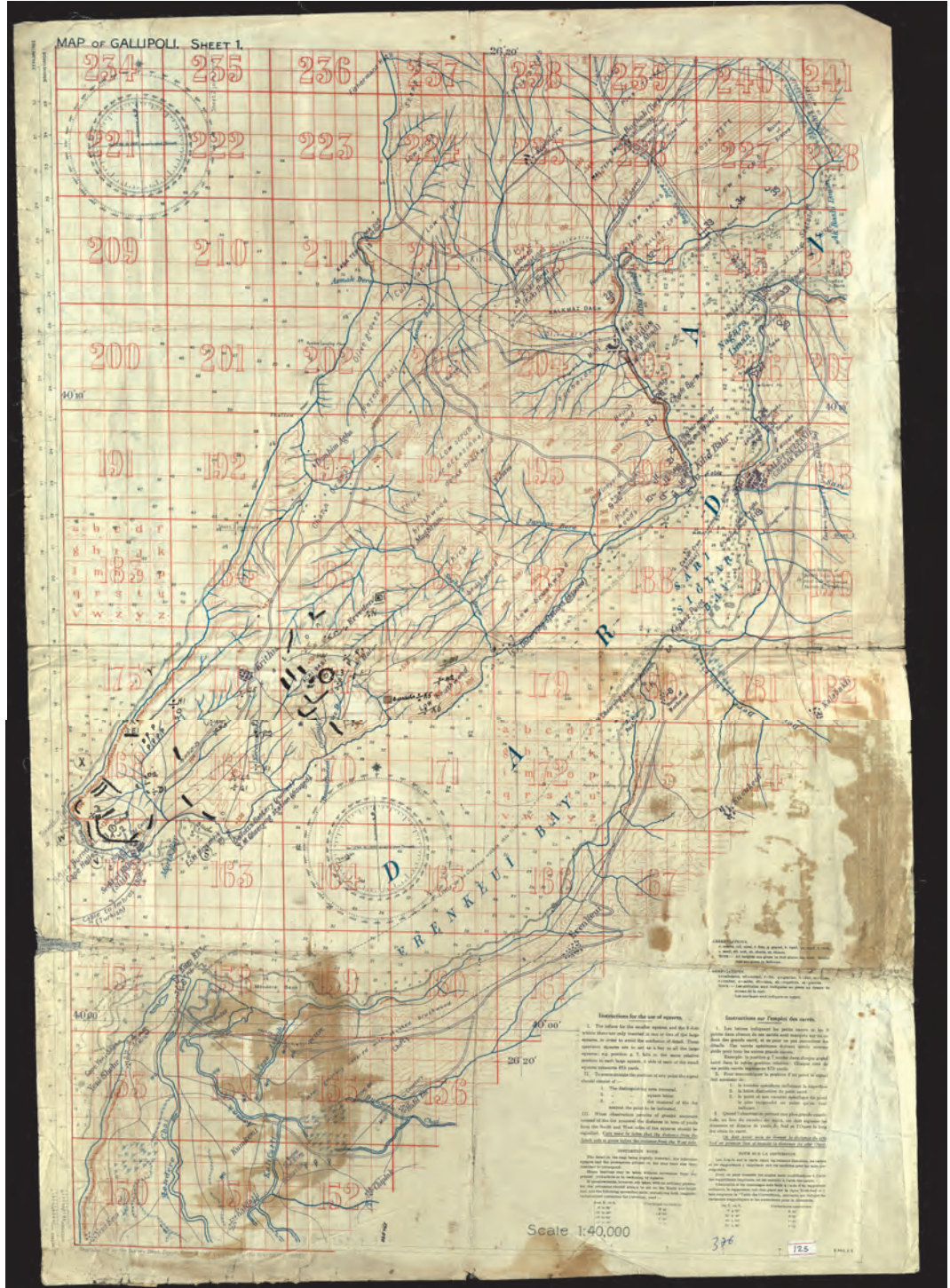
Gelibolu Yarımadası ve
Çanakkale’ye ilişkin
1/40.000 ölçekli pafta
taksimatı ²⁷

²⁴ Survey Departman Egypt Kıbrıs’a nakledildiğinde, bu kuruluşun istihbarat kısmı “Arap Bürosu” adını almıştır.

²⁵ Prof.Dr. Haluk Oral, *Arıburnu 1915*, s. 216-217

²⁶ Prof.Dr. Haluk Oral, a.g.e. s. 217.

²⁷ Pafta taksimatı özgün olmayıp, sonradan hazırlanmıştır.

açıklama bulunmaktadır. Buna göre her büyük karenin pafta sol altından önce sağa sonra yukarı olarak artmakta olan bir sıra numarası bulunmaktadır. Daha sonra her büyük kare 25 küçük kareye bölünmekte, her küçük kare sol üstten başlayarak önce sağa sonra alt satırda soldan sağa olmak üzere harflerle tanıtılmaktadır. Küçük karelerin harflendirilmesi her büyük kare için aynı biçimdedir. Her paftanın sağ alt köşesinde İngilizce ve Fransızca olarak konum belirleme karelerinin kullanımına ilişkin açıklama (talimat) bulunmaktadır. Haritaların

izdüşümü belli olmamakla beraber, tarihi perspektif içerisinde, denizcilikte de sıkça kullanıldığı bilindiğinden Merkator izdüşümü kabul olduğu düşünülmektedir. Kitabe dışındaki bilgiler ile açıklamalar İngilizce ve Fransızca olarak yazılmıştır. Türkçe yer adları, Fransızca çevriyazımla (transkripsiyonla) yazılmıştır. Örneğin: “Çay”, “Chai”; “Köy”, “Keui” olarak çevrilmiştir. Harita üzerindeki araziye tanıtan, örneğin “Plateau generally covered with stynthed brushwood” gibi İngilizce yazılmış açıklamalar da bulunmaktadır. Paftaların üçünün de arkaları

dayanıklılıklarını pekiştirmek ve uzun süre kullanılabilmeleri için bezle kaplanmıştır.

Kaynak belgelerine bakıldığında, haritaların sıhhat kıstasları bakımından yeterli olmadıkları hemen anlaşılmaktadır. Nitekim Prof. Dr: Haluk Oral'ın kitabında da değinilen bu gibi zafiyetlerden bazıları aşağıdadır:

“...Buna²⁸ rağmen çıkarmaya katılan subaylar yine de pek çok tutarsızlığın farkına vardılar. Örneğin Sarıbayır’da, haritada bağlantı görülen yerlerin arasında, bıçak sırtı şeklinde hiç de kullanılamayacak, bağlantılar vardı. Kocaçimentepe’ye yüksekliğinin 971 ayak (296 m.) olduğu düşünülerek “Hill 971” adı verilmişti. Bu tepenin yüksekliği 1000 ayakta (305 m.)

²⁸ “Haritaların havadan alınan fotoğraflarla revizyon edilmelerine rağmen”

Daha da önemlisi, pusula yönünde iki derecelik bir sapma vardı; dolayısıyla en ince hesaplamalarla atılan top mermileri bile hedefin çok uzağına düşüyordu...

“...2 derecelik bir sapma vardı; dolayısıyla en ince hesaplamalarla atılan top mermileri bile hedefin çok uzağına düşüyordu.”²⁹

Sonraları bu zafiyeti gidermek üzere savaş bölgesinin 1/20.000 ölçekli haritalar da üretilerek, birliklere dağıtılacaktır. Ancak bu konu, ileride, İngiltere ve Fransa'nın savaş sırasındaki harita üretimi konusu incelenirken ele alınacaktır.

Mustafa Kemal İmzalı 1/ 40.000 Ölçekli İki Harita

Çıkarmanın ilk gününde çıkarma birliklerine komuta eden subaylardan ölenlerin üzerinde bulunan 1/40.000 ölçekli bazı paftalar Türk subaylarının eline geçmeye başlamıştır. Hangi paftalardan ne kadar haritanın ele geçtiği bilinmemektedir. Ancak üç paftalık tam bir harita takımı elde bulunmakta ve çok mutlu bir olay olarak eldeki üç paftadan ikisinin arkalarında Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk)'ün imzası bulunmaktadır. İmzalı haritalardan biri Gelibolu 1 paftası olup, bunu özel olarak araştıran Prof. Dr. Haluk Oral, Gelibolu 1 paftasının izini sürmüş ve arkasındaki imzaların öyküsünü kitabında *Kanlı Bir Harita: Patterson'ın Öyküsü*³⁰ başlığıyla anlatmıştır. Kitaptaki Gelibolu 1 numaralı paftaya ilişkin olaylar zinciri aşağıda özetlenmiştir:

Gelibolu 1 paftası, harekâtın ilk günü karaya çıkıldığında açılan ateşle ölen Avustralyalı Tğm. Penistan James Patterson'ın üzerinden çıkmıştır. Üzerine teğmenin kanı bulaşmış olan harita halen Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Haritayı Avustralyalı askerin üzerinden 57. Alay 2. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ata Efendi almış ve arkasına aşağıdaki notu düşerek imzalamıştır.

“Melun düşmanın mülevves (kirli) kanı.

Mavi kalemle çizilen batlar calib-i

dikkat (dikkat çekici)

57.Alay 2.Tabur Kumandanı

Ata (imza)”

²⁹ Haluk Oral, a.g.e. s. 217 ve 393

³⁰ Haluk Oral, a.g.e., s. 17-47 Araştırmacının Avustralyalı teğmenden bazen esir, bazen ölen olarak söz etmesinin nedeni, hangisi olduğunu ortaya çıkarmaktır. Nitekim araştırmacı teğmenin ilk gün çıkarma sırasında öldüğünü ortaya koymaktadır

Çıkarmanın başlamasından dört gün sonra harita, 57. Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni tarafından arkasına aşağıdaki not yazılarak 19.Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk)'e sunulmuştur:

“12 Nisan 1331 tarihinde Gelibolu İibhi-ceziresinin Arı burnuna çıkan düşmanı ilk savlette sabile kadar defeden elli yedinci alay tarafından düşmanın esir zabitanından iğtimam edilen 1 numaralı haritası olup bir batıra-i naçiz olarak muhterem ondokuzuncu Fırkamızın Kumandanına takdim olunur.

16 Nisan 1331 (29 Nisan 1915)
Sağ Cenah Kumandanı ve 57.Alay K.
Binbaşı Arif”

Binbaşı Arif'in yazısının hemen yanında Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk)'ün, haritanın Kolordu komutanı Esat Paşa'ya sunulmasının yerinde olacağını belirten aşağıdaki, imzalı takdim yazısı yer almaktadır:

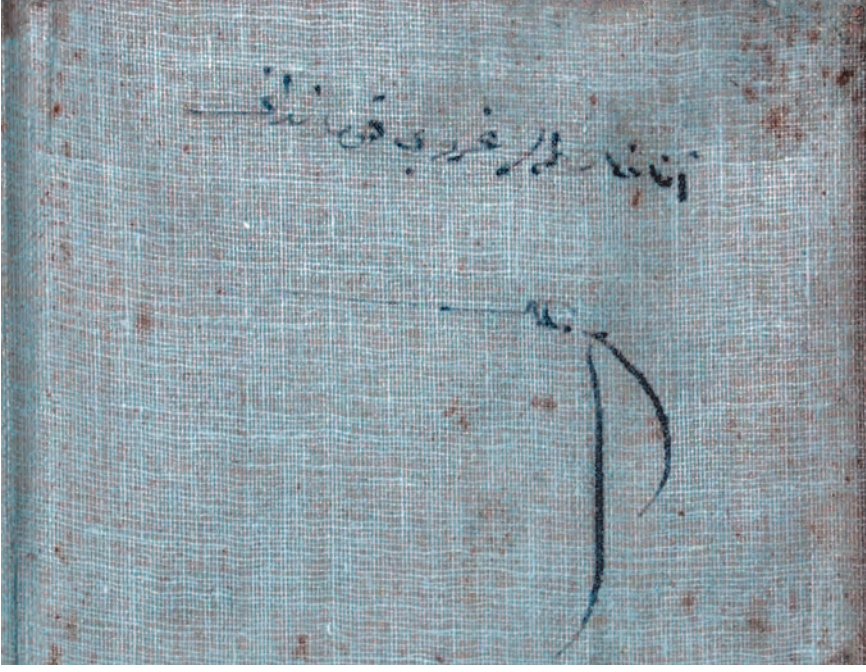
“17-2-331 (30-4-1915)

Bu batıranın umum Kolordumuz namına muhterem Kolordu Kumandanımız Esat Pasa hazretlerine arz ve takdim enseptir.

M. Kemal”

Böylelikle 1 numaralı pafta Esat Paşa'nın eline geçmiş ve ölümünden sonra anılarıyla birlikte harita da ailesi tarafından, Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi'ne verilmiştir, halen oradadır:

Prof. H. Oral'ın kitabından bu bilgilere ulaşıp 1 numaralı pafta üzerindeki yukarıda yazılan bilgilere ulaşıldığında, başka yerlerde de haritanın savaş sırasında ele geçmiş 2 ve 3 numaralı paftalarının bulunabileceği düşünülerek, Harp Akademileri Komutanlı Kütüphanesi, Genelkurmay Askeri tarih ve Strateji ve Denetleme Başkanlığı Arşivi gibi yerlerde araştırma yapılması planlanırken, umulmadık bir biçimde, Türk Deniz Müzesi Harita Kataloğu'nda, her üç paftanın da yer aldığı görülmüştür. Üstelik bunlardan 3 numaralı paftanın arkasında yine Mustafa Kemal'in imzası bulunmaktaydı. Halen İstanbul Deniz Müzesi

Deniz Müzesi
Kütüphanesi'ndeki
DB No. 2365/272
numaraya kayıtlı 3
numaralı paftanın
arkasındaki Mustafa
Kemal (Atatürk)'ün
imzası.
Atatürk, uzun yıllar
sonra aynı imzayı
kullanmıştı.

Kütüphanesi'nde bulunan 3 numaralı pafta, Büyük Atatürk'ün imzasını taşıdığı için olsa gerek, katalogun Türk Kara Haritaları bölümünde 242 numaralı sayfada açıklanmakta, 243 numaralı sayfada da küçültülmüş tıpkıbasımı vardır³¹. Bezli haritanın arka yüzünde, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün, yukarıdaki biçimde imzası bulunmaktadı:

“Anafartalar Garbi Kumandanı
M. Kemal”

³¹ 1 ve 2 numaralı paftalar katalogun Yabancı Kara Haritaları bölümünde, 404 numaralı sayfada yer almaktadır. 1. paftanın kütüphane kayıt numarası DB:No.451/125 ve 2. paftanın kütüphane kayıt numarası DB:No.451/113'dür.

Çanakkale (Gelibolu) Savaş Alanına İlişkin Türk Haritaları

Çanakkale Savaşları'nda Türk birliklerince kullanılmış Türk haritaları da yeterince araştırılmamıştır. Oysa Türkler tarafından Çanakkale-Gelibolu yöresinin; savaş öncesinde, savaş sırasında ve savaş sonrasında yapılmış, özel olarak incelenmeye değer haritalar bulunmaktadır. Ancak bu konunun bütün açıklığıyla ortaya konulabilmesi için Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Türk haritacılık teşkilatının ve çalışmaları, ardından "Çanakkale Savaşları Öncesi, Sırası ve Sonrasında Üretilen Türk Haritaları"nın durumu ele alınacaktır..

Türk Haritacılık Teşkilatının ve Çalışmalarının Birinci Dünya Savaşı'nın Başlamasından Önceki Durumu

XVIII. yüzyıl, bilimsel ve çağdaş haritacılığının gelişip yayıldığı ve haritanın bugünkü bilimsel anlamda tanınıp tanımlandığı yıllardır. Gerçekten de bu yüzyılın matematikçilerinden Joseph Louis de Lagrange haritayı "Coğrafi bir harita, yerin yüzeyinin veya onun bir kısmının düzlem üzerinde temsididir" biçiminde tanımlamıştır.³² Biraz geç olmakla beraber, tarife uyan çağdaş Türk haritacılığı önce 1773'de açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (Deniz harp Okulu) sonra da 1795'de kurulan Mühendishane-i Berri-i Hümayun (Topçu Okulu, daha sonra ve Kara Harp Okulu)'da okutulup öğretilmeye başlamıştır.

Ancak 1885 yılına kadar ülke haritalarının üretimi için gerçek bir teşkilatlanmaya gidilmemiş, o yılların Genelkurmay Başkanlığı düzeyindeki kuruluşlarda, daha çok harita üretimine ilişkin idari ve teknik işler ve yöntemler üzerinde, sonuç vermeyen, incelemeler yapılmıştır. Bu arada zaman zaman Deniz ve Kara Harp Okullarından yetişen subaylar tarafından bölgesel ve özel amaçlı harita alımı çalışmaları yapılmıştır. Örneğin 1858 yılında Erkan-ı harp Kolağası. Osman (Müşir Gazi Osman Paşa)'nın da bulunduğu bir heyet Bursa ve yöresinin haritalarını yapılmaları gibi. Ancak böyle bölgesel çalışmalarla koca Osmanlı ülkesini kapsayan kara haritalarının üretilmesi olanaksız olduğundan, elle tutulur bir sonuç alınamamıştır. Açıkçası XIX.

³² A.Celal Şengör, Ben Neredeyim, Sen Neredesin, O Nerede? *Yeryüzü Suretleri* (Muhtar Katırcıoğlu Harita Koleksiyonu),Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, Şubat 2000 İstanbul, s.14-29

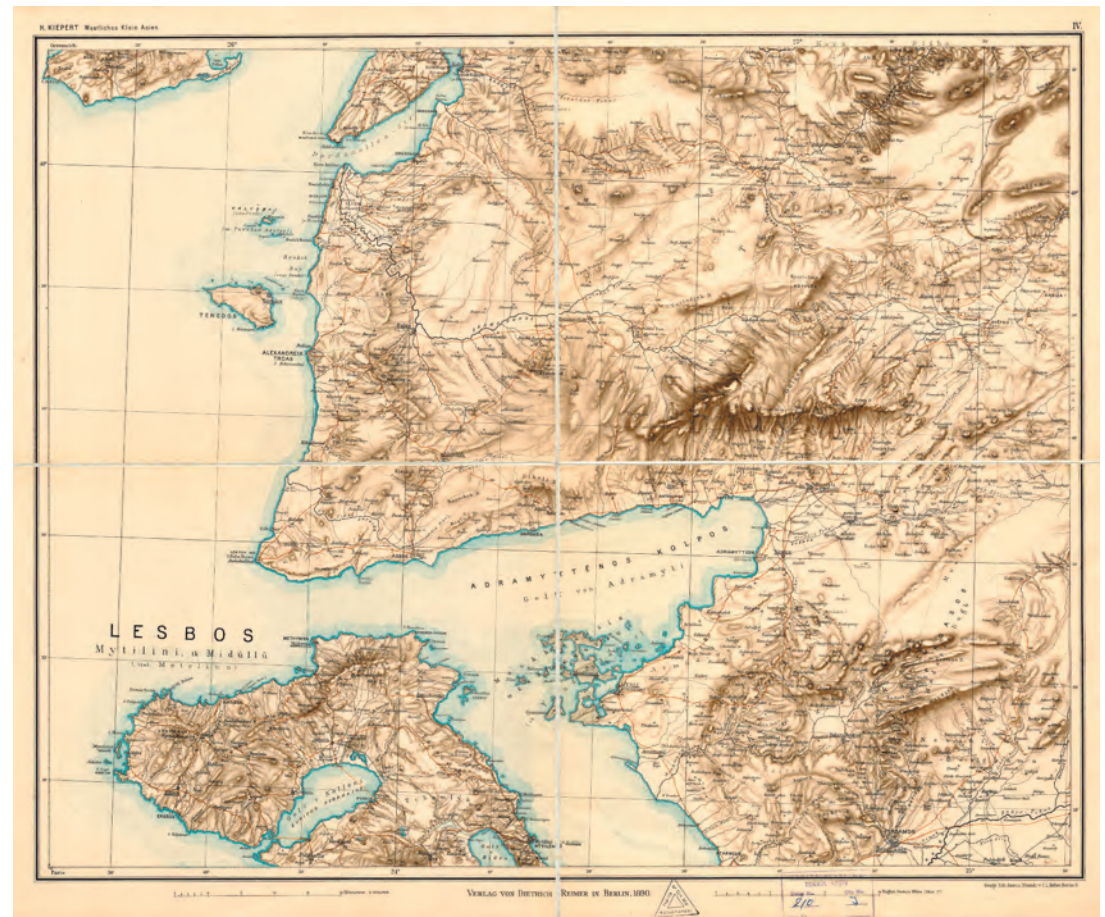
Avusturyalıların yapmış olduğu 1/300.000 ölçekli haritadan yararlanarak yapılmış Halkidikya Yarımadası

yüzyılın sonuna gelinirken Rusların yapmış olduğu 1/210. 000 ölçekli Trakya, Avusturyalıların yapmış olduğu 1/300.000 ölçekli Batı Rumeli haritaları ile bunlardan haritacılık tekniğine pek uymayan yöntemlerle üretilmiş bazı haritaların dışında elde nitelik ve nicelik bakımından yeterli harita bulunmamaktaydı.

O yıllardaki elde bulunan haritalara “...resim masası üzerinde düzenlenip, çizildiğinden kuşku olmayan 1/250.000 ölçekli Batı Anadolu Kipert Haritası”³³ da eklenebilir. Coğrafya profesörü ve kartograf olan Heinrich Kiepert: (1818- 1899 Berlin) 1844’de Türkiye’ye gelerek, 1884 yılına değin kalmış, Anadolu’nun ve Anadolu dışındaki Osmanlı İmparatorluğu topraklarının küçük ölçekli haritalarını ve bu arada 8 paftadan oluşan orta ölçekli Batı Anadolu haritalarını yapmıştır. Ölümünden sonra oğlu Richart Kipert babasının bazı haritalarını yeniden yayınlamıştır. Bunların arasında 1890 yılında Berlin’de bastırılmış olan 1/250.000 ölçekli Batı Anadolu haritası da bulunmaktadır. 1890 yılında basılan bu haritaların özel olarak ciltlenip padişaha hediye edilmiş bir takımı halen Harita Genel Komutanlığı müzesinde bulunmaktadır.

³³ Tuğg. Abdurrahman Aygün, Türk Haritacılık Tarihi, C.2, s.2

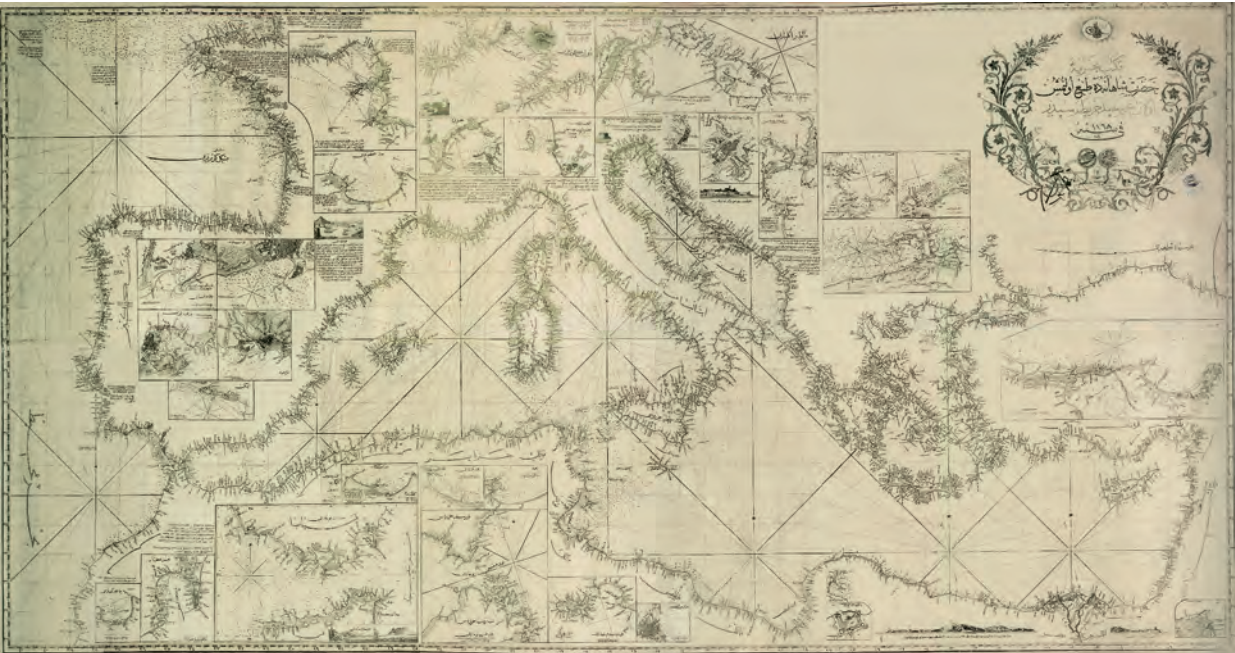
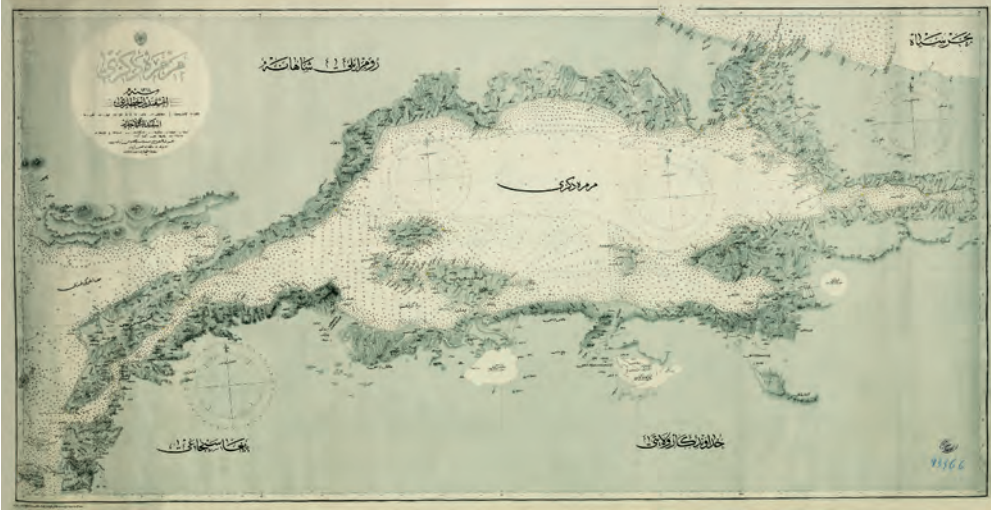
8 paftadan oluşan
1/250.000 ölçekli
Batı Anadolu
Kipert haritasının
“Çanakkale
Boğazı”nı
gösteren iki
paftası

Deniz haritalarına gelince, haritacılık eğitiminin ilk olarak o zamanki Deniz Harb Okulu'nda başlaması ve bunların genellikle küçük ölçekli olmaları nedeniyle, o yıllardaki deniz haritaları üretimi nispeten daha başarılı olmuş, oldukça çok deniz haritasının alımı ve basımları gerçekleştirilmiştir. Bunların arasında Akdeniz ve Karadeniz'in çeşitli haritaları ile 1873 yılındaki Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının basılı ve el yapımı akıntı haritaları da bulunmaktadır.

Bu durum 1877-78 Osmanlı-Rus harbine kadar böyle sürüp gitmişti. Harpte büyük toprak kaybına uğrayan Osmanlı İmparatorluğu bazı kuruluşlarında yeniden yapılanmaya gitmiş ve bu arada, 1880 yılında, Genelkurmay Başkanlığı da yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu teşkilatlanmada ordunun harita gereksinimini karşılamak ve ülke haritalarını üretmekle görevli. "Harita ve Fen Şubesi" (V.Şube) adında bir şube kurulmuştur. Ancak,

1281/1844/45 yılında Mekteb-i Bahriye-i Şahane'de çizilip, basılmış Bahr-i Sefid Haritası (altta) ve 1896 yılında basılmış Marmara İskandil Haritası (üstte)

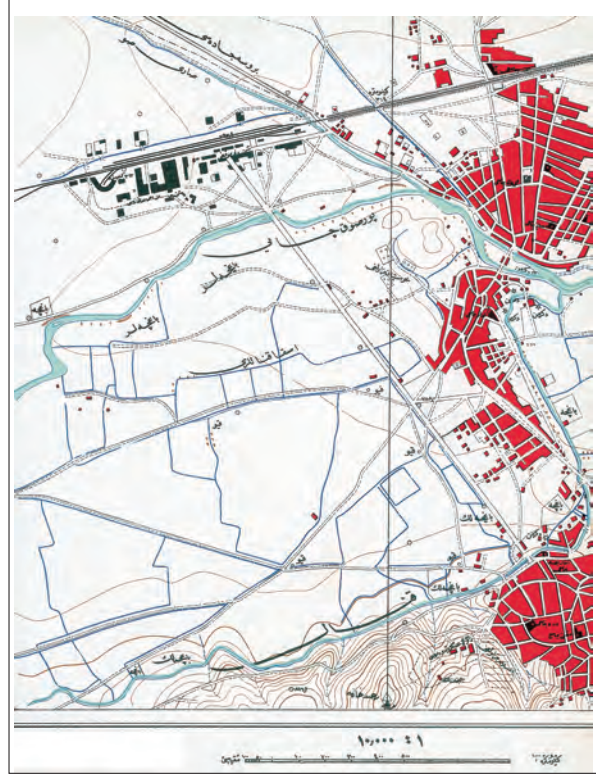
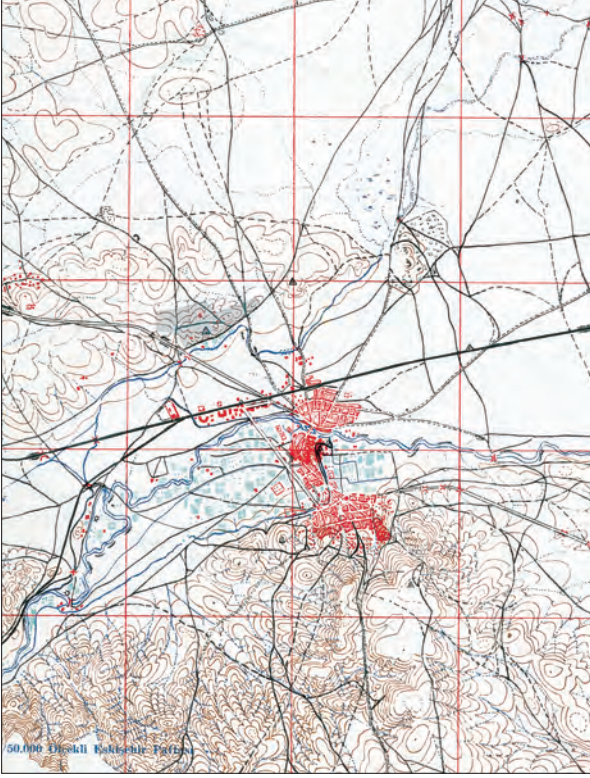

1873 yılındaki el yapımı İstanbul, solda ve Çanakkale Boğazı sağda, akıntı haritaları.

yeni kurulan şube, zorunlu olarak, üretimden çok ülke haritalarının yapım yöntemleri gibi konular uğraşmak zorunda kaldığından uzun yıllar beklenen hizmeti verememiştir. Bununla beraber epey araştırma yapılmış ve bu arada yurt içinde ve dışında haritacı subay yetiştirilmesine çalışılmıştır.

Özellikle yurt dışında, Fransa'da yetiştirilen ve Fransa'dan getirilen personel ve aletlerle 1896 yılında, Eskişehir'de, baz ölçüp, enlem, boylam saptayıp, semt açısı hesap ederek Eskişehir ve yöresinin 1/10.000 ölçekli ve ayrıca 1/50.000 ölçekli birer haritası ile 1/5.000 ölçekli örnek kadastro planını çizmiştir. Daha sonra basımı da yapılan 1/10.000 ölçekli Eskişehir haritası, çağdaş harita alım yöntemleriyle yapıp, basılan ilk haritadır.

Ancak, Türk haritacılığın Fransız etkisinde kalmasından telaşlanan Almanların engellemeleri üzerine 1897 yılında Fransız heyeti ülkesine dönmek zorunda bırakılmış ve 1908 Meşrutiyeti'ne kadar önemli bir harita alım hizmeti ortaya konulamamıştır. 1908 yılında konu yeniden gündeme gelmiş ve 1909 yılında Genelkurmay'da ülke harita alım işleri ile görevli "Harita Dairesi" ve harita alım işleri ile uğraşacak, Harita Dairesi'ne bağlı "Harita Komisyonu" kurulmuştur. Harita Dairesi bir yandan per-

sonel yetiştirilmesine çalışmış, bir yandan 1/200.000, 1/100.000, 1/50.000 ve 1/25.000 ölçekli olarak yapılması kararlaştırılmış ülke haritalarının alımında uygulanacak teknik esaslar için teknik talimatlar ile ayrıntılı üretim planları hazırlamış, bir yandan da üretim için gerekli alet ve malzeme alımına girişmiştir.

Sayılan hizmetlerin önemli kısmı Şube Müdürü iken, daha iyi hizmet verebilmesi için 1912 yılında Harita Dairesi Başkanlığı'na getirilen Kur. Alb. Mehmet Şevki (Korgeneral Mehmet Şevki Ölçer)'nin³⁴ görev süresinde gerçekleştirilmiştir. Gerçekleşen işlerin başında, kendisi tarafından hazırlanıp Genelkurmay tarafından onaylanmış olan teknik yönetmelik ve üretim planlarının, daha önce üretilmiş örnek paftadan alınan iyi sonuçlar nedeniyle başlatılan uygulamaya daha hızlı biçimde devam edilmesi gelmektedir. 1909 yılındaki deneme üretiminden sonra yapılan öteki harita alımları gibi Çanakkale Savaşı'nda kullanılan haritaların alımında da aynı teknik esaslara uyulduğundan, yinelemelerden kaçınmak görüşüyle bu yönetmeliğin önemli bazı maddeleri aşağıda özetlenmiştir

1896 yılında,
Fransızlarla
birlikte yapılan
1/ 50.000 ölçekli, solda
ve 1/10.000 ölçekli
Eskişehir, sağda,
haritaları

³⁴ Kur. Alb. Mehmet Şevki Fransa'da eğitim görmüş çok değerli bir subaydır. Kurtuluş Savaşı'na da katılmış ve Cumhuriyet'in ilanından sonra Harita Genel Müdürlüğü'nün kurulmasında büyük hizmetleri olmuştur. İlk Harita Genel Müdürü olan Korg. Mehmet Şevki Ölçer, orduda daha çok "Haritacı Mehmet Şevki" olarak ün yapmıştır. Mesleğe ilişkin pek çok eseri vardır

Korgeneral Mehmet Şevki (Ölçer)

Paftaların Boyutu ve Adlandırılmalar

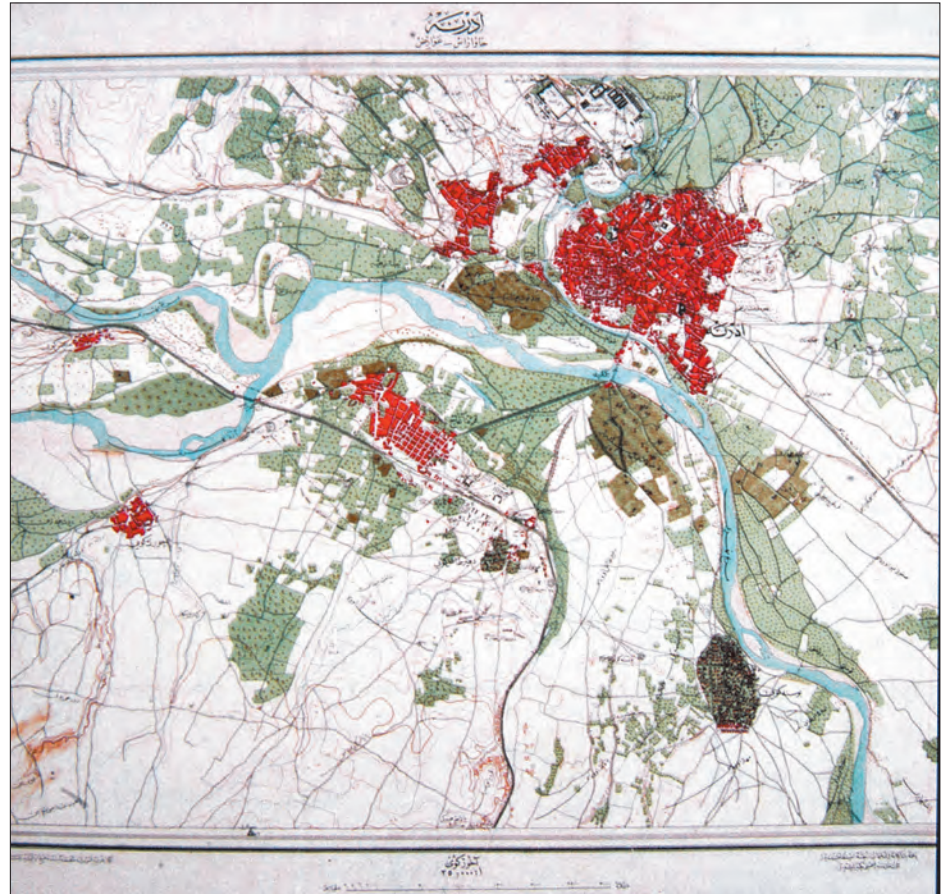
Harita Paftalarının uzunluklarının 50 cm. yüksekliklerinin 40 cm. olması, ayrıca kitabe kenarlarının koordinat eksenine paralel olması öngörülmüştür.

Paftalarının adlandırılmasında, paftanın kapsadığı alan içindeki en büyük yerleşim yeri esas alınıp kullanılacaktır. Örneğin Edirne yöresindeki 1/200.000 ölçekli paftanın içindeki en büyük yerleşim yeri “Edirne” olduğundan, bu paftanın içeriğindeki 1/25.000 ölçekli paftanın adı “Edirne” paftasıdır.

Üretim esasları ve öncelikleri

a- Askeri garnizonların ve hareket bakımından önemli bölgelerin haritaları 1/ 25.000 ölçeğinde olacak ve bu ölçekteki haritaların üretimine öncelik verilecektir.

b- Rumeli, Anadolu, Suriye, Irak ve çevresinin haritaları 1/50.000 ölçeğinde üretilecektir. Ancak, İmparatorluğun Balkan Savaşı'ndaki büyük toprak kayıpları sonucu, Rumeli'ndeki topraklarının önemli ölçüde küçülmüş olması nedeniyle, daha sonra planda değişiklik yapılmış ve Çanakkale Boğazı dahil Rume- li'deki toprakların haritalarının da 1/25.000 ölçeğinde üretilme- leri kararlaştırılmıştır.

1913-1914
yılında yapılan
1/ 25.000 Ölçekli
Edirne paftası

c- Arap Yarımadası, Trablusgarp ve Bingazi yöresinin haritaları 1/100.000 ölçeğinde üretilecektir.

d- Asya'daki Osmanlı topraklarının ve Trablusşark'ın haritaları 1/200.000 ölçeğinde olacaktır.

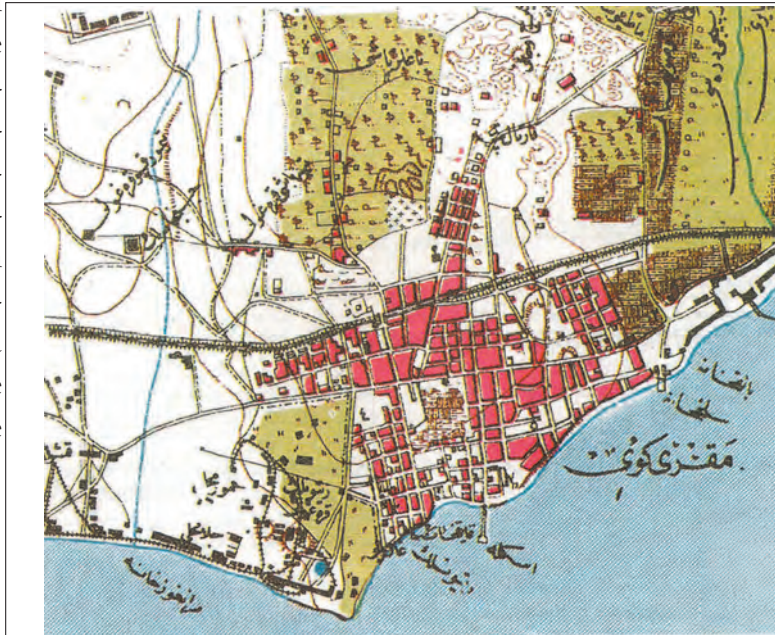
Elde tüm Osmanlı ülkesini kapsayan bir harita bulunmadığı için 1/200.000 ölçekli haritaların üretimine özellikle ağırlık verilmiştir. Ancak daha da önemlisi 1/200.000 ölçekli haritaların üretiminde; Çanakkale ve Trakya yöresi, Doğu Anadolu bölgesi ve Filistin bölgesi olmak üzere üç bölgeye birinci üretim önceliği verilmiştir. Önceliklerin saptanmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış tehdit algılamasına göre yapıldığı anlaşılmaktadır.

Daha önde kısmen değinildiği gibi ilke ve esasların belirlenmesinin ardından hemen uygulamaya geçilmemiş, önce 1/25.000 ölçekli yeni örnek bir harita üretilmişti. Örnek olarak üretilen harita 1909 yılı Ağustos ayında baz ölçümü ve nirengi işleri ve daha sonra da çizimi yapılan 1/25.000 ölçekli Bakırköy paftasıdır.

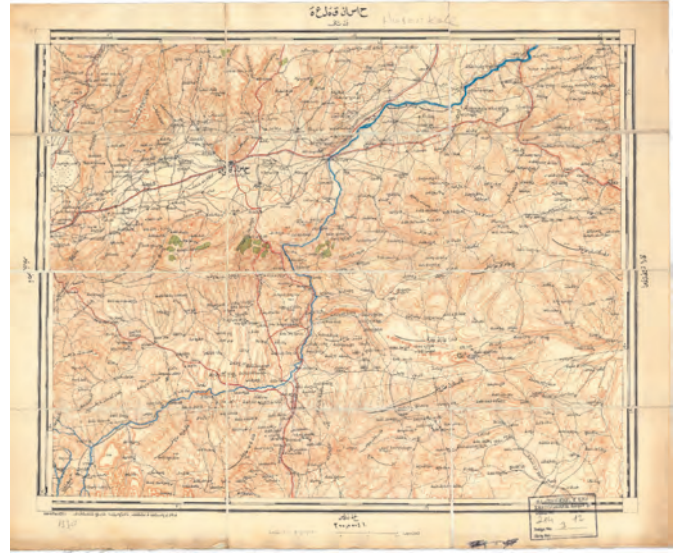
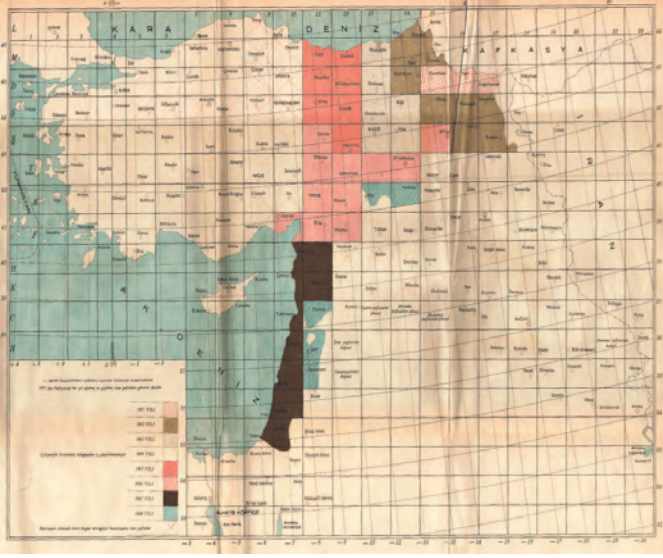
Bakırköy haritasının üretiminde başarılı olunması üzerine 1910 yılından başlanarak, seri üretime geçilmişti. 1910-1918 yılları arasındaki üretim durumu ve üretilen haritalardan örnek paftalar aşağıdadır.

Böylelikle başlayan planlı harita üretim faaliyetleri, zamanı geldikçe, dünyadaki teknolojik gelişmelere ayak uydurulmasının yanı sıra, günün gereksinimlerine göre geliştirilen üretim planları ve üretim planları ile teknik yeniliklere uygun olarak yapılan teşkilat değişiklikleriyle sürüp gidecektir.

Dikkat edilirse, harita üretim ve üretim önceliklerine ilişkin buraya değin yapılan açıklamalarda Çanakkale Boğazı ve yöresinin haritalarına yeterince değinilmemiş ve örnekler verilmemiştir. Çünkü araştırmanın özünü oluşturan Çanakkale Boğazı ve yöresinin haritaları konuya ilişkin ayrıntılar içinde yeri geldikçe sık sık ele alınacaktır.

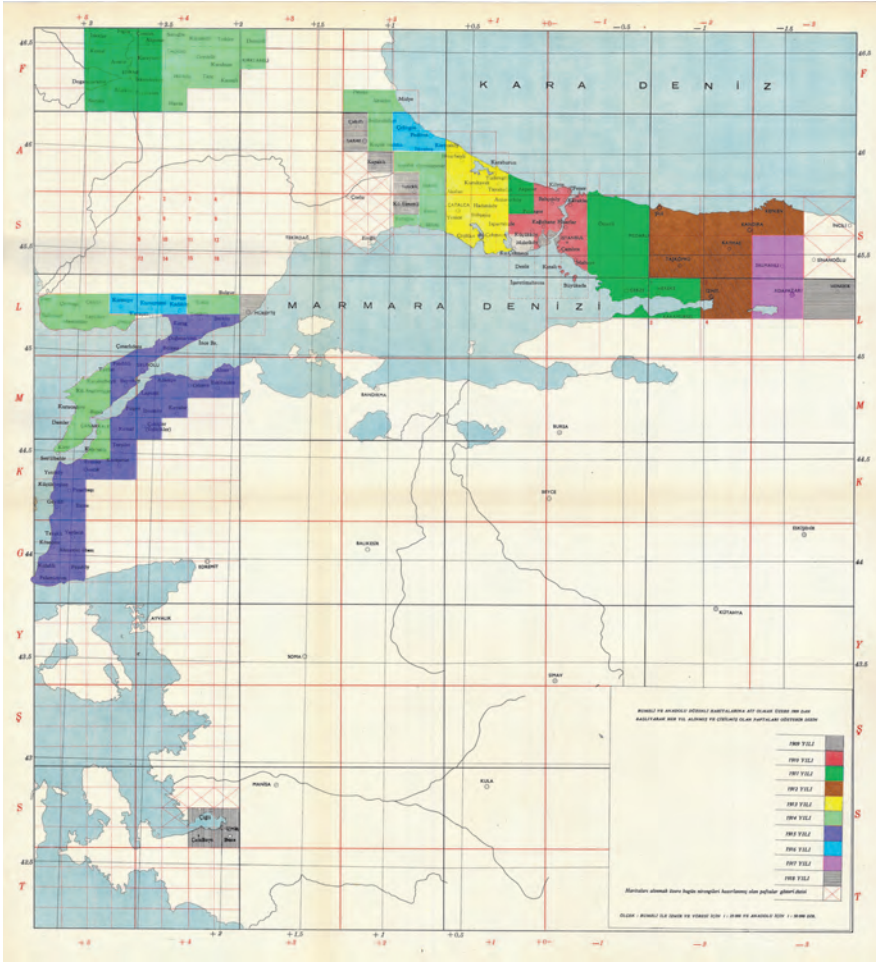
1909 yılında üretilmiş olan 1/ 25.000 ölçekli Bakırköy paftasının bir bölümü

1910-1918 yılları arasında, belirlenen tehdit önceliklerine göre üretilen 1/200.000 ölçekli haritalar,solda ve 1911 yılında üretilen 1/200.000 ölçekli, Hasankale paftası, sağda

1/200.000 ölçekli Gazze sağda,
Kudüs, altta solda ve
Beyrut,altta sağda paftaları

Tehdit önceliğine uyularak
1/25.000 ölçeğinde üretilecek
Rumeli haritaları ile 1/25.000
ve 1/50.000 ölçeğinde
üretilecek İstanbul Boğazı ve
yöresine ilişkin haritaların
1909-1918 yıllarında üretilmiş
olanlarını gösteren çizelge

Üretime ilişkin örnekler: 1/25.000 ölçekli Maltepe-Kızıladaalar (üretim tarihi 1912-1913), (solda)
ve 1/25.000 ölçekli İstanbul-Kavaklar paftası (üretim Tarihi 1916 – 1917),sağda

Çanakkale Savaşları Öncesinde Yapılmış Haritalar

1880'li yıllarda başlayan yeniden yapılanma sürecinin ilk yıllarında, basılı hartalardan çok kabartma haritaların yapılmasına ağırlık verildiği görülmektedir. Bunlar arazinin yapısını, doğada olduğu gibi, üç boyutlu olarak yansıtan branda bezi, karton, balmumu, balmumu reçine karışımı alçı, sonraları plastik malzemen, çeşitli yöntemler kullanılarak yapılmış özel haritalardır. Kabartma haritalarda arazi belli bir yükseklikten kuşbakışı görünümüyle, üç boyutlu ve gövdeli olarak gösterilmektedir. Ayrıca, daha iyi görünüm verilebilmesi için yatay ölçeğe nazaran düşey (yükseklik) ölçek daha büyük tutulmaktadır. Kabartma haritaların üretimine eğitimin yanı sıra karargâhlardaki durumun değerlendirilmesi, sunu çalışmaları ve duvar haritası olarak kullanılmak üzere ağırlıklı olarak 1880 yılından sonra başlanmıştır. Kabartma haritaların üretim önceliği, özellikle 1910'lu yıllarda, basılı haritalarda olduğu gibi, İmparatorluğun Rumeli'ndeki arazisi, Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Doğu Anadolu arazisine verilmiştir. Üretimin bir kısmı bağımsız yani tek (münferit) haritalar biçiminde yapılmıştır. Askeri Müze'deki 1895 yılında yapılmış, 1/10.000 ölçekli Edirne Haritası ile Harita Genel Komutanlığı'ndaki 1887 yılında yapılmış 1/800.000 yatay, 1/80.000 düşey ölçekli Kafkasya Bölgesi Kabartma Harita-

1/10.000 Ölçekli
Edirne   ehri
Savunma Tesisleri ve
Civar Bölgesine
Ait Kabartma Harita
110x131cm,

Kafkasya ve Civarının
Kabartma haritası, 140x 144 cm.
(solda) ve haritadaki Osmanlı
Arması, altta

sı, tek (münferit) kabartma haritaların en güzel örnekleri arasında yer almaktadır.

Bir de İmparatorluğun Rumeli, Balkan Yarımadası'ndaki toprakları ile Adalar Denizi'ndeki adaların kabartma haritalarını içeren 42 paftadan oluşan "Harita Serisi"³⁵ olarak üretilmiş kabartma haritaları vardır. Endekste gösterilen 42 paftadan 13 paftası elde bulunmaktadır. Diğerleri üretilmemiş veya üretildiyse de kaybolmuştur. Yapılan araştırmalar, harita serisi olarak yapılan kabartma haritaların dünyanın "harita serisi" biçiminde üretilmiş ilk ve tek kabartma haritaları olduğunu göstermektedir.

Harita Serisi olarak
üretilen kabartma
haritaların
pafta taksimatı

³⁵ Bir kuruluş tarafından üretilen, aynı gruba ait olduğu açıkça tanınabilen, ve aynı ölçek özelliklerini taşıyan birden fazla harita veya pafta

Harita Serisi olarak üretilen kabartma haritaların pafta taksimatının da bulunduğu 1/150.000 ölçekli “Korfu Adası ile Preveze” başlıklı kabartma haritası, 80x115 cm.

1/150.000 ölçekli “Marmara Denizi ve Civarı”nın Kabartma haritası, yapılış tarihi 1884, boyutu 81x116 cm.

Çanakkale ve Yöresinin 1914 Yılından Önce Yapılmış Kabartma Haritaları

Çanakkale Boğazı'nın kabartma haritası seri olarak üretilen haritaların pafta taksimatında yer almasına karşın, bu tür kabartma haritalar bulunamamıştır. Ancak önemli stratejik konumu olan bölgenin, tek (münferit) kabartma harita olarak 1885 yılından sonra yapılmış iki ayrı kabartma haritası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1887 yılında yapılmış, "Çanakkale Boğazı (Kal'a-i Sultaniye) ve Civarı" başlıklı kabartma haritadır. Harita Genel Komutanlığı Müzesi'nde bulunan haritanın ölçeği 1/76.000, boyutu 81x112.5 cm.dir. Haritanın sağ alt köşesine İstanbul ve yöresinin genel durumunu gösteren küçük ölçekli çizgisel, genel durum haritası bulunmaktadır. Genel durum ha-

Harita Genel Komutanlığı Müzesi'ndeki Çanakkale Boğazı (Kal'a-i Sultaniye) ve Civarı" başlıklı kabartma harita, 81x112,5 cm.

Askeri Müze ve
Kültür Sitesi
Komutanlığı'ndaki
"Çanakkale Boğazı"
kabartma haritası.
Yapım tarihi
1913 - 1914,
boyutu
58,5 X 91,0 cm.

Padişah'a özge olarak bu kez yenilenerek yapılmış Hamidiye Koruganları" yazılı yağlıboya çizimdir. Bu resmin üst tarafındaki küçük yağlıboya resmin altında da "Kumkale istihkâmındaki bir mazgal" açıklaması bulunmaktadır. Haritadaki yağlıboya resimlere ilişkin yazılarla öteki bütün açıklamalar, ayrı bir kâğıt üzerine yazılarak harita üzerine yapıştırılmıştır. Açıklamalara ve haritanın 1913-1914 olan yapım tarihine dayanılarak; bir savaş çıktığında Boğaz'a yapılacak olası bir harekât göz önüne alınarak üretildiği, ayrıca, yapılacak harekâta karşı askeri hazırlıklara daha o yıllarda başlandığı ileri sürülebilir.

Hamidiye
Koruganları ve
Kumkale
istihkâmındaki
bir mazgal
(ayrıntı)

Çanakkale Boğazı'na İlişkin Kabartma Harita Görünümünde Özel Çalışmalar

Çanakkale Boğazı'na ilişkin kabartma haritalar açıklanırken, kabartma harita olmamalarına karşın, bir kabartma harita görünümünde olan iki özel çalışmadan da söz edilmesi gerekir. Bunlardan birincisi aşağıdaki, kabartma harita görünümünde tersim edilmiş Çanakkale Boğazı perspektif haritasıdır. İkincisi Çanakkale Savaşları sonrasında yapılmış haritalar arasında söz edilecek Çanakkale Boğazı İpek El Dokuması Halı Haritası'dır.

Çanakkale Boğazı perspektif haritasında öteki perspektif görünümlü çizimlerde olduğu gibi objeler ve arazinin görünümü, başka bir düzlem (fotoğraf, harita plan gibi) üzerinde, aradaki mesafeler, ölçek, eğiklik durumu gibi faktörler dikkate alınarak gösterilip, resmedilmiştir.

Panoramik Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi haritasının boyutu 66 x 88 cm. dir ve taş baskısıdır. Harita yakın plandaki Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale Boğazı'ndan başlayarak Dersaadet'e³⁶ kadar uzanmaktadır. İstanbul, Yeşilköy, Marmara Denizi, Anafarta, Arıburnu, Nara Burnu, Kumkale, Tavşan Adaları gibi önemli yer adlarına harita üzerinde numara verilmiş, haritanın altına da numaraların nereyi gösterdiği (yer adları) yazılarak açıklanma getirilmiştir.

Haritanın yapılmış olduğu tarih tam olarak bilinmemekle birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı sıralarında 1914 yılında yapıldığı sanılmaktadır. Haritanın ön planında Çanakkale Boğazı, Gelibolu Yarımadası, Marmara Denizi göze çarpmakta,

Çanakkale Boğazı perspektif haritası³⁷

³⁶Başkent anlamında olup İstanbul'u anlatmaktadır.

³⁷Özgün haritada, eski yazıyla yazılmış olan yazılara, okuyucuya kolaylık olmak üzere Yeni Türk Alfabesi ile yazılmıştır.

arka planında Karadeniz Boğazı yer almaktadır. Haritanın sol alt köşesinde "M. Zeno Diemer" olarak yapımcısının adı yazılmıştır. Sağ alt köşesine ise okunamayan, imzaya benzer eski harflerle bir başka yazı bulunmaktadır. Haritanın yapımcısı olarak gösterilen "M. Zeno Diemer" in, haritadaki yazılarda kullanılan o günlerin eski alfabesini bu denli bilmesi olanaksız olduğundan, haritanın bir Türk subayıyla birlikte yapıldığı ve sağ alt köşedeki okunamayan yazının Türk subayının imzası veya notu olduğu düşünülmektedir. Haritanın bir duvar haritası ve/veya genel amaçlı bir sunu haritası olarak üretilmiş olması kuvvetli bir olasılıktır.

Günümüz teknolojisi dayanılarak yapılan bir yorumla; haritanın Gökçeada-Bozcaada çizgisinin güney-batısında, yerden yaklaşık 1200-1500 metre yükseklikteki bir noktadan bakıldığına göre resmedildiği söylenebilir. Renklendirme ve renk tonlarının seçiminin; ayrıntılar ile bakış noktası arasındaki hava tabakasının değişik uzaklıklara göre olan etki sonucu, ayrıntıların renginin açık ve koyu gösterilmesi nedeniyle ışık durumu göz önüne alınarak resmedildiği anlaşılmaktadır.

Uçak 1903 yılında keşfedilmiş ve uçaklardan fotoğraf alımına 1910 yılında başlanmıştır. Ancak o günlerin uçaklarının veya havadan fotoğraf alımında kullanılabilen balonlarının 1200-1500 metre yüksekliklere çıkamadıkları göz önüne alındığında haritanın yapımcılarının, haritanın hayranlık uyandıran görünümünü, gölgelendirdikleri orta ölçekli bir haritadan, örneğin o günlerin çok bilinen 1/250.00 ölçekli Kiepert haritasından yararlanarak çizdikleri düşünülebilir. Doğal olarak yapımcılarının yetenekleri ile engin hayal güçlerinin de göz ardı edilmemesi gerekir.

Haritanın incelenmesinden çıkan bir başka önemli sonuç da; Çanakkale perspektif haritasının, bölgenin günümüz teknolojisi kullanılarak sayısallaştırılmış topografyasının, bilgisayar destekli özel yazılımlar yardımıyla elde edilen üç boyutlu görüntüsüyle büyük uyuma göstermesidir.

Harita taş baskı kalıp kullanılarak basılmıştır. Ancak kalıpları ve özgün çizimleri, bütün araştırılmalara karşın bulunamamıştır. O günlerde, ülkemizde perspektif haritanın boyutunda baskı yapacak baskı makineleri pek azdı. Harita üzerinde haritanın birkaç parçaya bölünerek basıldığını gösteren ek çizimleri bulunmadığından haritanın Almanya'da basılmış olması ve baskı kalıplarının Almanya'da kalmış olması olasılığı göz ardı edilmemelidir. Haritanın elde bulunan bir başka kopyasında Almanya'da Leipzig'de basıldığını belirten not bu görüşe haklılık kazandırmaktadır.

Çanakkale (Gelibolu) Savaşlarından Önce ve Savaş Sırasında Harita Üretim Durumu ve Yapılan Haritalar (1913-1915 Yılları)

“19. Tümen Komutanı Yb. M. Kemal karargâhını, Arıburnu cephesini görerek yönetebileceği uygun, yüksek bir yerde kurdu.(26 Nisan 1915) Burası Kemalyeri diye anılacaktı.

Çok tedirgindi.

Düşman her saat daha kalabalıklaşıyor, daha güçleniyordu.

Taarruz için takviye gönderilmesini, iki alayının kayıplarının karşılanmasını ve harita yollanmasını istedi. Yalnız tümenlere harita verilebilmişti. Alaylar ve taburlar haritasız, göz kararı savaşıyorlardı.

Kolordu harita için sabırlı olmalarını istedi...”³⁸

“Bugün (30 Nisan 1915) 19. Tümen karargâhını sevince boğan bir şey oldu. 1/25.000 ölçekli haritalar geldi. Mükemmel değillerdi ama hiç yoktan iyidiler.”

Hepsi vakit yitirilmeden önce alaylara ve taburlara dağıtıldı.”³⁹

Büyük Atatürk'ün Çanakkale Savaşları sırasında birliklerin harita gereksiniminin karşılanmasındaki ikmal sorunlarını ve endişelerini dile getiren sözlerinin ardından yeni kurulan Harita Dairesi'nin Çanakkale Boğazı ve yöresine ilişkin harita üretim çalışmalarının açıklanmasıyla konuya devam edilecektir.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce, kabul edilmiş olan üretim ve üretim öncelikleri planları uyarınca 1912 ve 1913 yıllarında, Edirne ve İstanbul Boğazı yörelerinin 1/25.000 ve 1/50.000 ölçekli haritalarının alımına başlanılmıştı. Bu arada, planlarda, önemi nedeniyle her zaman yer alan Çanakkale Boğazı yöresinin haritalarının yapılması da göz önüne alınmıştı.

Hatırlanacağı gibi, Rumeli (Çanakkale Boğazı ve yöresi dahil), Anadolu, Suriye, Irak ve çevresinin haritalarının, başlangıçta 1/50.000 ölçeğinde üretilmesi öngörülmüştü. Ancak, İmparatorluğun Balkan Savaşı'ndaki önemli toprak kayıpları nedeniyle daha sonra planda değişiklik yapılmış ve Rumeli'deki toprakların haritalarının da 1/25.000 ölçeğinde üretilmesine karar verilmişti. Bunun üzerine, 1/25.000 ölçekli Çanakkale Boğazı dü-

³⁸ Turgut Özakman, *Diriliş - Çanakkale 1915* s.308-9

³⁹ Turgut Özakman, a.g.e. s. 330. Bu bilgideki “haritaların mükemmel olmadıklarına ilişkin, kaynak gösterilmeden verilen açıklamanın doğru olmaması gerekir. Çünkü ileride görüleceği gibi bölgeye ilişkin 1/25.000 ölçekli söz konusu haritalar, o günlerin en yeni harita yapım tekniği ile yapıp, basılmışlardır. y.n.

zenli haritalarının yapılabilmesi için daha 1913 yılında, Çanakkale Askeri Hastanesi'nin yakınında bir baz ölçülerek ilk çalışmalara başlanmıştır.

Önceliğin, evvelce İstanbul Boğazı ve Rumeli yöresine verilmiş olması gibi nedenlerle, Çanakkale Boğazı yöresi haritalarının topografik çalışmaları, ister istemez 1914 yılına sarkacaktı.

Topografik çalışmalarda, o günlerin en son tekniği olan plançete yöntemi kullanılmaktaydı. 1/25.000 ölçekli haritaların pafta taksimatı, aynı ölçekli öteki haritalarda olduğu gibi 1/200.000 ölçekli haritaların pafta taksimatına dayandırılmıştı. 1/ 200.000 ölçekli paftalar 100 km. eninde ve 80 km. boyundaki 8000 km² lik bir alanı kapsıyordu.

Başlangıçta, 1/200.000 ölçekli her bir harita 4 adet 1/100.000 ölçekli paftaya ve her bir 1/100.000 ölçekli harita da 1/25.000 ölçekli, 40x50 santimetre boyutunda⁴⁰ 16 haritaya bölünüyordu. Bonn Projeksiyonuna göre üretilen 1/25.000 ölçekli haritalar; 1/200.000 ve 1/ 100.000 ölçekli haritalarda olduğu gibi, paftanın kapsadığı alanda yer alan en önemli, büyük ve iyi bilinen yerleşim yerinin (kent, kasaba, köy vb.) adı ile tanıtılmaktaydı (Çanakkale, Erzurum gibi).

Çanakkale Boğazı ve yöresinin 1913 yılında başlayan ve 1914 ve daha sonraki yıllarda da devam eden Çanakkale Boğazı yöresinin 1/ 25.000 ölçekli harita alım çalışmalarını, o yıllarda Harita Dairesi Başkanı olarak görev yapan (Tuğgeneral) Mehmet Şevki Paşa (Korgeneral Mehmet Şevki Ölçer) anılarında şöyle anlatmaktadır.

“1914 Yılı:

...İstikşaf Bölümü:

“...Harita Komisyonu, Mart'tan başlayarak görev bölgelerine giderek tam bir çalışma ile iş çıkarmaya başlamıştır. Genel seferberlik ilanında, Genelkurmay Başkanlığınca Harita Şubesi'nden işlerin ne derecelerde ve nerelerde olduğuna ilişkin bilgi alınarak, ona göre harita alımı işlerinin belki eskisinden daha çok çalışarak sürdürülmesinin sağlanması kaçınılmaz bir gereklilik iken, aksine Harita Şubesi'nin bu konudaki başvurularına hiçbir zaman önem verilmemiş, genel seferberlik ile birlikte, ne yazık ki Harita Komisyonu subaylarının tümü çeşitli birliklere atanmış ve böylelikle iş Temmuz sonlarına bırakılmıştır. Yalnız sonraları savaşın genel bir biçim alması ve özellikle Osmanlı Devleti'nin Almanya, Avusturya-Macaristan ile birlikte savaşanlar sırasına girmesi, gerçekten önemli olan Çanakkale Boğazı'nın önemi olağanüstü arttığından, Müstahkem

⁴⁰ 1/ 25.000 ölçekli her bir pafta, genişliği 12,5 ve boyu 10 kilometre olan, 125 kilometrekarelik bir alanı kapsamaktadır.

Mevki Komutanlığı'nın gösterdiği gereklilik ve Genelkurmay Harita Şubesi'nin direnircesine isteği üzerine, harbin ilanından sonra yakın birliklerde bulunan Harita Komisyonu subaylarının bir bölümü, Şube emrine geri verilerek, 1914 Kasım ayında Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası'nda yeniden işe başlanmış ve 1915 Şubat ayı sonuna kadar çalışılmıştır. Harita Komisyonu 1914'te önce tüm varlığıyla 5 ve sonra bir bölümüyle 4, yani toplam olarak iki dönemde 9 ay arazi üzerinde çalışmıştır..."⁴¹

"...(ancak) Savaş ilanından sonra Çanakkale Boğazı haritalarının bir an önce istikşaf yöntemiyle alınması kararlaştırılınca, Kafkas Ordusu'nda bulunan istikşaf personelinin getirilmesine izin verilmediğinden, bu haritanın alınmasına zorunlu olarak Birinci ve İkinci Ordu Birlikleri'nden bir bölümü geri verilen topograf subayları görevlendirilmişlerdir. Bunlar Kasım ayında, 1/25.000 ölçeğinde, Boğaz istikşaf haritasının alımına başlayarak ve çoğunlukla düşman savaş gemilerinin ateşi altında kalarak, Şubat sonuna kadar çalışmışlar ve bu süre içinde Anadolu yönünde Çanakkale, Kumkale ve Gelibolu Yarımadası'nda Maydos ve Anafartalar ile Seddülbahir arasında olmak üzere seferberlikten önce Nirengi Bölümü tarafından hazırlanan ve yukarıda anılmış olan 8 adet (1/25.000 ölçekli) paftayı meydana getirmişlerdir. Düşmanın karaya çıktıktan sonra, çok korkunç ve kanlı vuruşmaların yapıldığı araziye kapsayan bu paftalar hemen basılmış ve savunma ile görevli Beşinci Ordu'ya tam zamanında dağıtılmış ve Boğaz'ın başarı ile savunma ve korunmasında önemli rol oynamış olduklarından, Beşinci Şube ve Harita Komisyonu, Ordu tarafından olağanüstü takdir kazanmışlardır."⁴²

"...1915 yılındaki arazi çalışmaları "Istranca yöresi ile Çanakkale yöresinde Şubat sonuna kadar sürmüştü..." ve bu süre içinde Nirengi Bölümü Şarköy-Saros Körfezi arasındaki arazinin çalışmalarını tamamlayıp, Marmara Denizi'nin Anadolu yakasına geçerken, Topografya Bölümü de, Trakya'daki öteki çalışmalarının yanı sıra, "Çanakkale Boğazı'nın iki yanının 1/25.000 ölçeğindeki istikşaf haritasının alımına aralıksız olarak bir yıl üstün bir çaba ve ara sıra düşman ateşi altında çalışarak 45.000 kilometre kadar genişliğinde ve Şarköy ile Bababurnu arasında 36 paftalık bir iş çıkarılmış ve böylelikle kararlaştırılmış alan içinde adı geçen haritanın bitirilmesinde başarı sağlanmıştır..."⁴³

⁴¹ Haritacı Mehmet Şevki Paşa ve Türk Haritacılık Tarihi, s. 62

⁴² Haritacı Mehmet Şevki Paşa..., s.63

⁴³ Haritacı Mehmet Şevki Paşa, a.g.e. s. 63

Mehmet Şevki Paşa gibi Harita Dairesi'nin Harita ve Fen Şubesi Müdürü Yarbay Abdurrahman Bey de (Tuğgeneral Abdurrahman Aygün) 1914 ve 1915 yıllarındaki üretim durumunun yıllık dağılımını ve hizmetin ayrıntıları hakkında da aşağıdaki bilgileri vermektedir:

“... (Savaş başlamadan önce) Çanakkale Boğazı'na gönderilen topograflar, seferberliğin duyurulacağı sıralarda işe başlamış olduklarından, hemen hiçbir iş görmeden birliklerine dağıtılmışlardır.”⁴⁴

“... Harp ilanından sonra Akdeniz Boğazı⁴⁵ haritasının bir an önce istikşaf yöntemiyle alımı kararlaştırılmış olmakla beraber, Kafkas Ordusu Birliklerine dağıtılan istikşaf memurları yapılan girişime karşın verilmediklerinden, anılan harita alımına yöredeki Birinci ve İkinci Ordular birliklerinden bir bölümü geniş verilen topograf subayları görevlendirilmişlerdir.

Bu subaylar; Kasımda 1/ 25.000 ölçeğiyle, boğazın istikşaf yöntemiyle haritalarına başlayarak ve çoğunlukla düşman donanma ateşliyle karşılaşarak Şubat sonuna kadar çalışmışlardır. Bu süre içinde, Anadolu yönünde iki, Gelibolu Yarımadası'nda iki ve Anafartalar ile Seddülbahir arasında olmak üzere, seferberlikten önce Nirengi Bölümü tarafından hazırlanan alana ait yerlerde altı ki toplam on pafta meydana getirmişlerdir.

Düşman karaya çıktıktan sonra pek korkunç ve pek kanlı savaşların yapıldığı araziye kapsayan bu paftalar, hemen basılarak savunmayla görevli Beşinci Ordu'ya tam zamanında dağıtılmış ve Boğaz'ın başarıyla savunma ve korunmasında önemli bir rol oynamış olduklarından Ordu Komutanı Cevat Paşa tarafından Harita Şubesiyle Kurul personeli olağanüstü beğenilmişlerdir. Harp Madalyası ve Sanayi iftihar madalyasıyla ödüllendirilmişlerdir.”⁴⁶

1914 yılı çalışmalarında üretilen Çanakkale Boğazı ve yöresine ilişkin 1/25.000 ölçekli paftalar şunlardır: Anafartalar, Karasinekli, Kurucadere, Bigalı, Damlar, Çanakkale, Seddülbahir, Kirte, Erenköy.

Bunlardan **Anafartalar, Kurucadere, Damlar, Çanakkale, Seddülbahir, Kirte** paftaları Çanakkale Savaşlarının doğrudan olageldiği alanın haritalarıdır.

⁴⁴ Haritacı Mehmet Şevki Paşa..., s.63

⁴⁵ Haritacı Mehmet Şevki Paşa..., s.63

⁴⁶ Abdurrahman Aygün, a.g.e. s.86-87

1914 ve 1915 yıllarında üretilmiş olan Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası'nın 1/25.000 ölçekli haritalarının miktar ve yıllara göre dağılımını gösteren dizin (çizelge veya endeksi) daha önce verildiğinden buraya alınmamış yalnız üretime örnek olmak üzere 1/25.000 ölçekli Bigalı ve Gelibolu-Kavak paftaları aşağıya alınmıştır.

Doğal olarak haritaların üzerindeki coğrafi yer adları, savaş sürerken kullanıcılar tarafından verilen yeni yer adları ile zenginleştirilmiştir. Bunların hepsini saymaya olanak olmadığından, yalnız birinden daha doğrusu yalnız "KEMALYERİ" adından söz edilecektir: Çanakkale Savaşları başladığında 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın kurmay başkanı olan Yb. (Org.) Fahrettin Altay, 19. Tümen karargâhına yaptığı ziyareti ve burada Mustafa Kemal ile Kemalyeri adının verilmesine ilişkin aralarında geçen konuşmasını şöyle anlatmaktadır:

1/ 25.000 ölçekli
Anafartalar paftası

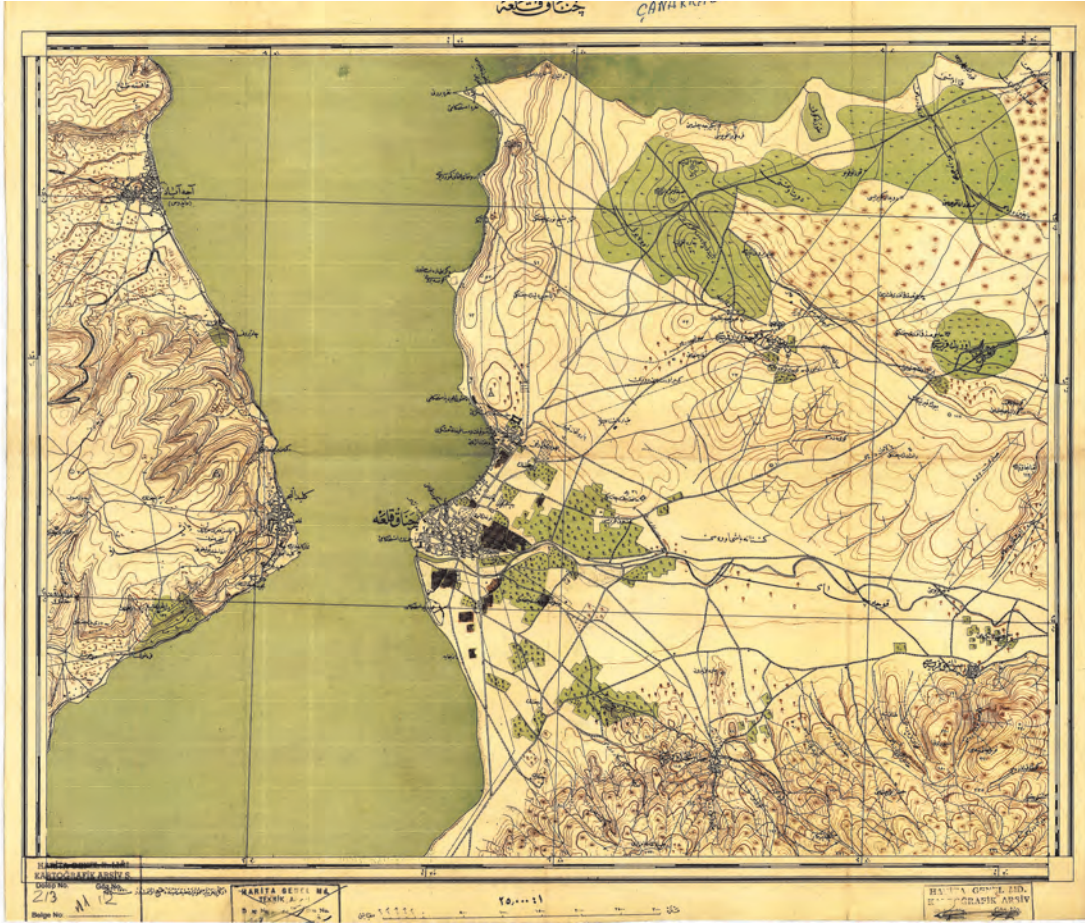

1/ 25.000
ölçekli
Kurucadere
paftası

1/ 25.000
ölçekli
Damlar
paftası

1/ 25.000
ölçekli
Çanakkale
paftası

1/ 25.000
ölçekli
Kirte
paftası

1/ 25.000
ölçekli
Seddülbahir
paftası

“-Karargâhınız hep burada mı kalacaktır? Buranın ismi nedir?

Mustafa Kemal biraz düşündü:

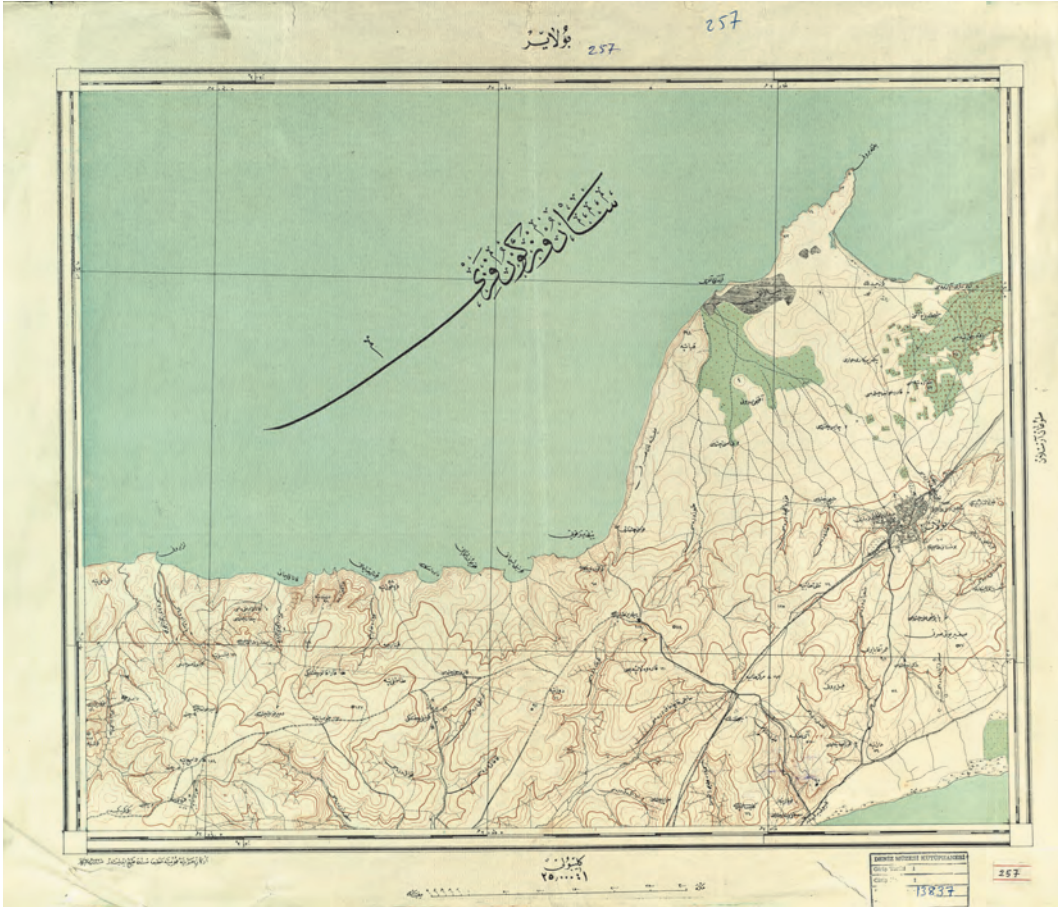
-Evet. Burada kalacağız. Ama, sel yarıntılarının ismi olur mu?

(Bunları söylerken gülümsüyordu.)

- Olur...Olur... Mesela Kemalyeri olur, dedim.

Hoşlandı. Karargâha dönünce Kor (Kolordu) komutanının muvaffakiyeti alınarak bu isim kondu.”⁴⁷

⁴⁷ Prof.Dr. Haluk Oral, a.g.e. s. 322

1914- 1915
yılında üretilen
1/25.000 Ölçekli
Gelibolu- Bolayır
paftası

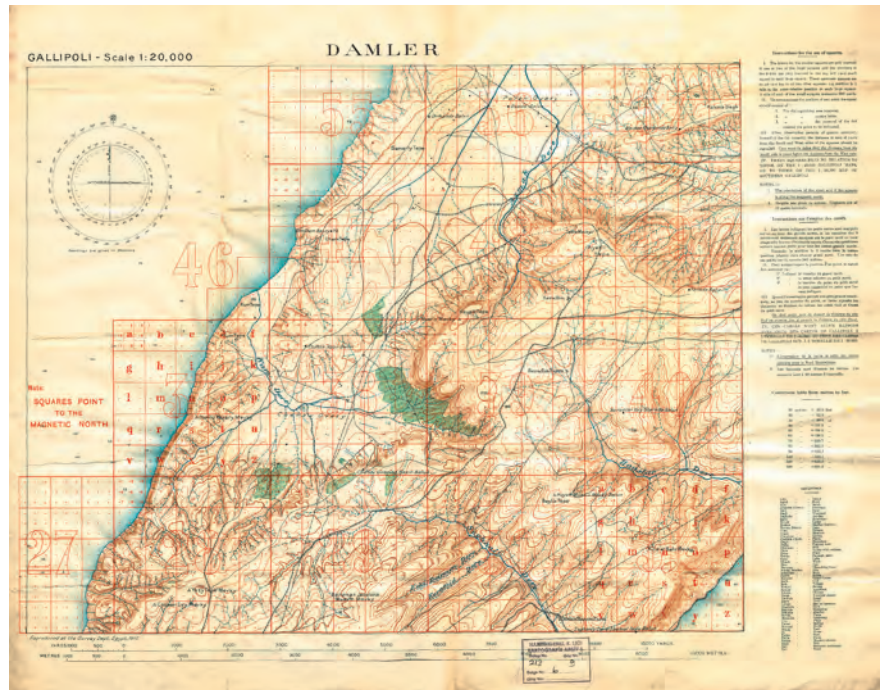

1916 yılında
yapılmış,
1/25.000 ölçekli
Gelibolu paftası

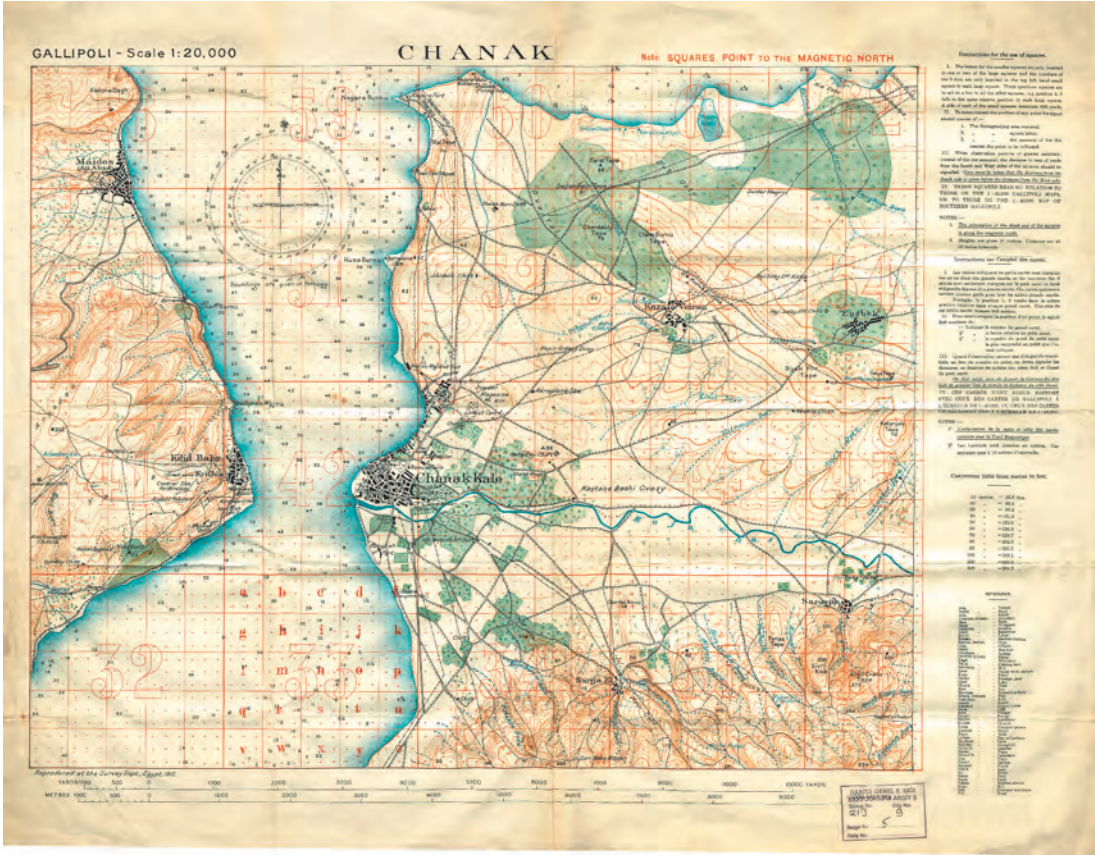
İngiltere ve Fransa'nın Savaş Sırasındaki Harita Üretimi

Çıkarmadan önce İngiliz ve Fransız birliklerinde bulunan haritalar incelenirken, ellerindeki 1/40.000 ölçekli haritaların, hazırlanmasında eski kaynak belgelerinin kullanılması nedeniyle karşılaştıkları sorunlara da değinilmişti. Sözü edilen sorunlara, savaş ilerledikçe, eldeki haritaların küçük ölçekli olmasının getirdiği yeni sorunlar eklenince, İtilaf kuvvetlerinin büyük ölçekli bölge haritalarına ihtiyaçları büsbütün artmıştı. Bu sorunun nasıl çözümlendiği araştırıldığında, onların da savaş alanı ve yöresinin 1/20.000 ölçekli haritalarını üretip kullandıkları ortaya çıktı. Ancak ne var ki 1/20.000 ölçekli İtilaf Kuvvetlerinin elindeki bu haritaları yeniden yapılmış haritalar değildi. İngilizler, yazık ki, kendi üretimimiz olan 1/25.000 ölçekli haritalarımızı, ele istihbarat yoluyla geçirmiş ve bunları kendileri için en uygun ölçek olan 1/20.000 ölçeğine dönüştürerek, Mısır'da basmış ve birliklerine dağıtmışlardı.

1/25.000 ölçekli haritalar 1/20.000 ölçekli haritalara tahvil edilirken bazı yer adları olduğu gibi alınmış, bazıları da çevri-yazı (transkripsyon) ile İngilizceye dönüştürülerek yazılmıştır. Bunun yanı sıra 1/40.000 ölçekli haritalardaki gibi özel grid sistemi ile manyetik sapma bilgileri eklenmiştir. İtilaf devletleri kuvvetlerinin kullandığı söz konusu 1/20.000 ölçekli haritalardan, Harita Müzesi'nde bulunan Chanak, Damler, Kerithia,

1/ 20.000 ölçekli
Damler paftası

1/ 20.000 ölçekli
Chanak paftası

Boghali, Kurija Dere (Koja Dere) paftaları aşağıdadır.

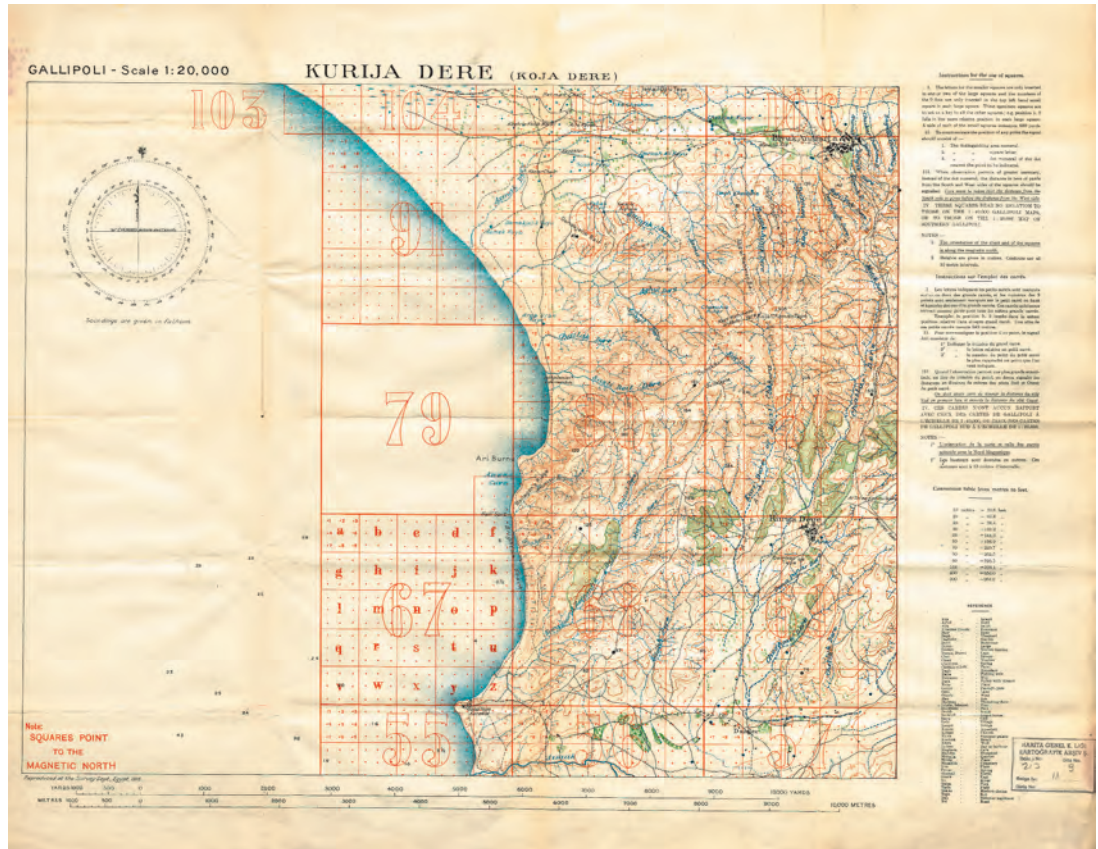
1/25.000 Ölçekli Haritalarımız Nasıl Olup da İtilaf Devletlerinin Eline Geçmişti?

O yıllardaki üretim tekniğinin bir sonucu olarak İngilizlerin savaş alanının 1/20.000 ölçekli haritalarını böyle kısa zamanda üretebilmeleri olanaksızdı. Bunları ancak herhangi biçimde ele geçirdikleri 1/25.000 ölçekli basılı paftalarımızdan yararlanarak kartografik yöntemle çoğaltabilirlerdi ki, anlaşılan bunu yapmışlardır. Ancak bu haritaları nasıl ellerine geçirilebilmişlerdi. Konu yine Prof. Dr. Haluk Oral'ın kitabındaki bilgilerle aydınlatılabilecektir.

Her ne kadar o yıllarda haritalarda gizlilik derecesi uygulanmamakta ise de böyle önemli belgelerin hele savaş sürerken hasım tarafın eline geçmemesi için gereken önlemler alınmış olmalıydı. Nitekim 19 Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Nisan 1915 ayı sonunda haritaların gelmesinin ardından, haritaların birliklere haritalar dağıtılırken aşağıdaki emriyle bunların düşman eline geçmemesine özen gösterilmesine ilişkin aşağıdaki emri yayınlamıştır.

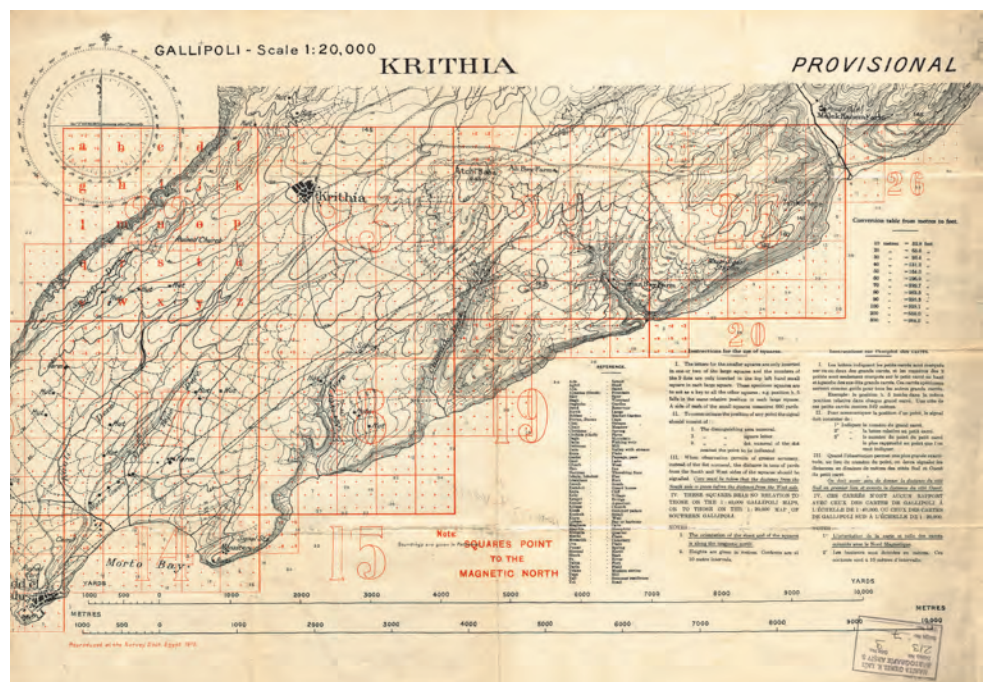
1/20.000 ölçekli
Kurija Dere
(Koja Dere)
paftası

1/ 20.000 ölçekli
Boghali paftası

1/ 20.000 ölçekli
Krithia paftası

“14 Mayıs 1915

Kemalyeri’nden

Sağ Cenah Kuvvetleri Kumandanlığına

Mıntikanızda olup emriniz altında bulunan alay ve tabur kumandanlarına dağıtılmak üzere 1:25.000 ölçeğindeki haritalardan her biri yedişer paftadan oluşan on takım gönderilmiştir. Dağıtımına esas olan pusula ektedir. Düşmanın ölü ve esir subayları üstünde bulunan bazı haritaların bizi ne kadar aydınlattığı malumdur. Bizim bu ayrıntılı haritalarımızın da düşmanın eline geçmemesi gerekir. Düşman yakınında bulunan subayların bulunduğu mevkie ait paftadan gayri paftaları yanlarında bulundurmamaları ve haritaya lüzum ve ihtiyaç göstermeyen vazife ve mevkilerde yanlarında harita bulundurmamaları ve ileri atılacakların harita ve cüzdanlarını geride bırakmaları icap eder.

Arıburnu Kuvvetleri ve

19. Tümen Kumandanı

M: Kemal”⁴⁸

Yine Haluk Oral’ın Avustralya kaynaklarına dayanarak verdiği bilgilere göre; ilk Türk haritası 19 Mayıs 1915’te, Kılıçbayır’ın aşağı kısmı olan Cesarettepesi yakınlarında bir siperde ölümcül yaralı bir Türk subayının üzerinde bulunup alınmıştı.

Aşağı yukarı aynı günlerde İngilizler de Seddülbahir bölgesinin haritasını ele geçirecek ve haritalar 1/20.000 ölçeğine dönüştürülüp, basılmaları için Mısır’a, teğmen T.E. Lawrence gönderilecekti. Gözden geçirilip, uçaklardan alınan hava fotoğraflarıyla revizyon edilerek basılan haritalar Haziran 1915’den itibaren birliklere verilmeye başlanacaktı.

Prof.Dr. Haluk Oral ayrıca *Defeat at Gallipoli* adlı kitapta, konuya ilişkin Yüzbaşı Tressilian Nicholas’ın aşağıdaki yazdıklarıyla konuyu biraz daha aydınlatmaktadır:

“Savaşın daha ilk günlerinde üzerinde çok yeni yapılmış harita takımları olan bir Türk subayını yakalamak şansına sahip olmuştuk. Bunlar, küçük parçalar halinde tüm Gelibolu Yarımadası’nı ve Asya kıyılarının büyük bir kısmını kapsıyordu. Bir anda harika haritalara sahip olmuştuk. Tabii asıl iş bu haritaların “Survey of Egypt” tarafından bir an evvel çoğaltılmasını sağlamaktı. Genelkurmay çıkarma planlarının gizli kalmasına o kadar dikkat ediyordu ki haritanın her parçasının

⁴⁸ Prof.Dr. Haluk Oral, a.g.e.s 220

-Asya kıyıları, hatta Kazdağına doğru iç kısımlar dahil- aynı sayıda çoğaltılmasını istedi. Doğal olarak bu işlem uzun zaman aldı. Suvla operasyonu planlandığında kurmaylar haritalara bir an önce kavuşmak için sabırsızlanıyorlardı. Haritalar her seferinde bir veya iki tane olarak son derece yavaş bir şekilde gemilerle geliyordu. Görünüşe göre Lawrence doğru taktiğin Asya kıyılarına çıkmak olduğuna karar verdiği için gelen tüm haritalar da bu kıyıların haritalarıydı. Subaylar doğru haritaların gelip gelmediği konusunda daha da sinirli bir hale gelmeye başlamışlardı. Sanki bilecekmişim gibi lanet haritaların ne zaman geleceğini bana soruyorlardı. Her şey Lawrence'a bağlı olduğu için ben hiçbir şey söyleyemedim. Nihayet Suvla çıkartmasından sadece birkaç hafta önce geldiler”

Büyük saldırıdan önce haritalar İtilaf Kuvvetlerinin eline geçmişti ama subayların bazıları haritaları ancak harekât gecesini inceleyebilmişlerdi. 6-7 Ağustos'ta İngilizler Seddülbahir'de, Avustralyalılar Kanlısirt'ta saldırıya geçtiler. 8 Ağustos'ta Conkbayırı'nda şiddetli çarpışmalar devam etti. Aynı gün Mustafa Kemal Anafartalar cephesindeki bütün kuvvetlerin kumandanlığına getirildi. 10 Ağustos muharebeleri kesin zaferimizle bitti. İtilaf kuvvetlerinin eline geçen haritalar bizi yenmelerine yetmemişti.”⁴⁹

Bu olay nedeniyle, sonraları ve özellikle Cumhuriyet döneminde, harita üretim tekniğindeki gelişmelerin haritaların gizlilik taşımasını gerektirmeyecek günlere gelinceye kadar, uzun yıllar boyunca haritalarımız, haklı olarak, gizlilik dereceli olarak işlem görmüş ve titizlikle korunmuştur.

⁴⁹ Prof.Dr. Haluk Oral, a.g.e.s 222-224

Çanakkale Savaşları Sonrasında Yapılmış Haritalar

Başarısızlığa uğrayan İtilaf Kuvvetleri'nin 6 Aralık 1915 günü Arıburnu ve Anafartalar'da başlattığı çekilme harekâtı, 19-20 Ocak 1916 gecesi Seddülbahir'deki son birliklerin tahliyesi ile birlikte Çanakkale Savaşları da son bulmuştur. Doğal olarak Birinci Dünya Savaşı boyunca, bölgenin 1/25.000 alınmasına programlara da uyularak devam edilmiştir. İnceleme konusu haritacılık tarihi olmadığından, süregelen bu üretimden söz edilmeyecektir. Ancak bu süre içinde Çanakkale Savaşları ile ilgili bazı özel haritalar da üretilmiştir. Çanakkale Savaşlarına ilişkin birer belge oldukları kadar Türk vatanseverliğini de yansıtan bu gibi haritalar hakkında kısaca da olsa bilgi verilmesinden kaçınılamamıştır:

Çanakkale Savaşlarının Hemen Ardından Savaş Durumunu Saptamak için yapılmış 1/5.000 ölçekli Özel haritalar

. Bölgeye ilişkin 1/25.000 ölçekli haritalar dışında yapılan en önemli harita alımı 1/5.000 ölçekli haritalardır. Büyük bir ileri görürlükle yaptırılması emredilmiş 1/5.000 ölçekli haritalar, Çanakkale Savaşlarındaki tarafların durumunu en gerçekçi biçimde günümüze yansıtan ve yaşatan tarihi belgeler oldukları kadar, kartografik bakımdan da önemli bir haritacılık çalışmasıdır.

General C. F. Aspinall Oglander tarafından, 1928 yılında, Gelibolu askeri harekâtının Britanya İmparatorluğu Savunma Komisyonu Tarih Encümeni'nin gözetimi altında, resmi belgelere dayanılarak yazılmış “*Büyük Harbin Tarihi-Çanakkale*” adlı iki ciltlik kitabında, Türkleri fazla sevmemesine karşın bir ara şöyle bir değerlendirme yapmakta, daha doğrusu bir gerçeği itiraf etmektedir:

*“...Türkler taarruzda, ender olarak üstünlüklere karşın mevziini tutmak hususunda da olağanüstü cesaret göstererek, düşmanlarının haklı beğenilerini kazanmış ve seferin devamı süresince pek az istisnası ile kıymetli ve mert bir düşman olduklarını kanıtlamışlardır...”*⁵⁰

İşte, Türk ulusu ve askerinin, düşmanlarınca da kabul edilip dile getirilen kahramanlığını, vatanseverliğini ve büyük özveri ile kazanılmış Çanakkale Savaşları zaferini, izleri silinmeden

⁵⁰ C. F. Aspinall Oglander, *Büyük Harbin Tarihi-Çanakkale*, c.1, s. 470

belgelemek üzere Türk Genelkurmay Başkanlığı'nca, İtilaf Kuvvetleri'nin çekilmesinin hemen ardından, aşağıda özetlenen çok önemli ve yerinde bir karar alınmıştır:

“Türk ve İtilaf Devletleri kuvvetlerinin harekât durumunun ivedilik ve öncelikle 1/5.000 ölçekli özel haritalara, izleri bozulmadan, sıcağı sıcağına işlenmesi.”

Bu önemli görev Genelkurmay IV. Şubesi'ne verildiğinde, Şube Müdürlüğünün yanı sıra Harita Kurulu Başkanlığı görevlerini başarı ile yürütmekte olan Tuğg. Mehmet Şevki (Ölçer), Çanakkale Savaş alanının 1/5.000 ölçekli haritasının alımı için yaptığı görevlendirmeyi ayrıntılarıyla birlikte, anılarında, şöyle anlatmaktadır.

“...1914 ve 1915 yıllarında, Seddülbahir, Arıburnu ve Anafartalar cephelerinde geçen büyük savaş olaylarının **tarihini yazmada kılavuz olmak ve Türk savunma zaferini sonsuzluğa kadar yaşatmak, saptamak ve canlandırmak amacıyla her iki çatışan tarafın tahkimatının, hava etkisi ve benzeri nedenlerle ortadan yok olmadan, bütün ayrıntılarıyla, geniş kapsamlı bir harita üzerinde gösterilmesi** ⁵¹ Beşinci Ordu Kurmay Başkanlığı ile haberleşip kararlaştırılarak, düşman Gelibolu Yarımadası'ndan çekilir çekilmez gereken **topograf subayları yukarıda adı geçen cephelere gönderilmiştir.**⁵²

Yukarıda anılanlar ilk önce 1/25.000 ölçeğindeki Seddülbahir, Kirta, Kocadere ⁵³ ve Küçük Anafarta paftaları üzerine her iki tarafın bütün tahkimatını yerinde işaret etmişlerdir. Daha sonra tahkimat bütün ayrıntıları ile, doğru olarak gösterilmek üzere, yukarıda adı geçen paftalar Harita Şubesi'nin Kartografya Bölümü'ndeki Resimhanesi'nde 1/5.000 oranına göre (ölçeğine) büyütülmüş ve bu ölçekte 43 pafta hazırlanarak topograflara verilmiştir. Bu sonraki paftalar (1/5.000 ölçekli paftalar) arazi üzerinde uygulanmış (kontrol edilmiş) ve sonraki bu ölçeğe göre aletle düzeltilmiş ve ıslah ve tahkimat programıyla bölüm bölüm bunlar üzerinde gösterilmeye başlanmış, Şubat (1915) sonun kadar büyük çapta bir iş meydana getirilmiştir.”⁵⁴

⁵¹ Okuyucunun dikkatinin çekilebilmesi için tarafımdan kalın harflerle yazılmıştır.

⁵² Bazı yayınlarda, haritayı yapanlar ve haritanın adı konularındaki hatalı değerlendirmeleri ortaya koyabilmek için, bazı sözcükler tarafımdan kalın harflerle gösterilmiştir.

⁵³ Burada “Kocadere” olarak gösterilmiş olan paftanın adı, Tuğg. Mehmet Şevki (Ölçer)'in, kitabının çevirisinin 1 numaralı ekindeki yıllık üretim planında “Kurucadere” olarak yazılmıştır. Yapılan incelemede, bir çeviri hatası olduğu ve gerçek adın “Kurucadere” değil “Kocadere” olduğu anlaşılmıştır.

⁵⁴ Haritacı Mehmet Şevki Paşa...,s.65

Hizmetin kalanı 1916 yılında tamamlanmıştır, Mehmet Şevki Paşa, 1916 yılındaki Topograf Şubesi subaylarının bu konudaki çalışmalarını şöyle açıklamaktadır:

*“Saros Körfezi kuzeyindeki (Evreşe-Kadıköy), Kuruçeşme, (Karatepe), (Karaçalı) paftalarının topografyası yapılmış ve (Seddülbahir), (Arıburnu), (Anafarta) savaş cephelerinin geçen yıl 1/5.000 ölçeğinde başlatılan ve yaklaşık 215 kilometre-kare genişliğinde bir alanı kapsayan, ayrıntılı haritası Eylül sonlarına doğru bitirilmiştir.”*⁵⁵

Tuğgeneral. Mehmet Şevki (Ölçer)’in anılarındaki bu bilgiler, Harita Dairesi’nin Harita ve Fen Şubesi Müdürü Yarbay Abdurrahman Bey (Harita Genel Müdür Yardımcısı Abdurrahman Aygün)’in 1938 yılında yazmış olduğu Türk Haritacılık Tarihi adlı eserinde de benzer biçimde yinelenmektedir:

“...Ve yine; 1914 ve 1915 yıllarında Seddülbahir, Arıburnu ve Anafartalar cephelerinde geçen büyük savaş olaylarının tarihini yazmada kılavuz olmak ve Türk savunma başarısını sonsuza dek, sürekli olacak maddi bir biçimde saptayıp ve resimlemek amacıyla, her iki taraf istihkâmlarının hava etkisi ve benzerleriyle ortadan kayıp olmadan, tüm ayrıntılarıyla bir harita üzerinde gösterilmesi, Beşinci Ordu Komutanlığı Kurmay Başkanlığı ile haberleşip kararlaştırılarak, düşman Gelibolu Yarımadası’ndan çekilir çekilmez, gereken topograf subayları bu cephelere gönderilmiştir.

Sözü edilen topograf subaylar önce 1/25.000 ölçeğindeki Seddülbahir, Kirte, Kocadere ve Küçükanafta paftaları üzerinde iki tarafın bütün istihkâmlarını yerinde işaret etmişlerdir. Daha sonra istihkâmlar, bütün ayrıntılarıyla doğru olarak gösterilmek üzere, bu paftalar Şube Kartografya Bölümü’nde 1/5.000 oranına göre büyütülmüş ve bu ölçekte 43 pafta hazırlanarak topograflara verilmiştir.

*Bu sonraki paftalar, arazi üzerinde uygulanmak ve sonraki ölçeklere göre düzeltilip ve istihkâmların ayrıntılı açıklamalarıyla bölüm bölüm onlar üzerinde gösterilmeye başlanmış ve şubat sonuna kadar epeyce iş meydana getirilmiştir.”*⁵⁶

1/5.000 paftaların kitabelerinde derece dakika bilgileri bulunmamaktadır. Kitabe dışında ise üst kitabenin ortasında, yalnız pafta numarası, alt kitabenin dış tarafında 1/5.000 olarak yazılmış sayısal ölçek, sayısal ölçeğin altına yine metre olarak mikyası gösteren çizgisel ölçek konulmuştur.

Haritalarda eş yükseklik eğrileri gibi arazi özellikleri sepye, yer adları, pafta numaraları, ölçek bilgileri ve kitabe çizgileri si-

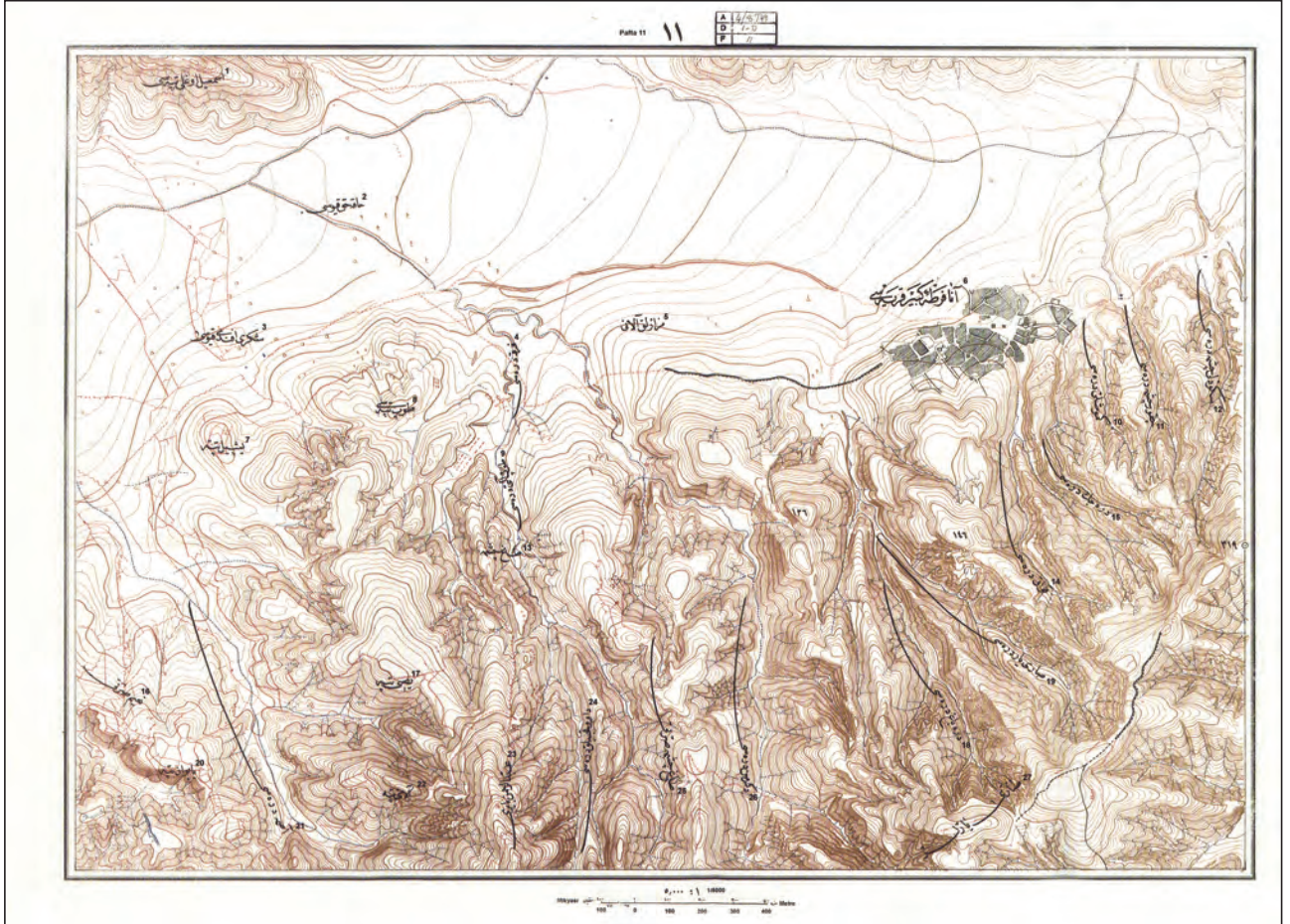
⁵⁵ A.g.e. s.88

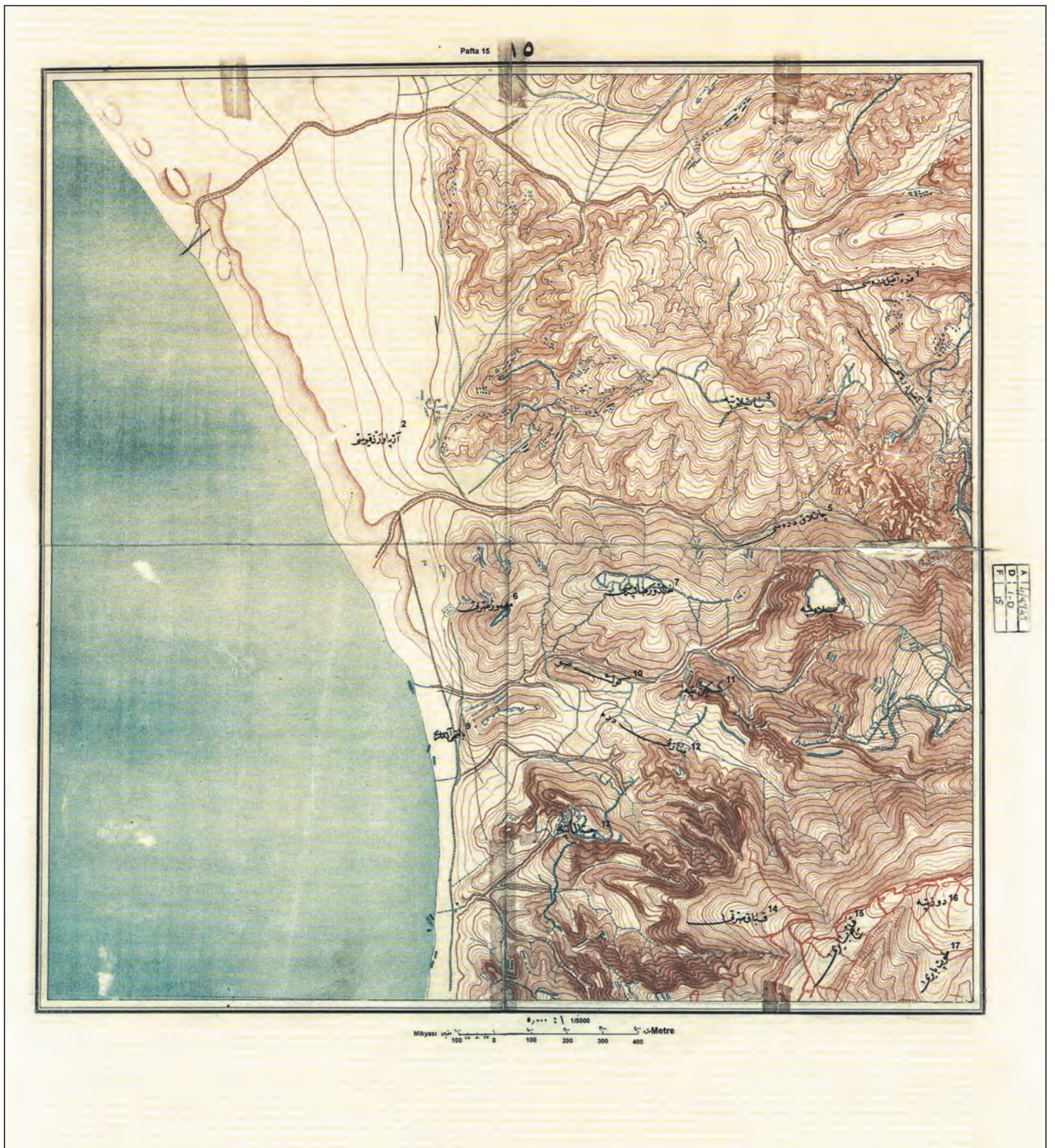
⁵⁶ Abdurrahman Aygün, a.g.e. s.90

yah, düşman birlik ve tahkimatı ile denizler ve akarsular mavi, yollar ve dost birlikler kırmızı olmak üzere dört renk kullanılmıştır. Türkiye 1952 yılında NATO üyesi olana kadar harp oyunları ve harekât planlarında dost birlikler “kırmızı”, düşman birlikleri “mavi” renkte işaretlenip, gösterilmekteydi. Bu nedenle 1/5.000 ölçekli haritalarda olsun, bunların özel işaretlerinde olsun, o günlerdeki uygulamanın gereği olarak, dost birlikler ve tesisleri kırmızı, düşman birlikler ve tesisleri mavi renkle işaretlenip gösterilmiştir.

Eş yükseklik eğrileri iki metrede bir geçirilmiştir. On metrelik eş yükseklik eğrileri kalın olarak çizilmiştir. Akarsular, devamlı mavi çizgiyle, önemli kuru dere veya dereciklerin yatakları kesik mavi çizgilerle gösterilmemiştir. Bitki örtüsü nadiren gösterilmiştir. Yükseklik noktaları genellikle rakımları yazılarak işaretlenmemiş ve sarp yerler özel biçimde çizilip, resmedilmiştir. Bu önemli çalışma Genelkurmay Başkanlığınca Çanakkale Tahkimat Haritası, adıyla yayınlandığı için daha fazla ayrıntıya girilmeyecek, yalnız 1/5.000 ölçekli paftalardan birkaç örnek verilecektir.

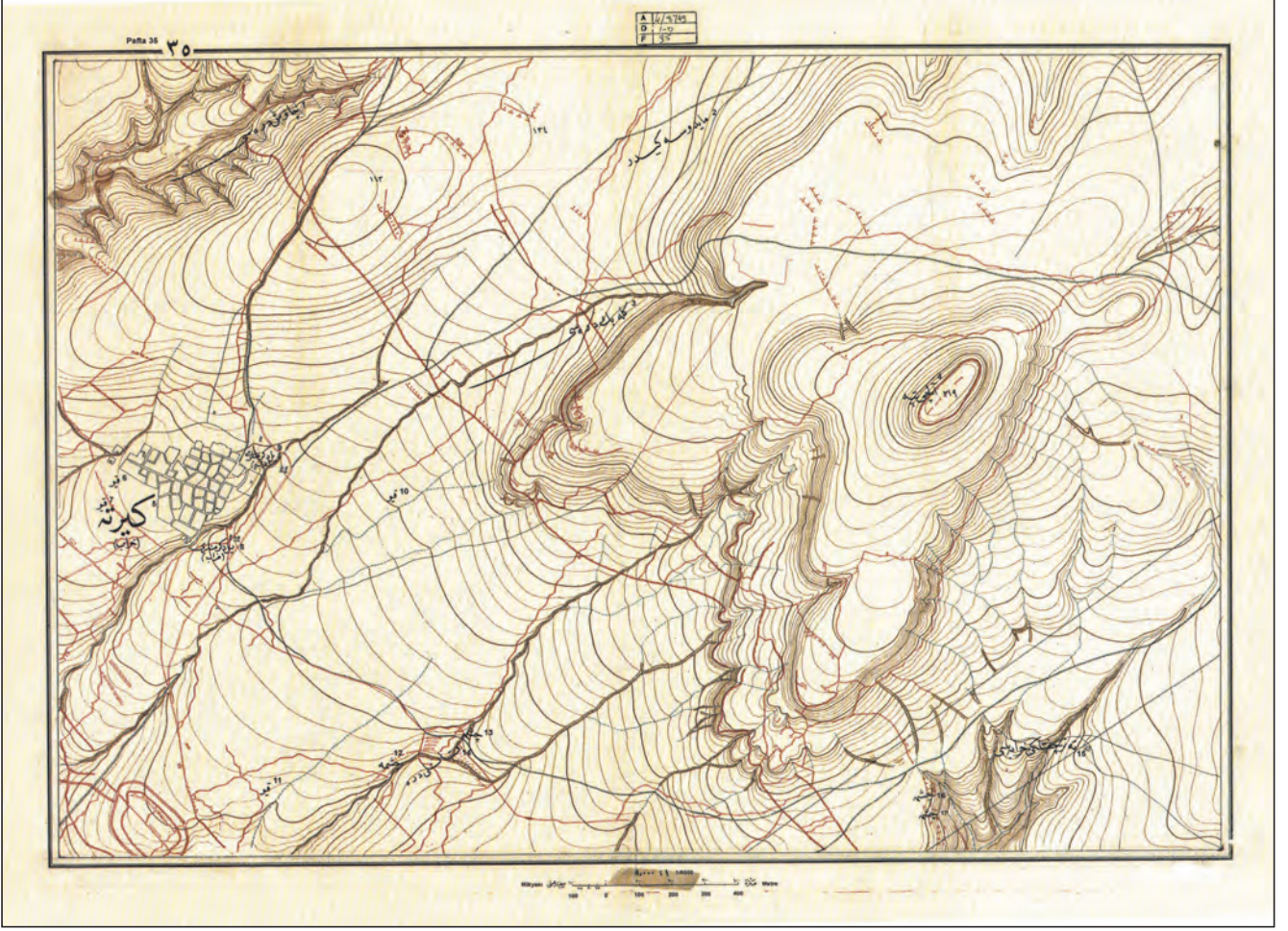
1/5.000 Ölçekli
11 numaralı pafta

1/5.000 Ölçekli
17 numaralı pafta

1/5.000 Ölçekli
76 numaralı pafta

Çanakkale Boğazı ve Savaşları'nın 1/25.000 Ölçekli Kabartma Haritası⁵⁷

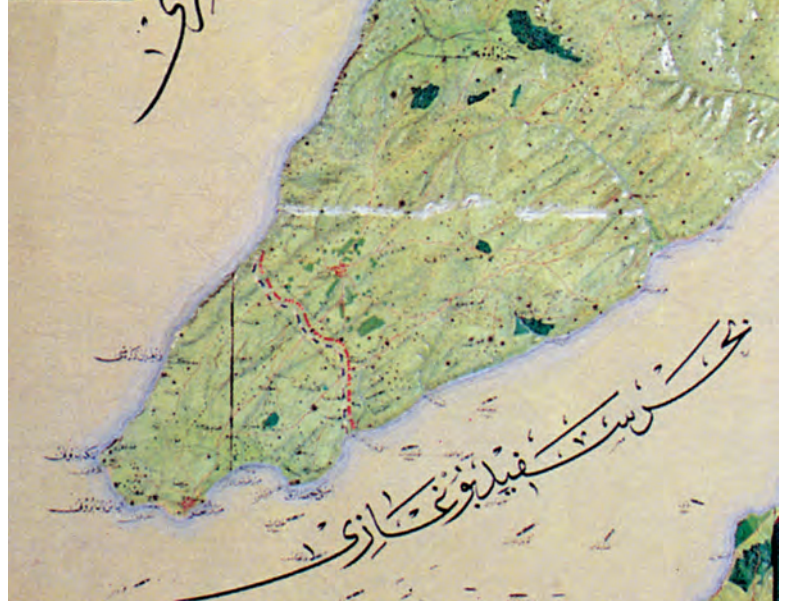
Haritaya ilişkin genel bilgiler:

Çanakkale Boğazı ve ağırlıklı olarak Gelibolu Yarımadası'nı kapsayan harita Harp Akademisi Topografya ve Kartografya öğretmeni Emekli Tuğgeneral Cerrahpaşalı Halil İbrahim tarafından yapılmıştır. Ağaç altlık üzerine çadır bezi kaplanarak, denizler ve göller maviye boyanmıştır. Daha sonra, arazinin gösterilmesi için eş yükseklik eğrilerine uygun biçimde tabaka kesilen kalın kartonlar üst üste yapıştırılmış ve böylelikle oluşan basamakların araları balmumu reçine karışımı ile doldurulmuş, rötuş yapılmıştır. Modelin üstü, ayrıntıların gösterilebilmesi için değişik renklerde yağlıboya ile boyanmıştır. Deniz ve araziye ilişkin yer adları, doğrudan doğruya elle, haritada üzerine ya-

⁵⁷ Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Arşiv n. 6904

1/5.000 Ölçekli
17 numaralı pafta

zılmıştır. Harita üzerine konmuş veya eklenmiş açıklamalar, öteki bilgi yazıları ve süslemeler ayrı ayrı kâğıtlara yazılarak, harita üzerindeki yerlerine yapıştırılmıştır.

Askeri Müze’de Çanakkale Savaşları Salonu’nun önündeki koridorun karşı duvarında sergilenmekte olan 1/25.000 ölçekli ve 125,0 X 233,5 santimetre boyutundaki bu güzel kabartma harita 4,5 santimetre kalınlığındaki koyu kahverengi, ahşap, düz bir çerçeve içine yerleştirilmiştir.

Suğla (solda)
ile Arıburnu (sağda)
Cephelerindeki dost
(kırmızı) ve düşman
(mavi) temas hatları
(ayrıntı)

Haritanın Üzerindeki Açıklamalar, Bilgi yazıları ve Süslemeler:

Haritanın üzerinde başlıca dört değişik yerde, aşağıda gösterilen savaşa ilişkin bilgi yazıları ile açıklama ve süslemeler bulunmaktadır.

Kabartma haritanın batı kitabesinin sol üst tarafına ve kitabe-ye koşut olarak yazılmış “Çanakkale’nin kahramanca savun-masına ilişkin Yüce Padişah tarafından gönderilen şiiirdir” başlıklı bir koşuk bulunmaktadır. Bu koşuğun üstünde Sultan Reşad’ın tuğrası yer almaktadır. Haritadaki özgün şiir ve çeviri-⁵⁸ aşağıdadır:

“Saldırmıştı Çanakkale’ye kara dan ve denizden,
İslamların iki güçlü düşmanı birden.
Fakat Allah’ın yardımı yetişip Ordumuza,
Her bir asker bir kale oldu çelikten.
Asker evlatlarımın güçlü direnmelerinde,
Düşman başka yol bulamadı; güçsüzlüğünü kabulden.
Onur ve gururu kırılmış olarak kaçtı,

⁵⁸ Haritadaki şiir dahil bütün açıklamalar tarafımdan sadeleştirilmiştir.

İslam'ın kalbini ele geçirmeye gelmişken.

Şükranla kapanıp secdeye dua et ey Reşad,

Kalmasın Allah İslam'ın mülkünü korumayı sürdürmekten.”

Bu şiir, Çanakkale Savaşlarının ardından bir süre sonra Padişahın yazdığı söylenerek etrafa dağıtılmıştır. Ancak, gerçek şairin Yahya Kemal olması da söz konusudur. “Eski Başmabeyinci Lütü Simavi Bey, Sultan Reşad'ın şiir sanatıyla hiç ilgisi olmadığını açıklıyor, bu şiiri Yahya Kemal'e yazdırmış olabileceğini tahmin ediyor.”⁵⁹

Harita Üzerindeki Çanakkale Savaşları sırasında batırılmış olan İtilaf Devletleri savaş gemilerini gösteren çizelge

Sultan Reşad'ın şiirinin altında, Çanakkale Savaşları sırasında batırılmış olan İtilaf Devletleri savaş gemilerine ilişkin bir çizelge bulunmaktadır. Çizelgenin, gemi çizimlerinin alt tarafına yazılmış olan başlığı ve içeriği aşağıdadır:⁶⁰

“Düşmanlarımız İngiltere ve Fransa'nın 18 Mart (1915) tarihinde Çanakkale Boğazı'na yaptıkları hücum esnasında ve onu izleyen günlerde kaybettikleri harp gemileri hakkında gerekli bilgilerdir.”

Çanakkale Savaşları sırasında batırılmış olan İtilaf Devletleri savaş gemilerine ilişkin özgün çizelge

BATIRILDIĞI YER		İSİM VE ÖZELLİKLERİ	TOPLARI	
			cm	Adet
5 Mart 1331 (1915) tarihinde Boğazda, Karadeniz Limanı civarında torpido çarpması batırılmıştır.	İngiliz Harp Zırhlısı (Resmî resim) (İngiliz Harp Zırhlısı resmî diğ. her açıklanmadıkça batırılan gemilerin resimleri, aynı şekilde isimlerinin altına çizilmiştir.)	30.5	4	
	Tarih-i inşası : 1898	15.2	12	
	Hacmi : 1325 T	4.5 seri atışlı	4	
	Sürat (saatte) : 18 mil	Mürettebat	780 nefer	
5 Mart 1331 (1915) tarihinde Boğazda Dardanelle munsafinde torpido çarpması batırılmıştır.	Ocean (İngiliz Harp Zırhlısı) (Zırhlı Resmî)	30.5	4	
	Tarih-i inşası : 1898	15.2	12	
	Hacmi : 1315 T	4.5 seri atışlı	4	
	Sürat (saatte) : 18 mil	Mürettebat	700 nefer	
30 Nisan 1331 (1915) tarihinde Boğazda mevza limanında Almanlarca Millîye torpidosu tarafından batırılmıştır.	Gotha, (İngiliz Harp Zırhlısı) (Zırhlı Resmî)	30.5	4	
	Tarih-i inşası : 1898	15.2	12	
	Hacmi : 1315 T	4.5 seri atışlı	4	
	Sürat (saatte) : 18 mil	Mürettebat	700 nefer	
12 Mayıs 1331 (1915) tarihinde Saros Körfezi açıklarında Alman denizaltılarının atış torpidosu tarafından batırılmıştır.	Triumph, (İngiliz Harp Zırhlısı) (Zırhlı Resmî)	25.	4	
	Tarih-i inşası : 1903	19	14	
	Hacmi : 12.000 T	4.5 seri atışlı	2	
	Sürat (saatte) : 20 mil	Mürettebat	700 nefer	
14 Mayıs 1331 (1915) tarihinde Akdeniz talimatları tarafından batırılmıştır.	Magentic, (İngiliz Harp Zırhlısı) (Zırhlı Resmî)	30.5	4	
	Tarih-i inşası : 1895	15.2	12	
	Hacmi : 15.150 T	4.5 seri atışlı	1	
	Sürat (saatte) : 18 mil	Mürettebat	750 nefer	
5 Mart 1331 (1915) ve 12 Nisan 1331 (1915) tarihlerinde Sahil bataryaları tarafından batırılmıştır.	İsimleri meçhul iki kuta İngiliz torpidosu (Nanyana 2 torpido resmî)			
15 Nisan 1331 (1915) ve 30 Nisan 1331 (1915) tarihlerinde Boğaz Sahil bataryaları tarafından batırılmıştır.	İsimleri meçhul iki kuta İngiliz torpidosu (Nanyana 2 torpido resmî)			
27 Teşrinievvel 1331 (Ekim 1915) tarihinde İleri Çanakkale yakınında karaya oturmuş, semi bilinen, yeni değeri 14 Eylül 1331 (1915) de batırılmıştır.	İsimleri meçhul iki kuta İngiliz torpidosu (Nanyana 2 torpido resmî)			
	Tarih-i inşası : 1913	10.2	3	
	Hacmi : 980	5.2	4	
	Sürat (saatte) : 29 mil	Mürettebat	100 nefer	
15-3 Nisan 1331 (1915) de Boğazın Sahil bataryaları tarafından ve 15-2-14 Nisan 1331 (1915) de Sahil-i Osmanîye marifetle batırılmıştır.	İsimleri meçhul iki kuta İngiliz torpidosu (Nanyana 2 torpido resmî)			
	Tarih-i inşası : 1914	10.2	3	
	Hacmi : 920.720	5.2	4	
	Sürat (saatte) : 16 mil	Mürettebat	70 nefer	

⁵⁹ Turgut Özakman, a.g.e. s.630, 110 numaralı dipnot

⁶⁰ Gemi adlarının çevri yazıları, kabartma harita üzerindeki biçimiyle, okunduğu gibi, aynen alınmıştır.

These are sufficient information relevant to the war ships of our enemies Britain and France lost during their attack to the Çanakkale Strait on 18 March (1915) and subsequent days.

E-15 Destroyed by coastal batteries at the Strait on 3rd April 1915 and AE-2 on 14 the April by Ottoman battleship	E-15 British Submarine and (Two submarine pictures side by side) Built in : 1914 Volume : 820.720 Speed : 16 miles per hour Crew : 70 sailors	AE-2 British Submarine: Built in : 1913 Volume : 825.72 OSpeed : 16 miles per hour Crew : 70 sailors
One of them destroyed by dashing a torpedo and the Strait on 19th April 1915, and the other sank by aircraft bombardment on 27 July 1915.	Two submarines, titles unknown (Two submarine pictures side by side)	(Picture of unknown submarine) Built in : 1912 Volume : 825.720 Speed : 16 miles per hour Crew : 30 sailors
One of them destroyed at the Marmara Sea by Ottoman units on 12th August 1915, the other (E-7) by coastal batteries at the Strait	Two British Submarines (Picture of E-7)	
Destroyed by coastal batteries at the Strait on 25rd August 1915	E-20 British Submarine (see submarine picture) Built in : 1915 Volume : 725.730 Speed : 19 miles per hour Crew : 30 sailors	
Destroyed by Coastal batteries across Anadolı at the Strait on 3th March 1915	(Bouvert, French Battleship) Built in : 1896 Volume : 12.000 T. Speed : 12 miles per hour	30.5 27.4 14 4.5 quick firing Crew : 600 sailors
Destroyed by coastal batteries at the Strait on 18 December 1915	Two French submarines, titles unknown (Two submarine pictures side by side)	
Safir (Sufren) on 2nd December 1915 and Kirche 1915 destroyed by dashing torpedoes at the Strait.	Kirche and Safir (Sufren), French Submarines (Two submarine pictures side by side) Built in : 1906 Volume : 450.290 Speed : 12 miles per hour Crew : 24 sailors	(Kirche) Built in : 1907 Volume : 500.250 Speed : 12 miles per hour Crew : 24 sailors
Yola destroyed by dashing a torpedo at the Strait and the other destroyed by a German submarine	Yola ve Maryot French Submarines (Two submarine pictures side by side) Built in : 1911 Volume : 550.400 Speed : 12 miles per hour Crew : 24 sailors	(Maryot) Built in : 1911 Volume : 620.520 Speed : 12 miles per hour Crew : 31 sailors
Damaged by Artillery Corporal Mästep on 18th December 1915 and then transported to Istanbul and repaired	Turquaz Fransız Denizaltısı (identical resmi) Built in : 1906 Volume : 450.290 Speed : 12 miles per hour Crew : 26 sailors	

Çanakkale Savaşları sırasında batırılmış olan İtilaf Devletleri savaş gemilerine ilişkin özgün çizelge

Kabartma haritanın konumunu göstermek üzere çizilmiş Marmara Denizi'nin Küçük ölçekli haritası

Haritanın konumunu ve kapsadığı arazinin durumunu göstermek üzere çizilmiş, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını kapsayan küçük ölçekli bir haritadır. Marmara Denizi haritasındaki, kabartma haritanın kapsamış olduğu alan özel olarak işaretlenmiştir. Bununla da kalınmamış, Marmara Denizi haritasının altına düşülen aşağıdaki notla, küçük ölçekli haritanın çiziliş amacı, ayrıca, açıklanmıştır.

“Kabartma haritada gösterilen savaş alanının İstanbul ve Marmara havzası ile olan bağlantısını ve coğrafi durumunu belirtmek üzere 1/600.000 ölçeğinde olan bu haritada, kabartma haritanın kapsadığı alanın sınırları kırmızı boya ile sınırlandırılmıştır (gösterilmiştir.)”

Haritanın Üzerindeki Çanakkale Savaşları'na İlişkin açıklamalar

Kabartma haritanın altında, sağ kitabeye bitişik olarak, yazılmış, Çanakkale Savaşları'nı açıklayan, iki sütun biçiminde

düzenlenmiş bilgi yazısı bulunmaktadır.

İki sütunluk açıklamanın üst tarafında, ortada, üst kenarı kırmızı kordela ile süslü başlık yazısında, haritanın yapımcısını tanıtan, aşağıdaki açıklama bulunmaktadır.

“Harp Akademisi topografya ve kartografya öğretmeni Emekli Tuğgeneral Cerrahpaşalı Halil Bey tarafından yapılmıştır.”

Haritanın önemli açıklamalarından birini oluşturan ve Çanakkale Savaşlarını anlatan bu iki sütunluk yazının çevri yazısı şöyledir:

“1914 yılı Temmuz’unda başlayan ve geniş açıklaması harp tarihi eserlerinde belirtilmiş olan Avrupa Genel harbi’nde Rusya, Fransa, İngiltere ve İtalya devletlerine karşı, Osmanlı Orduları, Almanya, Avusturya, Bulgaristan devletleri ile birlikte hareket ettiklerinden İslam dünyasının acımasız düşmanları olan Fransa ve İngiltere devletlerinin kendilerine olan güven ve büyüklüklerine güvenerek Çanakkale Boğazı’na denizden yapılacak bir saldırı ile geçip İstanbul ve Karadeniz Boğazı’nı ele geçirmek suretiyle yandaşları olan Rusya’ya yardımlarını sürdürmek ümit ve hülyasına kapılmışlardı. Bu nedenle 5 Mart 1331 (18 Mart 1915) tarihinde Boğaz’a denizden hücumla yel-tendiler. Ancak, yüzlerce harp gemisi gücüne dayanan İngiltere ve Fransa’nın ezici ve büyük deniz gücü Çanakkale koru-ganları (istihkâmları) önünde büyük bir darbe ile yıkıldı. Birçok savaş gemisi yitirdiler ve başarısız olarak geri çekilmeye, fakat yenilgilerini kapatmak için bu defa karaya asker çıkarmak yoluyla talihlerini denemeye karar verdiler. 14 Nisan 1331 (1915) günü Kabatepe, Arıburnu, Sığırdere, Tekeburnu ve Kumkale noktalarına, daha sonra Anafartalar kıyısına savaş gemilerinin büyük toplarının desteğinde; verebilecekleri kayıpları hiç düşünmeksizin en mükemmel savaş araçları ve asker gücüyle saldırıya başladılar. Bu yeni saldırılarında da Osmanlı Ordularının kahramanlık ve özverisi karşısında 258 gün aralıksız süren şiddetli ve amansız saldırılardan sonra yenilmiş ve savaş araç ve gereçlerinden birçoğunu savaş alanında bırakmış, bütün bütün dünya karşısında başları önlerinde ve utanarak, dağınık bir biçimde geri çekilmek ve kaçmak zorunda kaldılar.

Bir kısmı denize döküldü, bir kısmı güçlkle gemilerine dönerek canlarını kurtarabildiler. Bu biçimde kara da kudurmuşçasına birbirini izleyen iki hücum kendileri için müthiş bir yenilgi ile sonuçlanmış; Osmanlının büyüklüğü ve İslam ulusu için ise büyük bir onur, gurur kaynağı olmuştur. Bu nedenle elde edilen bu çok büyük utkunun kahramanlık anısı ve gelecek kuşaklara bir zafer hatırası olmak üzere; iki taraf ordularının

durumlarını ve savaş konumlarını açıklayan bu kabartma harita, şu anda Osmanlı Askeri Müzesi Müdürü olan Genelkurmay'dan Korgenerallikten emekli Ahmet Muhtar Paşa'nın ısrarlı istekleri sonucu oluşan yüreklendirmeleri ve O'nun bu konudaki yazılarını olumlu bulan Yüce Harbiye Nezareti (Savaş Bakanlığı) tarafından açıkça verilen izin üzerine, Genelkurmay Dairesince basılmış 1/25.000 ölçeğindeki Gelibolu Yarımadası ve çevresini gösteren topografya haritası ve bilgilerini sağlıklı bir biçimde yerleştirmek üzere özverili bir gayretle çalışıp bu kabartma haritayı meydana getirerek Askeri Müze'ye armağan ettiler.

Yüce Tanrı bu büyük ulusun ve Müslüman Osmanlı Ülkesinin yücelik ve ululuğunun yükselmesine hizmet edenleri her iki dünyada (bu dünyada ve ahrette) kutlu ve mutlu etsin. Din ve devletimi

Din düşmanlarını ise yıksın ve dağıtsın. Amin.

Büyük Mücahitleri saygı ile anarak 1335 Hicri yılı (Muharrem) (Ekim Kasım 1916)”

Çanakkale Savaşları Sonrasında Yapılmış İpek, El Dokuması Halı Harita⁶¹

Savaş sonrasında üretilmiş haritalara ilişkin olarak buraya değin yapılmış olan açıklamalarda daha çok savaş alanı, harekât ve taraf birlikleri ile konuşlandırılmaları gibi hususlarda bilgi edinilebilmektedir. Haritaların üzerindeki sözü edilen bilgi ve açıklamalar, savaş alanının günümüzdeki ve düzenleme çalışmaları bakımından değerli, vazgeçilmez bir kaynak oluşturmaktadır. Dolayısıyla, konunun burada sona erdirilmesi gerekmektedir. Ancak, yeri geldiği için Türk ulusunun ve özellikle Türk kadınının vatanseverliği ve güzel sanatlara olan yeteneğini ortaya koyan bir başka belgeden de söz edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu harita Çanakkale Savaşları sonrasında yapılmış ipek dokuma halı haritadır:

Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası'nı içeren, ipek halıya işlenmiş haritanın ölçeği yoktur, ancak ölçekli bir harita kadar güzel dokunmuştur. Bir fikir vermek üzere ölçeğin 1/250.000 olduğu söylenebilir. Halı, saçakları hariç 100 X 147 santimetre boyutundadır ve Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Çanakkale Savaşları salonlarında sergilenmektedir. Yapılan araştırmada, ipek halı haritanın biri binin eşi olarak iki adet bulunduğu belirlenmiştir. Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı

⁶¹ Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Arşiv No.26555

Çanakkale Savaşları
Sonrasında Yapılmış İpek,
El Dokuması Halı Harita

ğı'ndaki halı dokuma harita, Sadrazam Talat Paşa'ya hediye edilmek üzere hazırlanmıştır. 1999 yılı sonunda, İstanbul'da yapılan Internarional Map Collector's Society (Uluslararası Harita Koleksiyoncuları) toplantısında bu ipek halı haritanın bir eşinin, Cemal Paşa için dokunmuş olduğu ve halen haritanın Sydney'de, Savaş Müzesi'nde bulunduğu bilgisi alınmış, ancak yerinde görülüp teyit edilememiştir; Bilginin doğru olması kuvvetli bir olasılıktır. Büyük olasılıkla bu ikinci harita, İstanbul'un işgalinden sonra kaçırılmıştır.

El Dokuması İpek Halı Haritaya ilişkin ayrıntılar:

Halı Gelibolu Yarımadası ile Çanakkale Boğazı ve yörelerinin pastel renklerle dokunmuş, ipek halı haritasıdır. Halının üst saçakları 8, alt saçakları 14 santimetre uzunluğundadır. Türk motifi ile işlenmiş, çok güzel, dokuma bir çerçeve içine yerleştirilmiştir.

Haritanın sol üst köşesinde, eski harflerle, dokuma olarak,

“15 Mart 1331⁶² Çanakkale Muzafferiyeti” yazılmıştır. Dokuma halıya okunaklı ve güzel bir biçimde yazılmış bu yazı ve daha sonra açıklanacak öteki yazıların, tersten okunan Arap harfleriyle yazılmış olduğu dikkate alınır, haritanın ne kadar büyük beceri ve emek harcanarak yapıldığı kolaylıkla anlaşılabilir.

Halı haritanın altına da, işlenerek; “Sadrazam Devletli Talat Paşa hazretlerine, Suriye Nisvan-ı Umur (Çocukları Koruma Cemiyeti)’nin Hediye-i Şükranıyesidir. (Şükran armağanıdır) notu düşülmüştür.

Saroz Körfezi, Gelibolu Yarımadası, Çanakkale Boğazı ve karşısındaki Bozcaada ile Gökçeada belirgin ve ayrıntılı biçimde, anlatılmaz güzellikte dokunmuştur. Haritanın üzerinde gösterilmiş iki yerleşim yeri olan Seddülbahir Limanı ve Çanakkale aynı güzellik ve seçilebilirliktedir. Kâğıt baskı haritalarda olduğu biçimde bütün yer adları ve öteki yazılar haritanın okunurluluğu bozmayacak düzende yerleştirilip dokunmuştur. Haritanın sağ alt köşesinde Boğaz ve istihkâmlara ilişkin, manzara krokisi biçiminde dokunmuş iki ayrı ayrıntı bulunmaktadır. Bunlardan üstteki Çanakkale kenti ve alttaki Seddülbahir Limanı olup, ne oldukları ayrıca halıya işlenerek yazıyla ayrıca belirtilmiştir. Renkleri, yazıları, dokuma biçimi özetle her yönüyle tablo gibi işlenmiş gerçek bir sanat yapıtı olduğundan kuşku duyulmayan ipek halı haritayı dokuyanların adlarını, maalesef belirlenememiştir.

⁶² 15 Mart 1915

Çanakkale Savaşlarında Kullanılan Deniz Haritaları

“ Merten Paşa Deniz Savaşının başlamasından bu yana düşman filosunun hareketlerini izlemekteydi. Büyük gemiler çeşitli hareketler için Erenköy Körfezi’ni kullanıyorlardı. Burasının büyük bir bölümü uzun menzilli ağır Türk topları açısından ölü noktaydı.

Gözetleme yerinden çıkarken Cevat Paşa’ya o kesime mayın dökmeyi önerdi. Öyle sıradan bir şey gibi söylenmişti ki bu önerinin tarihin akışını etkileyeceği düşünülemezdi.

Karargâha dönünce, Cevat ve Merten Paşalar ile Selahattin Adil Bey Harita başında durumu bir daha görüştüler. Bu iş için Erenköy Körfezi’nin en uygun ve duyarlı yerinin Karanlık Liman kesimi olduğuna karar verildi. Kıyı burada çok yükseliyor, güneş ışığı öğlene kadar denize yansımıyordu. Bu nedenle Karanlık Liman deniyordu buraya. Bu durum mayınların bir kısmının görünmeden gizli kalmasını sağlayabilirdi. Ama herhalde çok tehlikeli bir görevdi. Çünkü İngiliz nöbetçi gemileri bütün gece Boğaz içinde denetimi sürdürüyorlardı. Görülürse mayın dökcek gemiye kurtuluş yoktu.

Fakat bu görev yapılmalıydı. Bir düşman gemisine zarar verilebilirse kazançtı. Müstahkem Mevki Mayın Grup Komutanı Yüzbaşı Nazmi Akpınar’ı çağırdılar.

Geldi.

İşinin ustası soğukkanlı bir denizciydi. Boğazın özelliklerini, cıvıllarını, gizli huylarını iyi bilirdi. Görevini anlattılar.

-Elimizde kaç mayın var?

-Şu anda 26...

...Ne zaman hazır olursunuz?

-Hemen hazırlık yapılırsa, gece yola çıkılır, görev sabahtan önce yerine getirilebilir.

-Öyleyse hazırlığınızı yapın.

-Başüstüne.

Komutanlar da, Yüzbaşı Nazmi de tehlikenin büyüklüğünü biliyorlardı. Bu nedenle vedalaşma dokunaklı oldu.

NUSRAT Nara’daydı. Emir gelir gelmez sefere hazırlandı. 26 mayın yüklendi, ateşleme düzenekleri yerleştirildi.

Gece yarısı Nara’dan ayrıldılar. Yıldızsız hafif sisli bir geceydi. Deniz az dalgalıydı. Çanakkale’ye yanaşıp Yüzbaşı Nazmi Bey’i aldılar. Gemi Komutanı Yüzbaşı Hakkı ile Yüzbaşı Nazmi sarılıp öpüştüler. Yüzbaşı Hakkı kalbinden rahatsızdı ama önemli olduğunu anladığı görevi kimseye bırakmak istememişti.

-İyi misin Hakkı?

-Çok şükür.

Gemi subayları da çağrıldı. Boğaz haritası da açıldı. Nazmi Bey görevi açıkladı. Olası tehlikeleri anlatmaya gerek görmedi. Hepsı her gün Boğaz'da ölümle yüzgöz yaşamaktaydı.

Görevin gün batmadan bitirilmesi gerekiyordu. Hakkı Kapitan hareket saatini buna göre hesapladı.

Nusrat'ın ışıkları söndürüldü. Bacadan kıvılcım atmasın ve duman çıkmasın diye ocak bastırıldı. Çanakkale'den sessizce ayrıldılar. Boğaz'ın Anadolu kıyısı izlenecekti. Çanakkale Körfezi'nden çıkıp, Kepez Burnu'nu dönecekler, büyük Erenköy Körfezi'ne gireceklerdi.”⁶³

Çanakkale Boğazı'nı geçmek üzere hazırlanmış tarihin en büyük armadası önde 10, arkada 18 olmak üzere toplam 28 gemi, 18 Mart 1915 günü gün doğmadan önce özel bir düzen içinde Boğaz'ı geçmek üzere hareket etti. Daha Boğaz'ın girişinde, Erenköy hizasında, savaş düzenine geçip, ateşe başladıklarında Nusrat'ın mayınları ve topçuların ateşi ile karşılaştılar. Çünkü unuttukları bir şey vardı, Türklerin vatan sevgisi ve kahramanlıkları. Böylelikle başlayan ve “18 Mart Çanakkale Deniz Savaşı” adıyla tarihe geçen savaşta, mayınlara çarparak ve topçu bataryalarının ateşi ile büyük kayıp veren armada aynı gün saat 16.00'da da Irresitibil'in, bir süre sonra da Ocean'ın Nusrat'ın döktüğü mayınlara çarpmalarından sonra, saat 18.00'de geri çekilmek zorunda kalacaktı. “Yenilmez Armada yenilmişti.”⁶⁴

Haber İstanbul'a ulaştığında “Halk sokaklara döküldü. Evler, dükkânlar bayraklarla donatıldı. Minarelerin kandilleri yakıldı. Süleymaniye Camisinin yaşlı mahyacısı çıraqlarıyla geldi, düşündüğü cümleyi iki minare arasına kandillerle yazıp yatsı namazına yetiştirdi: ÇANAKKALE GEÇİLMEZ”⁶⁵

Çanakkale Savaşlarında kullanılan haritaların konu edildiği bu araştırmada böyle bir ayrıntıya girilmesinin bir nedeni Çanakkale Savaşlarında kullanılan deniz haritalarından hiçbir yerde söz edilmemiş olmasıdır. Turgut Özakman'ın “Gemi subayları da çağrıldı. Boğaz haritası da açıldı. Nazmi Bey görevi açıkladı.” biçimindeki ifadesi, rastladığım, deniz haritalarına gönderme yapan hemen hemen tek yazıdır. Bu nedenle kara haritacıları kadar deniz haritacılarının da saygı ve şükranla anılması ve yeni yeni araştırmalara yol açılabilmesi amacıyla, eldeki bilgilerin elverdiği ölçüde deniz haritalarına da değinilmesini kaçınılmaz bir görev bilinmiştir.

⁶³ Turgut Özakman, *Diriliş*, s.140-142

⁶⁴ A.g.e. s.179

⁶⁵ A.g.e. s.131

Daha önceleri Mürsiyeli İbrahim, Piri Reis, Menemenli Mehmet Reis ve Ali Macar Reis gibi portolan haritacılığı döneminde ün yapmış Türk denizciler tarafından çizilmiş deniz harita ve atlasları varsa da, çağdaş deniz haritacılığı 1774'de deniz Harp Okulu'nun kurulmasıyla başlamıştır. Deniz Harp Okulu'nun 3 yıllık harita ve seyrüsefer bölümünü bitiren subaylar çeşitli deniz harita ve deniz kılavuzlarına imzalarını atmışlar, 1909 yılında da Genelkurmay'da deniz haritalarının üretilmesi için ilk teşkilatlanma yapılmıştır.

Çanakkale Savaları başladığında, elde her ne kadar küçük ölçekli deniz haritaları bulunuyorsa da bunlar mayın döşenmesine elverişli ölçeklerde değildi. Buna karşın elde, mayın döşenmesi bakımından önemli olan, Boğaz akıntılarını gösteren üç harita bulunmaktaydı. Bunların birincisi Türk-Rus bilimsel işbirliği çerçevesinde 1848 yılında Ruslarla yapılan ortak çalışmayla meydana getirilmiş Çanakkale Boğazı haritasıdır. Aslında ortak bilimsel çalışmalarda Çanakkale Boğazı'nın yanı sıra İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi'ni akıntılar, derinlikler, deniz dibi yapısını gösteren hidrografik ve oşinografik nitelikli üç deniz haritası yapılmıştı. Rusların haritanın yapımından sonra Türk tarafına her üç haritanın basılı nüshalarını verdiler. Ancak Çanakkale Savaşlarında, Rusların yaptığı Boğaz haritasından yararlandığı sanılmamaktadır. Çünkü Rusça olarak hazırlanmış ve halen Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bu haritanın Türkçe yapılmış baskısı bulunamamıştır.

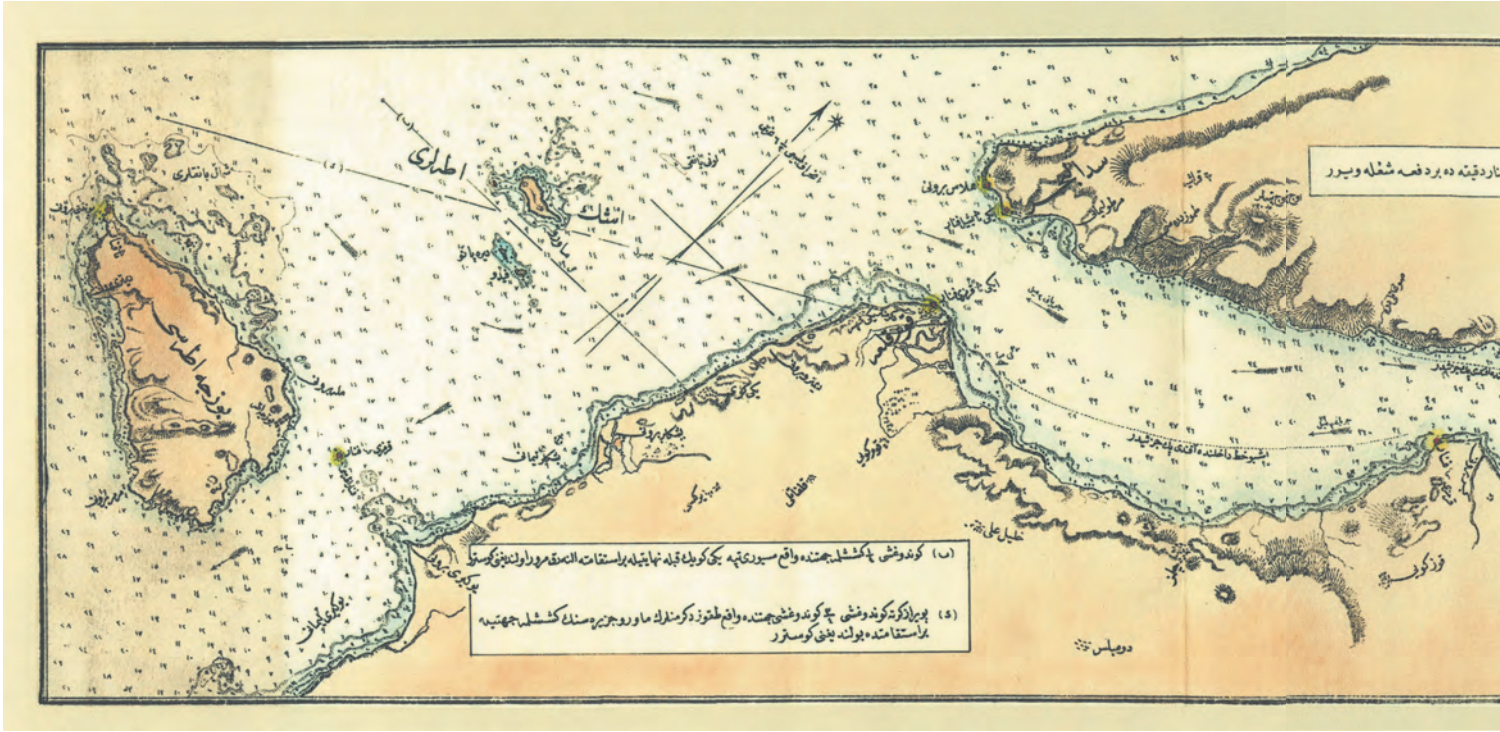
İkinci harita ortak çalışma haritalarının kopyalarından yararlanarak Osmanlı Mekteb-i Harbiye'de Ressam Kolağası (Ön Yzb) Nuri Efendi tarafından 1878 yılında, elle yapılmış ve renklendirilmiş Çanakkale Boğazı haritasıdır.⁶⁶

Halen Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bu haritanın da elle yapılmış ve tek nüsha olması nedeniyle Çanakkale Savaşlarında kullanıldığı düşünülmemektedir.

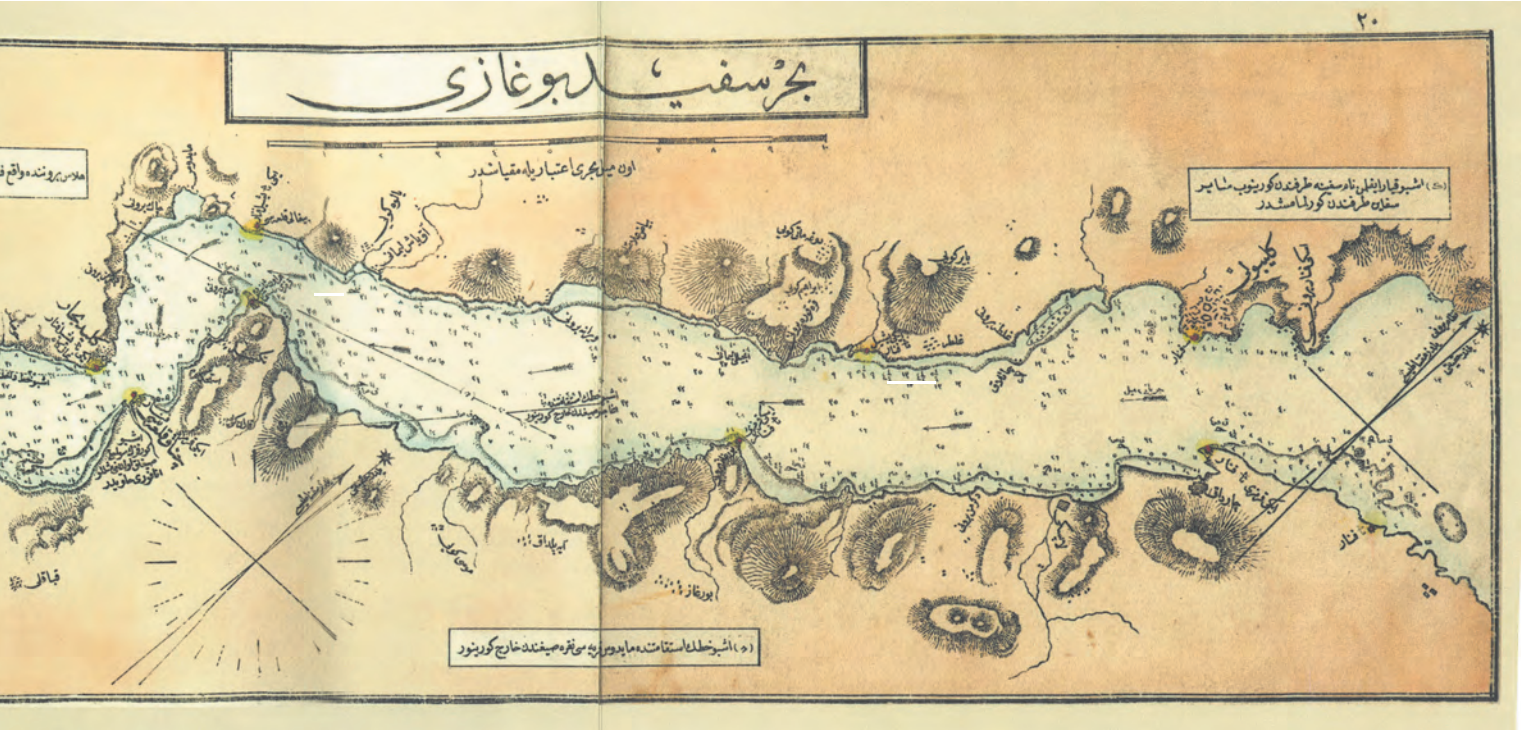
Üçüncü harita 1294 (1878) yılında bastırılan Karadeniz ve Marmara Denizi Atlası' başlıklı tüm Karadeniz ile İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazını derinlikleri ve akıntılarıyla gösteren Türk Atlası'dır.⁶⁷ Atlasın yapımında 1845-1848 tarihlerinde Türk- Rus ortak yapılan deniz haritaları kullanılmıştır. Yazıları ve içeriği ile Osmanlıca olarak hazırlanıp basılmış atlasın iki kopyası halen İstanbul Deniz Müzesi Kütüphanesi'ndedir. İçeriğindeki, aşağıya alınan Çanakkale Boğazı haritasının, büyük olasılıkla Çanakkale Savaşları'nda kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

⁶⁶ BOA. Portföy 1, Sayfa: 3/6

⁶⁷ Sözü edilen atlasın Seyir Hidrografi ve Oşinografi D. Bşk.lığınca Nisan 2009 'da tıpkıbasımı yapılmıştır.

Çanakkale Boğazının Kolağası (Ön Yzb.) Nuri Efendi tarafından 1878 yılında, elle yapılmış ve renklendirilmiş akıntı haritası

1294 (1878) yılında
bastırılan Karadeniz ve
Marmara Denizi
Atlası'ndaki Çanakkale
Boğazı haritası

Son Birkaç Söz ve Üç Konuda Vefa Borcunun Ödenmesi

Çanakkale Savaş alanına ilişkin haritaların açıklanması burada sona erdirilecekti. Ancak üç hususta vefa borcu ödenmesi gerektiği düşünüldü. Bunların birincisi, bizlere bu günleri armağan eden kahraman ve aziz Şehitlerimiz ile Gazilerimize olan şükran borcuydu. Bu borcun biraz olsun ödenebilmesi görüşüyle, Çanakkale Savaşlarına katılmış alaylardan 57. ve 45. Alayların sancakları Birinci Dünya Savaşı'na katılan bazı alayların, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'nda bulunan ve sergilenmekte olan şanlı sancakları aşağıya alınmıştır.

57. Alay sancağı Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'nda değil ne yazık ki Avustralya'da Melburn Savaş Müzesi'ndedir. Son erine kadar şehit olan alayın şanlı sancağı, son sancaktarın da şehit olması üzerine, ağaç dalına takılı olarak Avustralya askerleri tarafından bulunup, Avustralya'ya götürülmüştür. Gayet saygılı biçimde müzede sergilenmekte olan sancağının resmi ve altındaki plakete kazınmış yazı aşağıdadır.

"BU ALAY SANCAĞI GELİBOLU SAVAS ALANINDAN GETİRİLMİŞ, AMA ESİR EDİLMEMİŞTİR. ÇÜNKÜ, TÜRK ORDUSUNUN MİLLİ GELENEKLERİNE GÖRE BİR ALAYIN SANCAĞI,

ALAYIN SON ERİ ÖLMEDEN TESLİM EDİLEMEZ. BU SANCAK, SONUNCU MUHAFIZIN DA ALTINDA OLU OLARAK YATTIĞI BİR AĞACIN DALINA ASILI OLARAK BULUNMUŞTUR. KAHRAMANLIK TİMSALİ OLARAK KARSINIZDA DURAN BU TÜRK ALAYI SANCAĞINI SELAMLAMADAN GECEMEYİN"

Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'nda sergilenen Çanakkale Savaşlarına ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmış şanlı sancakların ön ve arka yüzleri de aşağıdadır.

Melburn Savaş Müzesi'nde sergilenen Şehitler Alayı 57. Alay Sancağı

Şanlı 45 inci Alay Sancağının ön ve arka yüzleri

Şanlı 46 ınci Alay Sancağının
ön ve arka yüzleri

Şanlı 109 unci Alay Sancağının
ön ve arka yüzleri

Şanlı 167 inci Alay Sancağının
ön ve arka yüzleri

Şanlı 171 inci Alay Sancağının
ön ve arka yüzleri

İkinci vefa borcu da o günlerin koşullarında, gerektiğinde ateş altında yılmadan yorulmadan çalışarak birliklerimize harita yetiştirmeye gayret eden Harita Dairesi personeline karşıdır. Bunların bir kısmı Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçerek, bir kısmı da koordineli biçimde İstanbul'da kalarak Kurtuluş Savaşı Kahramanlarının harita ihtiyaçlarını da karşılamaya devam ettiler. Harita Genel Müdürlüğü'nde göreve başladığım ilk günlerde bazılarının emrinde çalışmak mutluluğuna erdiğim değerli haritacı büyüklerimi de sevgi, saygı ve şükranla anıyorum. Allah onlara da rahmet eylesin!

Üçüncü vefa borcu ise sırada sona kalmasına karşın, sevgide her zaman önde olan cumhuriyetimizin kurucusu, büyük asker, büyük devlet adamı aziz Mustafa Kemal Atatürk'e ödenecektir. Ne yapılırsa yapılsın ona olan şükran borcumuzun hiçbir biçimde yeterince ödenemeyeceği için elden bu kitabın başına ve sonuna birer resmi konularak ayrıca yürekten anılmaya çalışıldı.

Sana sonsuz sevgi ve şükranlar, huzur ve nur içinde uyu Aziz Atam!

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi.
-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya-
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde-gösterdiği vahşetle 'bu: bir Avrupalı'
Dedirir-Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!
Eski Dünyâ, yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, mahşer mi, hakikat mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşında,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk:
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâuna da züldür bu rezil istilâ!
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asil,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyla, sefil,
Kustu Mehmedciğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyet denilen kahbe, hakikat, yüz­süz.
Sonra mel'undaki tahribe müvekkel esbâb,
Öyle müdhiş ki: Eder her biri bir mülkü harâb.

Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lağam,
Atılan her lağamın yaktığı: Yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkaaz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara vâdilere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
Yıldırım yayılımı tûfanlar, alevden seller.
Veriyor yangını, durmuş da açık sinelere,
Sürü halinde gezerken sayısız teyyâre.
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'â mı göğsündeki kat kat iman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sis-i İlâhi o metin istihkâm.

Sarılır, indirilir mevki-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkif edemez sun'-i beşer;
Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedi serhaddi;
'O benim sun'-i bedi'im, onu çiğnetme' dedi.
Asım'ın nesli...diyordum ya...nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmusunu, çiğnetmiyecek.
Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,
Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor tevhidi...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmiyecek makberi kimler kazsın?
'Gömelim gel seni tarihe' desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyetler eder istiâb.
'Bu, taşındır' diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyle;
Ebr-i nîsânı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvizeni lebriz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.
Sen ki, son ehl-i salibin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddin'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslam'ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a'sâra gömülse taşıyacaksın...Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...
Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.

Mehmet Akif Ersoy

KAYNAKLAR

- A. Ülker Erke, Hasan Âli Göksoy, *Minyatürlerde Gemiler*, T.C.Kültür Bakanlığı, Sanat Eserleri, 1. Baskı, Ankara 1997
- Müh. Kd. Alb. Edip Özkale ve Hrt. Yb. Mustafa Rıza Şenler, *Haritacı Mehmet Şevki Paşa ve Türk Haritacılık Tarihi*, Harita Genel Müdürlüğü Basımevi,Ankara- 1980
- Tuğg. Abdurrahman Aygün, *Türk haritacılık Tarihi, Cilt 1 ve Cilt 2*, Harita Genel Müdürlüğü Basımevi,Ankara- 1980.
- General C. F. Aspinall- Oglander. *Büyük harbin Tarihi- Çanakkale*, CX. I ve II. Çeviren Dz. Öyzb. M. Hulusi, İstanbul Askeri Matbaası- 1940 Büyük Harbin Tarihi- Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekatı, Cilt 1, Seferin Başlangıcından 1915 Mayıs'ına kadar. Yazan General C.F.Aspinall-Oglander, Çev.II.Sn.Askeri Öğretmen Tahir Tunay, Genkur X:Ş., İstanbul Askeri Matbaası 1939
- A.Celal Şengör, Ben Neredeyim, Sen Neredesin, O Nerede? *Yeryüzü Suretleri* (Muhtar Katırcıoğlu Harita Koleksiyonu.Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, Şubat 2000 İstanbul, s.14-29
- Cevat Ülkekel, *Tarihi Kabartma Haritalarımız*,Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma Vakfı, İstanbul 1998
- Cevat Ülkekel, *Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi*, Dönence yayın, İstanbul, Ekim 1998
- *Çanakkale Acı İlaç- 18 Mart 1915- 9 Ocak 1916*, Deva Holding, İstanbul Mart 2000
- F. ATABEY Çanakkale Muharebelerini Deniz Cephesi,Türk Tarih Kurumu, Ankara-2014
- F.Muhtar Katırcıoğlu, *Yeryüzü Suretleri- Images of the Earth*. Yapı Kredi Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul 2000
- Gravürlerle Türkiye IV*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Sanat Eserleri Dizisi 125, İkinci baskı Ankara 2002
- Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), *Hey Koca Yurt*, Bilgi yayınevi, Aralık 1994
- Haluk Oral, *Arıburnu 1915*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1. Basım Haziran 2012
- *Haritacılık Terimleri Sözlüğü*, Harita Genel Komutanlığı, Ankara 2003
- Katip Çelebi, *Tuhfetü'l- Kibar fî Esfari'l Bihar*, açıklamalarla yayına hazırlayan, Orhan Şaik Gökyay .M.E. Basımevi-İstanbul 1973
- Kemal Özdemir, *Osmanlı Haritları*, Avea Kültür Yayını, 2009, İstanbul
- Mehmet Şevki Paşa, *Çanakkale Tahkimat Haritası*, Genel-

kurmay Başkanlığı, Ankara 2009

- Emekli Tümgeneral Muzaffer Erendil, *Topçuluk Tarihi*, Genkur. Askeri tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Ankara-1968

- Prof.Dr. Muzaffer Şerbetçi, *Harita Bilim Tarihinde Biyografiler*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın No.YTÜ İN GB-99.0485, İstanbul 1999

- Turgut Özakman, *Diriliş - Çanakkale 1915*, Bilgi yayınevi, 59.basım, Mart 2008

- *Türk Deniz Müzesi Harita Kataloğu, Chart and Map Catalogue of Turkish Naval Museum*, Ankara 2001

-Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksim Planı, Çeviren Kur.Yb. Babaeskili Hüseyin Rahmi, (İlk baskı 1926 İstanbul) Belge Yayınları, İstanbul 972-. (S.S.C.B. Dışişleri Halk Komiserliği'nin, E.E. Adamof'un Başkanlığında hazırlanmış olduğu Anadolu'nun Taksim Planı,1924,Moskova. Türkçesi Kur.Yb. Babaeskili Hüseyin Rahmi, ilk baskı-1926 İstanbul; Belge yayınları No. 4, Gün matbaası, İstanbul- 1972.)

- Uğur Demir, Avrupa Çanakkale'ye ilk defa 1915'te değil, 1656'da da göz dikmiş ama o zaman da perişan olmuştu , *Hürriyet Tarih eki*, 18 Mart 2005, s.10

-Prof. Dr. Yusuf İzzettin Barış, *Çanakkale Savaşları*, Şen Matbaa, Mayıs 2000, ikinci baskı.

Büyük Atatürk'ün, Cumhurbaşkanı olarak tarihi Nutuk'unu söyledikleri
sıradaki resmi ve imzası